

Tommy Ruud

Beitegris i Trøndelag

En tradisjon i emning

Masteroppgave i sosialantropologi

Veileder: Jan Ketil Simonsen

Medveileder: Lorenzo Cañas Bottos

Juni 2021

Tommy Ruud

Beitegris i Trøndelag

En tradisjon i emning

Masteroppgave i sosialantropologi
Veileder: Jan Ketil Simonsen
Medveileder: Lorenzo Cañas Bottos
Juni 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for sosialantropologi

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Den overordnede tesen i denne avhandlingen er at beitegris i Trøndelag er et fremvoksende fenomen, motivert av dyrevelferdsforestillinger og lokalmats kulturelle identitetspolitikk. Jeg har utforsket beitegris i Trøndelag, ved hjelp av etnografisk feltarbeid på gårder, i slakterier, kjøttforedlerier og ved lokalmarkedsinstitusjoner i løpet av 2020 og første halvår i 2021. Jeg har også systematisk undersøkt fremstillinger av gårdene og beitegrisen på Internett.

Det er generelt lite dokumentasjon på tidligere tiders grisehold. Det er primært i forbindelse med, og etter industrialiseringen, det ble skrevet om grisehold. Denne dokumentasjonen viser imidlertid at gårder drevet etter industriens produksjonsprinsipper har blitt stadig mer gjeldende, helt frem til i dag. Beitegrishold vokser derav frem i en kontekst hvor de er en signifikant minoritet.

Det synes ikke som om det er noen produksjonstradisjoner for beitegris fra før av. Det virker som om føringene for praksis skapes i nåtiden. Det finnes beitegrishold spredt over det aller meste av Trøndelag. Bøndenes praksiser overfor beitegrisene er varierte, men som matproduksjonspraksis utgjør det et identifiserbart felt med sosiale forgreninger til mange småskala slakterier, foredlerier og distribusjonskanaler, hvor bøndene selv organiserer produksjons- og distribusjonsprosessen 'fra jord til bord'. Selv om det er et fremvoksende fenomen, synes de sosiale relasjonene og infrastrukturen som trengs for å drive produksjon og salg av grisekjøtt, å være etablerte og tilgjengelige for bøndene.

Beitegrisholds fremvekst synes å være en del av en generell gårdsdrift som satser på artsmangfold blant husdyr. Dette indikerer et driftsfenomen som er basert på en gjenoppdaget tradisjon, subsistensjordbruket. Grisen er imidlertid primært kjent gjennom sin historikk og nåtidige status som et industrialisert husdyr, og forestillinger om fortidig beitegris synes ikke å være en del av folkeminnet, og derav heller ikke motivasjonen for det nåværende beitegrisholdet. Gårdsdriftsmodellen handler således om et ideelt husdyrhold inspirert av fortiden, men grisen spesielt er herav etterfølgende og ikke en enestående drivkraft.

Beitegris' fremvekst synes heller å være drevet av et nåtidsfokus på dyrevelferdsforestillinger som har blitt aktualisert i nyere tid. Beitegrisholds primære drivkraft synes å være at det skal være en kontrast til industrielt grisehold. Et viktig aspekt ved dette er forestillinger om gris *som gris*, hvor den ales opp som et husdyr, men på sine egne premisser. Dette innebærer å holde grisen på beiter, istedenfor i fjøsbinger, så den blant annet kan grave etter røtter. I denne anledning er det imidlertid vanskeligheter med å kategorisere beitegrisen og dens habitat, da grisen ikke synes å være konform til kategorien «beitedyr», samt at den forandrer landskapet slik at det havner i en tilstand av endring og i emning til å bli noe nytt.

Videre kan det tolkes i utforskning av forbrukere og besøkende på gårdene at kategoriene som betegner beitegrisene, og beitegrisholdene slik de fremstår, er preget av ambivalens; det trengs avklaringer med hensyn til grisens status som vill eller temmet, samtidig som beitegrisen forstått som temmet, uansett forestilles å ha en naturlighet over seg. I forbindelse med bøndenes relasjon til kundene, formidles også kulturelle forestillinger relatert til beitegris, som kan ses som en spredning av kulturelle verdier eller en imøtekommelse av forbrukere som søker produsenter med bestemte verdier relatert til husdyrproduksjon.

Beitegrisen kan avslutningsvis sies å være i en fase hvor den begynner å feste seg som et kulturelt fenomen, men at det trolig ligger an til endringer i de kulturelle ordningene av den i fremtiden.

Abstract

This thesis examines the keeping of pasture pigs as an emergent phenomenon in Trøndelag, motivated by notions of animal welfare and the identity politics of food. I have explored pasture pigs in Trøndelag, by conducting ethnographic fieldwork at farms, in slaughterhouses, meat processing locations, and at distribution sites. I have also systemically examined narratives from Internet sources on the subject of pasture pigs.

In general there is a lack of documentation about historical pig farming practices. The writings about pig farming originated primarily during the time of, and after, the industrialization of pig keeping. However, this documentation shows that the industry's principles of intensive production has been increasingly widespread up to this day. Pasture pig farming are hereby emerging in a cultural context where the farms keeping pasture pigs are a significant minority.

The keeping of pasture pigs do not seem to be practiced according to any traditions of production. Instead, normative practices seem to be in the making. There are various pasture pig farms throughout most of Trøndelag. The farmers organize the keeping of their pasture pigs differently, but in terms of pasture pigs as a practice of food production, it constitutes a identifiable field with social branches to many small-scale slaughterhouses, meat processor businesses and distribution channels. The farmers organize the processes of production and distribution, 'from farm to fork'. Although it is an emergent phenomenon, it seems that the social relations and the infrastructure required for producing and selling pork are well established and available to the farmers.

The emergence of pasture pig farming seems to be part of a general farming type of animal husbandry that focuses on species diversity. This indicates a farming phenomenon based on a rediscovered tradition of subsistence farming. However, the pig is mainly known through its historic and present status as an intensively farmed animal and notions of pasture pigs of the past do not seem to be part of the folk memory, which means neither can the pasture pigs of the past be seen as a motivational factor behind the current pasture pig farming. The farming model has been established to be an ideal practice of animal husbandry inspired by the past although, the pig itself is subsequent and not the primary force behind the practice of the farming method.

The phenomenon of pasture pigs seems to have emerged through the driving factors of the present focus of society's concerns for animal welfare. The primary factor of its emergence seems to be that it is supposed to be a contrast to intensive pig farming. An important aspect of this are perceptions of pigs *as pigs*, where they are kept as food production animals, but on their own premises. This involves keeping of pigs on pastures, instead of in stalls, so that they are able to root. This has come with difficulties regarding the categorization of the pasture pig and its habitat, because the pig does not seem to be conform to the category «grazing animal», and in addition, the pasture pigs actions transform the landscape into a state of change creating a new form.

Further, it can be interpreted in explorations of consumers and visitors to the farms that the categories that denotes the pasture pigs and the perceptions of this farming methods are ambivalent. This means there is ambiguity regarding the classification of the pigs' status as a wild or domestic animal, and the pasture pig clarified and understood as a domestical animal is still perceived as close to nature. The social relation between the farmers and the consumers also makes it possible for the farmers to convey cultural notions related to pasture pigs. This can be seen as an act of spreading cultural values, or an act of reaching out to consumers who seeks producers with specific ethical values related to livestock production.

Finally, the pasture pig can be said to be in a phase of conventionalization as a cultural phenomenon, but it may very well be changes to the pasture pigs cultural schemes in the future.

Forord

Jeg har gått i fotsporene til informantene mine, og dere skal ha takk for å ha vært med i denne studien og takk for tilliten. Jeg håper og tror at representasjonen av dere som foreligger her, består av det dere både ser på som selvfølgheter, og det dere synes er gode poenger.

Takk til veilederne mine, Jan Ketil Simonsen og Lorenzo Cañas Bottos. Begge to har forelest for meg helt siden jeg var fersk student på mitt første år med sosialantropologi ved Institutt for sosialantropologi ved NTNU, og har senere veiledet meg fra begynnelse til slutt av denne avhandlingen. Dere gjør en god jobb. Om noe ved avhandlingen faller på grunn av feil ved det faglige innholdet, er det med meg.

Jeg vil også takke mamma og pappa, for å ha støttet meg på alle mulige vis gjennom studieløpet mitt. Ingen har tilrettelagt mer for at jeg har kunnet fokusere på interessene mine.

Jeg vil også takke medstudentene mine for de gode tidene gjennom studieløpet.

Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab (DKNVS) skal også ha takk. DKNVS støttet meg finansielt i arbeidet med denne studien ved å gi meg 25 000 kroner for dens gjennomføring. Dette beløpet har kommet særdeles godt til nytte i mine praktiske bestrebelser under arbeidet.

Jeg er ikke snauere enn at jeg òg har lyst til å takke resten av de ansatte ved Institutt for sosialantropologi, NTNU. Det innebærer både vitenskapelig og administrativt ansatte. De fleste av dere har på et eller annet tidspunkt bistått meg i min læringsprosess eller med ting som måtte ordnes, helt til det siste, som alltid har gått som smurt.

Jeg vil også takke Victoria, for både å være tålmodig og initiere til gode pauser under skrivingen av denne avhandlingen. Du takkes sist fordi det gir en fin overgang til å si at herfra er du først.

Tommy, Trondheim 2. juni 2021.

Innhold

Bilder	xiii
Kart	xiii
Tabeller	xiii
Figurer	xiv
Forkortelser	xiv
1 Etnografiske beitegrisstudier	15
1.1 Beitegris i Trøndelag: En tradisjon i emning	16
1.2 Kapitler	17
1.3 Faghistorie	18
2 Metode	20
2.1 Indikasjonsundersøkelse og informantbase	20
2.2 Deltagende observasjon	21
2.3 Intervju	22
2.4 Digital informasjon	22
2.4.1 Hjemmesider	22
2.4.2 Digital folkløse	22
2.5 Komparativ metode	23
2.5.1 Induksjon, deduksjon og abduksjon	23
2.6 Tolkingsmetoder og posisjonering i felt	24
3 Juridiske, etiske og fagforsvarlige føringer	26
3.1 Noen ord om mitt matpolitiske engasjement	27
4 Historisk bakgrunn: Til og med industrialiseringen av gris	28
4.1 Det førindustrielle griseholdet	28
4.2 Industrialiseringen av grisen	29
4.3 Tallfesting av grisehold	31
5 Beitegris i Trøndelag: En oversikt over aktører og metoder	33
5.1 Det er gris på grønne beiter: Beitets materialiteter og syklus	33
5.1.1 Den typiske beitegrisen	46
5.2 Slakt	48
5.3 Foredling	52
5.4 Distribusjon	57
5.4.1 Noen bemerkninger om slakt, foredling og distribusjon	61
6 Idealdriften: Mangfoldig produksjon inspirert av en førindustriell bonde	62
6.1 Artsmangfold	62
6.1.1 Skjølberg Søndre i Orkland	62
6.1.2 Gammelgården Lysklæt i Melhus	63
6.1.3 Falstad Nedre i Levanger	65

6.1.4	Øygarden i Valdres	65
6.2	Fortidens gårdsdrift	66
6.2.1	En bestefar som fortidsvitne	66
6.2.2	«Vi» og «de»: Revitalisering av tidløs kunnskap	66
6.2.3	Stølsvidda: Kultivert og kontinuert	68
6.3	Fortidsgrisen nå for tiden	69
6.3.1	Konstruksjonen av fortidens grisebonde	69
6.4	Avrunding	70
7	Beitelandskapets temporalitet: Ny og gammel aktivitet.....	71
7.1	Gammelgården Lysklæt i Melhus	71
7.2	Falstad Nedre i Levanger	74
7.3	Skjølberg Søndre i Orkland	76
7.4	Gårdenes landskaps tilblivelse	78
7.5	Fravær av gris på Internett-beiter	80
7.6	Grisen i landskapet i dag	81
7.7	Avrunding	82
8	Beitegris: Smaken av frihet.....	84
8.1	Moralsk diskurs: Dyrevelferd	84
8.2	Naturliggjøring av grisen	86
8.3	Ekte griser: «Ordentlig kjøtt»	90
8.3.1	Slakt: Minst mulig stress	91
8.3.2	Beitegriskjøttets autentisitet.....	92
8.4	Avrunding	92
9	Kulturell klassifisering av grisen	94
9.1	Bøndenes klassifikasjon av gris	95
9.1.1	Skogsgris, fjellgris og frilandsgris	95
9.1.2	Ullgris: En frilandsgris	98
9.1.3	Beitegrisens elementære habitat	102
9.1.4	Frilandsgriser: Ferske begreper?	104
9.2	Beitegris' kulturelle skjema: Representert og i egen figur	104
9.2.1	Beitegris representert: Villsvin, natur og trivsel.....	104
9.2.2	Beitegris i egen figur: Formidling, forståelse og konvensjonalisering	107
9.3	Avrunding	113
10	Konklusjon	115
10.1	To anvendelige bemerkninger	117
11	Referanser	119
	Vedlegg	129

Bilder

Bilde 1. Grisehus og fôrbeholder på gården Falstad Nedre	39
Bilde 2. Grisehytter på gården Gammelgården Lysklæt	39
Bilde 3. «Kløyvd» gris, etter hjemmeslakt av griser	51
Bilde 4. Bilder på veggen hos pøsemakeriet Gaupset	54
Bilde 5. Stykningsdeler av en nypartert gris	55
Bilde 6. «God mat lokalt»	59
Bilde 7. Bondens marked på torget i Trondheim	59
Bilde 8. Bilde av smågriser og kyr på grisebeitet på Lysklæt	64
Bilde 9. Grisebeitet på Lysklæt	72
Bilde 10. Der hvor grisene gikk gjennom et hull i gjerdet	73
Bilde 11. Beiteområdet ved grisehyttene	74
Bilde 12. Grisebeitet ved Falstad	75
Bilde 13. Her synes skogen utenfor grisebeitet	75
Bilde 14. Grisebeitet på Skjølberg	77
Bilde 15. Her synes røttene på det store treet	78
Bilde 16. Arbeidet med å sette opp hagegjerde med nedslåtte staur	88
Bilde 17. Kjøtt av beitegrisene til bonden på Lysklæt	95
Bilde 18. Skogsgris på Lysklæt	96
Bilde 19. Fjellgris på Jo-sætra	97
Bilde 20. Fjellgris på Øygarden	98
Bilde 21. Skjermdump av «gris i fjøs» som søkeord	98
Bilde 22. Ullgris på Skjølberg	99
Bilde 23. Ullgriskjøtt fra Falstad	100
Bilde 24. Lammekjøtt fra Falstad	101
Bilde 25. Ullgris på Falstad	102
Bilde 26. Bonden på Lysklæt ved Bondens marked	105
Bilde 27. Reklameskilt for Falstad	108
Bilde 28. «Åpen gård og familiedag» på Lysklæt i juli 2019	109
Bilde 29. «Åpen gård og familiedag» på Lysklæt i juli 2019	110
Bilde 30. «Åpen gård og familiedag» på Lysklæt i juli 2019	110
Bilde 31. Bøndene på Øygardens skilting opp til grisens fjellbeite	112

Kart

Kart 1. Kart over beitegrisingårder, etter beitetype, i Trøndelag fylke	35
Kart 2. Kart over slakterilokasjoner og bønders, etter griserase, relasjon til dem.	49
Kart 3. Kart over foredlingslokasjoner og bønders, etter griserase, relasjon til dem	56
Kart 4. Kart over bønders, etter griserase, distribusjonssfærer, samt punkter for offentlige distribusjonslokasjoner	60

Tabeller

Tabell 1. Statistikk over Norges grisehold 1665-2020	31
Tabell 2. Statistikk over Trøndelags grisehold 1939-2020	31

Figurer

Figur 1. Grisehold og deres rasevariant	36
Figur 2. Grisehold og beitetype etter rasevariant	37
Figur 3. Beitetyper og -griser	38
Figur 4. Fôrtype etter rasevariant	40
Figur 5. Beitegriser og økologisk status etter rasevariant	41
Figur 6. Sesong- og kontinuerlig grisehold etter anskaffelsesmetode.....	42
Figur 7. Griseholdenes anskaffelsesmetode og gjennomsnittlig antall griser etter rase	43
Figur 8. Hel-tradisjonelt eller del-industrielt hold etter rase.....	44
Figur 9. Gjennomsnittlig beitetid (mnd.), etter anskaffelsesmetode og rasevariant	45
Figur 10. Akse for innplotting av beitegrishold	47
Figur 11. Slaktelokasjoner	50
Figur 12. Foredlingslokasjoner.....	53
Figur 13. Distribusjon etter rasevariant	58

Forkortelser

Ibid.	<i>Ibidem</i> (på samme sted)
IE	Intensiv/ekstensiv rasekrysning
Et al.	<i>Et alia</i> (med flere)
FGVIN	Frittgående Gris Og Villsvin I Norden!
GDPR	<i>General Data Protection Regulation</i>
NESH	Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora
NRK	Norsk rikskringkasting
NSD	Norsk senter for forskningsdata
NTNU	Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
SSB	Statistisk sentralbyrå

1 Etnografiske beitegrisstudier

I denne avhandlingen diskuterer jeg beitegris i Trøndelag som et fremvoksende fenomen, motivert av dyrevelferdsforestillinger og lokalmats kulturelle identitetspolitikk. Jeg har utført feltarbeid blant beitegrisebønder, hvor jeg har fulgt deres produksjon og distribusjon av beitegris og grisekjøtt til slakt, foredling og distribusjon, og i møte med andre sosiale aktører som komplementerer identitetspolitikken og bidrar til å drive fremveksten av beitegris som sosial praksis og kulturell forestilling. I denne rammen ligger det implisitt en teoretisk avgrensning hvor lokalmat er forstått som å ha konkrete kvaliteter og et bestemt produksjonsopphav hvor produsenten, blant andre, skaper egenskaper ved matens sosiale aspekt som er viktig for, og vektlegges i, identitetsdannelsen.

Det foreligger generelt lite samfunnsvitenskapelig forskning om gris (Cañás Bottos 2019). Det er ikke meg kjent at det foreligger sosialantropologiske eller kulturhistoriske studier om gris i Norge. Jeg har gjort grundige undersøkelser i vitenskapelige databaser, uten å finne noen relevante publikasjoner. Jeg har også forhørt meg med vitenskapelig ansatte med kunnskap om norsk ruralitet, landbruksnæring, husdyrhold o.l. ved Institutt for sosiologi og statsvitenskap, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU), Institutt for geografi, NTNU, og Institutt for rural- og regionalforskning, NTNU; det eneste å opplyse om fra disse samtalene, er et pågående forskningsprosjekt som handler om dyrevelferd og bærekraft i norsk landbruk (Ruralis 2020). Hensikten med studien er derfor å belyse et hittil utforsket felt.

Denne avhandlingen er et komparativt bidrag til etnografi om beitegris, som er et relativt ferskt forskningsområde i antropologien. Det foreligger fra før av fem publikasjoner, hvorav to tidsskriftartikler og en monografi skrevet av Weiss (2011; 2012; 2016), samt to tidsskriftartikler av henholdsvis Simonsen (2019) og Cañás Bottos (2019).

Weiss' etnografiske materiale er basert på feltarbeid i regionen Piedmont i North Carolina, USA. Weiss har ved fokus på en fenomenologisk utforskning av politisk økonomi relatert til beitegris som mat, undersøkt lokal produksjon, bearbeidelse, distribusjon og konsumpsjon av beitegris. I Piedmont føres beitegrisene (*pasture pigs*) opp på naturlige ressurser og lokale råvarer, for så å slaktes og foredles av lokale aktører, før grisekjøttet selges direkte fra bonden til kunden, på lokalmarkeder, i lokale restauranter, eller privat. Grisekjøttet reflekterer kulturelle preferanser for mat, i at beitegrisens distinkte rase forestilles å være en kulturell arv, at kjøttet er produsert på tradisjonelt vis, og at produktene prosesseres og transporteres av færrest mulige aktører på vei fra bonde til kunde. Dette skaper matvarer som gir en særegen opplevelse av Piedmonts økologi og husdyrholdspraksiser; innenfor den skisserte sosiomaterielle rammen skapes både forestillinger om, og utledes forståelser for, hva lokalmat er.

Simonsen og Cañás Bottos' etnografiske materiale er basert på feltarbeid i provinsen Badajoz i Extremadura, Spania. Studiene er forankret i klassifikasjonsproblematikk og matantropologi relatert til beitegris. Simonsen har sammenlignet hvordan forskjellige bønder organiserer beitegrisholdet, samt hvordan spekeri- og bærekraftsengasjerte aktører fremstiller beitegrisen på Internett. De digitale fortellingene fremstiller hovedsakelig beitegrisen som om den lever i et naturlig, opprinnelig habitat på skogsbeiter, med fravær av menneskelig inngripen. Ifølge Simonsen er imidlertid griseholdet heller preget av industrialisering. Cañás Bottos har utforsket klassifikasjon av griseraser og sertifisering av grisekjøtt basert på rasetyper. Klassifikasjonen forteller om

beitegrisen som en stedegen, tidløs og naturlig rase, mens sertifisering forteller om grisekjøttets autenticitet og eksklusivitet med hensyn til klassifiseringssystemet. Ifølge Cañas Bottos er imidlertid beitegrisen en invaderende og planmessig avlet kulturell rase. Både Simonsen og Cañas Bottos konkluderer med at menneskets rolle i beitegrisens faktiske eksistens – både som rase og på beitet – er tilslørt i fremstillingene av beitegrisen gjennom den digitale folkloren, klassifisering og sertifisering, mens det fremheves at beitegrisen er nærmest et naturfenomen, ubesudlet av menneskelig kultivasjon.

1.1 Beitegris i Trøndelag: En tradisjon i emning

Med fokus på beitegrisholdet som et fremvoksende fenomen i Trøndelag, kan denne studien også sees på som en bestemt form for *urgent anthropology*. Beitegrisen er en påbegynt virkelighet, som ennå ikke har etablert seg som et helt fast og presist kulturelt element (Berkaak og Ruud 1992). Ifølge Berkaak og Ruud (Ibid.) er kultur alltid på vei til å skape noe, hvorav noe blir med videre, mens annet forsvinner. Av det jeg skildrer om beitegris, antar jeg at noe blir med videre, mens annet forsvinner, på bøndernes vei mot å tradere beitegris – hvis den blir med videre inn i fremtiden. Berkaak og Ruud (Ibid., 9) hevder at

Vi har både begreper og klassifiseringssystemer for det som er fjernt i tid og rom, vi har til og med «planer» for fremtiden. Samtiden er imidlertid begrepsløs og flytende for oss. Det som er genuint annerledes og ukjent er oss selv i denne samtiden.

Som novise i et ukjent sosialt terreng er det alltid en prøvelse å få grep om det som er nytt for en, men i møte med beitegrisebønderne opplevde jeg at de ikke hadde så mange presise tanker om beitegrisen i hverdagen. Jeg tror det er fordi mange beitegrisebønder fortsatt «prøver ut» beitegrisholdet, og at den ikke er «ferdig konstruert» som en sosial praksis og kulturell forestilling. Beitegrisholdet skapes kontinuerlig. Berkaak og Ruud (Ibid., 15) hevder at «Samtidskultur må tenkes som meningsdanning snarere enn mening, som skrivning snarere enn tekst og som formgivning snarere enn form». I min utforskning av de sosiale aktørenes meningsdannelse, oppskrivning og formgivning relatert til beitegrisholdet, har det vært stor variasjon i mening, form og kommunikasjon av beitegris. Jeg mener imidlertid at jeg har kommet frem til essensielle tematikker og poenger som er fundamentale for å begripe beitegrisen, og at jeg i denne skrevne representasjonen ligger tett på den emiske livsverden, uten at fortolkningene svever høyt og får relativt lettvin sammenheng med hverandre grunnet abstraksjonsnivået. Leseren får bedømme selv.

Beitegrisen er likevel ikke helt begrepsløs, klassifikatorisk umulig og kontekstuell blank. Berkaak og Ruud (Ibid., 15) hevder at i forsøket på å fatte samtidens fremvoksende kultur, er det fire viktige begreper å forholde seg til i det en tilnærmer seg konstruksjonen en står stilt overfor; innovasjon, konvensjon, renovasjon og tradisjon. I denne studien er det innovasjon og konvensjon som er de primært relevante termene, mens renovasjon og tradisjon kan overlates til beitegrisholds videre fremtid. Innovasjon er et slags oppgjør med det som allerede finnes, en distansering fra det som er, og oppfinnelsen av et alternativ (Ibid.). Jeg tolker beitegrishold som å ha vokst frem i kraft av hva en beitegris *ikke* er, den er et alternativ som har sprunget ut av et ønske om å ha en driftsform som drives parallelt til industridriften i landets øvrige husdyrnæring. Dette kan ses i lys av Larsens (2002) utgreiing om at syndige fenomener fører til skapelsen av nye, alternative kategorier. Beitegris som relativt ny praksis' initiale forståelsesramme kan tydes å være industriell griseproduksjon som syndig fenomen, og beitegris som den moralske kontrast.

Virkeliggjørelsen av nye kategorier og diskurser, identiteter og subjektiviteter finner sted ved en grenseetablering som avviker den utsiden de trenger for å bli til. Enhver positivisering

forutsetter en avrealisering, demonisering eller utdefinering av den annethet som blir klassifikasjonens eller identitetens kontrast (Ibid., 153).

I avhandlingens påfølgende kapitler kan beitegris synes som en kategori som er virkeliggjort innenfor en moralsk diskurs om dyrevelferd, hvor industrien representerer beitegris' avviste opponent. Ved å ta grisen ut fra fjøset og sette den inn på beiter, er klassifikasjonssystemet for gris utvidet med en ny kategori som skaper forskjeller. Det er en grenseetablering, hvor beitegris defineres «i opposisjon til noe annet og skaper både seg selv og sin «andre» i en og samme skaperakt» (Ibid., 172). Beitegris tilhører landskapet som en sosial kategori, for der kan grisen i tråd med dyrevelferdsdiskursen, som fokuserer på grisens naturlighet, leve ut sine instinkter; samtidig tabuiseres industrigrisen, fordi industrien ikke er i takt med dyrevelferdsdiskursen (Douglas 2003 [1966]). Sistnevnte *mismatch* er springbrettet for beitegrisholdets tilblivelse.

I materialet som avhandlingen bygger på, kan det tydes at aktiviteten med å etablere det alternative grisefeltet er påvirket av strukturene, kategoriene og premisene til 'industrien' (Keesing 1989, 23). Jeg vil ikke påstå at industriproduksjonens prinsipper har et hegemonisk grep om grisenæringa; de sosiale aktørene som representeres i denne avhandlingen, er godt på vei til å karve ut en egen sosial, kulturell, sosioøkologisk og økonomisk nisje. Det er likevel ingen tvil om at dominerende konseptuelle og institusjonelle strukturer forbundet med industrien reproduseres av aktørene som forsøker å distansere seg fra dem (Ibid., 25). Dette vises i at deler av beitegrisfeltet er avhengig av bestanddeler ved det industrielle produksjonsregimet for å muliggjøre sin egen drift, som ved at en del beitegrisers opprinnelse er i det industrielle avlssystemet. Ettersom bøndernes ønske kan tydes å være å skape alternativet til dette produksjonsregimet, er nok ikke bidrag til dets reproduksjon en tiltenkt konsekvens av handlingene deres.

1.2 Kapitler

Nedenunder redegjør jeg kort for kapitlenes tematikk, i kapitlenes rekkefølge utover i avhandlingen. Kapitlene følger Malinowskis (2014 [1922], 23-24, min oversettelse) tilnæringsprinsipper for å skrive etnografi:

1. Organiseringen av [sosiale aktører] og kulturens anatomi må utgreies og beskrives, ved konkret, statistisk dokumentasjon som utgjør grunnlaget for skisseringen.
2. Beskrive det alminnelige ved [fenomenet som studeres slik det fremstår i hverdagen], basert på nøysom observasjon.
3. Presentere etnografiske uttalelser, karakteristiske narrativ, typiske uttalelser [og] folklore for å fremvise [sosiale aktørers forståelser og meninger].

I kapittel 4, «Historisk bakgrunn: Til og med industrialiseringen av gris», tar jeg en kort gjennomgang av griseproduksjonens historiske utvikling i Norge. Jeg belyser historikken med kvantitativ og kvalitativ informasjon. Informasjonen tyder på at det var dårlige vilkår for grisehold i førindustriell tid, og at griseproduksjonen økte stadig mer i takt med industrialiseringen av jordbruk og husdyrhold for å fø en voksende bybefolkning.

I kapittel 5, «Beitegris i Trøndelag: En oversikt over aktører og metoder», greier jeg ut om beitegrisebøndernes sosiale strukturering av produksjons- og distribusjonsprosessen, fra beite, gjennom slakt og foredling, til distribusjon. I dette er det kvantifisering av, med kvalitative kommentarer på, feltets bestanddeler. Dette innebærer blant annet grisetyper, reproduksjonsteknikker og oppalingspraksiser, samt i hvilken grad ulike slakte- og foredlingsaktører benyttes, og hvilke distribusjonssfærer som er mest benyttet. I lys av denne informasjonen peker jeg ut 'den typiske beitegrisen', bemerker industriens rolle i beitegrisproduksjonen, og diskuterer en tese om at lokalmat tilvirkes og distribueres innenfor et visst geografisk område.

I kapittel 6, «Idealdriften: Mangfoldig produksjon inspirert av en førindustriell bonde», fremkommer det hvordan bøndene ved overtagelse av sine gårder aktivt har valgt å drive relativt små gårdsbruk, hvor et artsmangfold av husdyr som går på beite er en sentral verdi. Med forankring i både fortid og nåtid, kan det tolkes at bøndene søker å revitalisere førindustrielle produksjonstradisjoner ved å drive et husdyrhold modellert etter forestillinger om det førindustrielle subsistensjordbruket og -husdyrholdet. Forestillinger om fortiden legges til grunn blant mennesket i stadig nye 'her og nå' for å utøve noe på en bestemt måte, og i det forestillingene slår røtter i den sosiale virkelighet, legger det føringer for sosial praksis (Keesing 1989). Bøndenes produksjon kan slik synes å være en gjenoppgivelse av tradisjon (Hobsbawm og Ranger 1983), i deres drift modellert etter førindustrielt husdyrhold. Samtidig kan det tydes at beitegrisen er en virkning, hvor driften er årsak; som følge av bøndenes gårdsdrift med artsmangfold, har grisen blitt en del av husdyrholdet. Videre synes det som at det ikke foreligger eksakte folkeminner om fortidig beitegrishold. I dette kan det tydes at det implisitt ligger at beitegrisen er en slags kulturell nykomling. Med dette til grunn utforskes beitegrisen partikulært videre i sine kontekster og ved de praksisene den er underlagt.

I kapittel 7, «Beitelandskapets temporalitet: Ny og gammel aktivitet», utforsker jeg landskapets formasjon og digital folkløse med henblikk på å fortolke tidligere tiders, og nåtidens, husdyrholdspraksiser. Dette belyser foregående generasjoners bønders praksiser og vitner om fravær av beitegris i tidligere tider, samt plasserer grisen på beitet som et relativt nylig og fremvoksende fenomen.

I kapittel 8, «Beitegris: Smaken av frihet», utforsker jeg beitegrisen i bøndenes perspektiv. Dette belyser bøndenes motivasjon for å holde beitegris, som har et betydelig dyrevelferdsaspekt ved seg; deres forståelse av grisen på beitet, hvor grisen forstås på grisens egne premisser; og beitegrisen som resulterende kjøttprodukt, hvis smak er betinget av beitegrisholdets produksjons- og slakteprosess' kvalitet.

I kapittel 9, «Kulturell klassifisering av grisen», utforsker jeg bøndenes kategorisering av beitegris og kategoriens forekomst i digital folkløse, for å utmeisle et kulturelt skjema for beitegris, slik det anvendes av beitegrisebøndene og deres kunder. Analysen indikerer at beitegriskategoriene ikke er fullt ut alminneliggjort, men at de konvensjonaliseres i nåtiden, som følge av komplementære sosiale aktører som utgjør en felles identitet vedrørende etisk matproduksjon og -forbruk.

1.3 Faghistorie

Selv om det har vært få studier av moderne beitegrishold har eksempler knyttet til grisen hatt en viktig rolle i utviklingen av antropologisk teori. Douglas (2003 [1966]) tok utgangspunkt i grisens symbolske karakter og strukturelle posisjon i sosiale klassifikasjonssystemer, for å forklare kategoriens "renhet" og "urenhet". Betinget av kultur, oppfylte ikke gris kriteriene for å være konforme til sin kategori som landlevende dyr. Landlevende dyr skal være drøvtyggere og ha hele klover kløyvd i to, men grisen er ikke en drøvtygger. I kulturspesifikke kontekster anses derfor griser som uspiselige, som følge av sin ambivalente posisjon i klassifikasjonssystemet. Dette opplyste hvordan 'renhetsgrader' er organiserende prinsipper i menneskets strukturering av sine omgivelser, hvor elementer anses som rene eller urene ettersom elementets posisjonering i verden, og ettersom hvorvidt elementets kvaliteter er i overensstemmelse med de kvaliteter elementer i denne posisjonen skal ha. Harris (2013 [1985]) benyttet grisen som teoretisk utgangspunkt for å forklare materielle aspekter ved kultur, ved å drøfte hvordan griser beslaglegger menneskelige matressurser og er eller ikke er klimatiske tilpasset forskjellige geografiske områder, som førte til en teori om hvorvidt grisen var aktuell eller uaktuell som produksjonsdyr var avhengig av menneskers

ressurstilgang og bosted, snarere enn religiøse forestillinger. Rappaport (1966) utforsket seremonielle reguleringer av økologiske prosesser, artspopulasjoner og mellommenneskelige allianser, med gris som knutepunkt. I utforskningen viste han hvordan økologiske og kulturelle systemer inngår i en delt nisje, ved å fortolke menneskers regulering av grisepopulasjoner som et tiltak mot at griser spiste opp menneskets matressurser, og utveksling av grisekjøtt videre som del av alliansebyggende resiprositetshandlinger.

Jeg vil også nevne Ziegler-Remme (2014; 2018), som er nyere antropologi med fokus på gris som et sentralt kulturelt element i sosiale praksiser og ritualer. Ziegler-Remme (2014) er en flerartsantropologi, hvor gris og grisekjøtt er sentrale figurer i rituelle forhandlinger av mellommenneskelige relasjoner og i relasjoner mellom mennesker og ånder i regionen Luzon på Filippinene. Både ved slakt og distribusjon er grisen et sentralt punkt for mellommenneskelig samhandling, utveksling og vedlikehold av blant annet slektskapsrelasjoner, samt at mange griser og mye grisekjøtt gir sosial prestisje. En annen viktig institusjon hvor griser er sentrale, er ved ofring av griser til ånder og døde, for hell og lykke med helse og avlinger. Ofringene kan være relatert til at en kjenning eller slektning dør, hvor ofringen er ansett for å sørge for at den døde forstår at de gjenlevende bryr seg om vedkommende, men forteller vedkommende òg at de gjenlevende har ressurser nok til å klare seg uten den døde; dette gjør den døde tilfreds, og sørger og for at den døde ikke skaper trøbbel for de levende.

Ziegler-Remme (2018) utforsker grisen som sentral i sosiale praksiser, men perspektivet er på kulturell endring, relatert til relasjoner mellom mennesker, ontologi og ulike typer gris, som stedegne og industrielle griser. Stedegne griser inngår i sfæren mellom mennesker og ånde verdenen, som beskrevet, mens industrielle griser tjener som mat og kan gi en viss sosial prestisje, men siden de holdes på industrielt vis er de ikke del av tradisjonelle praksiser. Samtidig har religiøse endringer i regionen ført til at enkelte sosiale grupper anser tradisjonelle ånder som demoner. Dette fører til at tidligere rituelle praksiser utøves i mindre grad; grisekjøtt fra de tradisjonelle, ofrede grisene er for disse sosiale gruppene forbudt å spise, samt at øvrige tradisjonelle praksiser for kultivasjon av landskap og økologisk miljø endres og skaper nye vilkår for den sosioøkologiske sfæren. Til sammen har endringene både ontologiske og økologiske konsekvenser som skaper endringer ved forhenværende tradisjonell kulturell praksis.

Dette til orientering om eldre og nyere antropologi hvor grisen kan konkret sies å inngå i føringer ved sosial praksis eller forklare kulturelle forestillinger, som faglige tillegg utover studiene kategorisert som etnografiske beitegrisstudier hvor nåtidig bruk av gris som produksjonsdyr er fokus.

2 Metode

Jeg har benyttet meg av deltagende observasjon, intervjuvarianter, digitale kilder og spørreskjema for å utforske beitegrisholdene. Dataene jeg har samlet inn kan sies å resultere av at jeg har benyttet meg av 'extended case method'. Det vil si at jeg har samlet informasjon fra flere hendelser som har skjedd over lengre tid, samt strukket casen i rom, ved å utforske sosiale aktører og deres aktiviteter i relevante kontekster formidlet på Internett, både i og utenfor Trøndelag, med komparasjon og belysning av beskrivelser og fortolkninger som hensikt (Barata 2012, 374). Hvilke av teknikkene som er brukt hvor, når, overfor hvem og hva, og i hvilke spesifikke kontekster, framkommer på relevante steder i de etnografiske kapitlene.

Kapittelet «Historisk bakgrunn: Til og med industrialiseringen av gris» er basert på sekundærlitteratur som forelå før mine egne utforskninger, eller utkom digitalt fra aktører i den industrielle næringa underveis i mitt eget arbeid. Jeg har konsentrert og sammenstilt sekundærlitteratur som er faglig og analytisk, og datakilder som har preg av å være 'råmateriale'.

I det følgende redegjør jeg kort for de ovennevnte utforskingsteknikkene, hensikten med dem og de generelle kontekster de ble benyttet i.

2.1 Indikasjonsundersøkelse og informantbase

Beitegrisleltet ble ved forundersøkelser fra høsten 2019 og fortsatt underveis i forskningsperioden til senhøsten 2020 kartlagt og opptelt med hensyn til hvor og hvordan beitegris forekom, for å få oversikt over fenomenets omfang og utbredelse. Det overordnede anliggende her var å finne ut av hvor mange gårder i Trøndelag det ble holdt beitegris på. Informasjonen ble produsert ved å oppsøke lokalmarkedder hvor bønder solgte beitegriskjøtt, ved å søke opp hjemmesidene til bønder som holdt beitegriser, ved å finne salgsannonser for beitegriskjøtt på lokalmarkeders nettsider, og ved å snakke med bønder som fortalte meg om andre bønder i sin bekjentskapskrets som også holdt beitegris. Herav fikk jeg tak i gårder og bønders navn og informasjon om beliggenhet og hvordan jeg kunne kontakte bøndene.

Med denne informasjonen til grunn, gjennomførte jeg en indikasjonsundersøkelse (Ege og Aspen 2003; Fetterman 2010). Jeg har kontaktet bonden ved ethvert beitegrishold som jeg har oppdaget i Trøndelag, enten ved å oppsøke dem på lokalmarkedder, ringe dem, sende dem e-post eller sende dem en melding på Facebook. Jeg oppnådde ikke kontakt med alle bøndene, men de fleste, og ved hjelp av offentlig tilgjengelig informasjon om beitegrisholdene til de jeg manglet respons fra, har jeg kunnet fylle ut enkelte hull i eget materiale. Jeg innhentet informasjon om gårdenes praksiser for reproduksjon av griseholdet, griseraser, antallet griser, beitetype, fôrpraksis, produksjonssyklus, slakt-, foredlings- og distribusjonsnettverk, og sesongvise variasjoner ved holdene. Indikasjonsundersøkelsen ble til dels utført ved mine samtaler med bønder og observasjoner på gårder, og til dels ved spørreskjema som jeg sendte ut til øvrige bønder på e-post (Tuft 2018, 40). I spørreskjemaet berørte jeg ytterligere undertematikker, som presisering av gårders geografiske beliggenhet, årsak til valg av griserase, og såkalt Debio-sertifisering av grisene ('økologisk' sertifisering). Spørreskjemaet er vedlagt som Vedlegg 1.

Jeg kan ikke påstå at jeg har klart å identifisere alle beitegrisholdene i Trøndelag. Det kan finnes flere enn de jeg har dokumentert, ettersom det er et relativt stort geografisk

område med mange gårder og småbruk som ikke nødvendigvis promoterer seg selv eller er del av nettverket for lokalmat jeg har studert. Likevel synes det i kartleggingen at beitegrisfenomenet har tyngdepunkt inn mot sentrale områder og at dets tilstedeværelse er høyest i antall her, så det er rimelig å anta at jeg enten har beveget meg i et distinkt beitegrislefelt og således belyser det relativt korrekt uten at betydelige avvik, som ikke meg er bekjent, finnes, eller at det om noen, er få beitegrishold jeg ikke har klart å identifisere.

Under forundersøkellesperioden, med informasjon om at en bonde holdt beitegris, kontaktet jeg bønder, introduserte meg selv og mine hensikter om å utføre en studie, samt forespurte dem om å få besøke dem på gården og observere beitegrisholdet. Innen midten av mars 2020 hadde jeg rekruttert flere bønder som informanter til studien, men grunnet viruspandemien ble flere av disse bøndenes planer for beitegrisproduksjon i 2020 skrinlagt. Samfunnet ble som følge av viruspandemien nedstengt i mars dette året, og da nasjonale myndigheter satte døra på gløtt for økt sosial omgang i mai, stod jeg igjen overfor jobben med å finne flere bønder som kunne tenke seg å være del av studien. Med hensyn til virussituasjonen, potensiell smitte og helsemessig beskyttelse av både meg selv og andre sosiale aktører, fikk jeg etablert en informantbase med tre gårder med beitegrishold som jeg valgte å forholde meg spesielt til. Gårdene representerte ulike typer grisehold med hensyn til grisetyper, skalaer, produksjonssykluser og -teknikker, som gav meg et visst spenn å komparere for å få grep om feltets interne forskjeller og likheter.

2.2 Deltagende observasjon

Min deltagende observasjon har foregått i kontekster som røkting, slakting, foredling og distribusjon av griser og grisekjøtt, hvor jeg har samhandlet og samtalt med bønder, slaktere, kjøtttilvirkere og kunder, situert på beiter, slakt- og foredlingsrom, markeder og gårdstun. Når det her gjelder handling og samhandling, har jeg ikke selv avlivet griser på noe vis, da dette er typen ting som krever et visst ferdighetsnivå for at det ikke skal være stort potensiale for at noe skjærer seg, men jeg har for eksempel føret og gjett griser, geleidet griser til slaktestedet, bidratt i å pakke kjøtt og handlet med kunder på lokalkjeder, sammen med de øvrige relevante sosiale aktørene i deres vante liv og leven.

Deltagende observasjon vil si sosial interaksjon med personer i deres vante sosiale liv, hvor jeg har engasjert meg direkte, praktisk og sensorisk i omgivelsene, for å lære om informantenes væren (Ingold 2014, 387-388). I dette ligger det et ideal om å kunne beskrive omverdenen fra informantens utsyn på verden (Malinowski 2014 [1922]), men jeg vil heller si det slik at jeg gjennom deres representasjoner av feltet og sine opplevelser, har kunnet identifisere sentrale sosiale fenomener og anliggender som fremstår som viktige for dem (Geertz 2014 [1983]). Deltagende observasjon omtalt på den måten, er det kanskje mellom Malinowski og Geertz en kan si Eriksens (2010 [1993]) skille mellom deltagelse (å være 'innenfor') og observasjon (å stå 'utenfor') går, som en presisering av at litt innsikt i emisk utsikt og litt utsikt til de emiske uttrykk, til sammen utgjør et etnografisk brukelig hele. Det sagt, mener jeg at jeg har pålitelig informasjon om hvordan saker og ting, det vil si primært handlinger og forståelser knyttet til beitegris, var, og at jeg skildrer dette relativt nært den sosiale sannheten slik den øg forstås i den emiske livsverden, og ikke kun i min semiemiske erfaring.

All min deltagende observasjon har ført til en situert erfaring med ulike aspekter ved beitegrisens sosiale prosess, som har vært fundamentalt for mine forståelser for feltet. I seg selv gir erfaringene en fornemmelse av hva som er essensielle aspekter ved feltet, men det har også ligget til grunn for spørsmål som derav har oppstått, som jeg videre har søkt svar på ved andre teknikker, som intervju.

2.3 Intervju

Jeg har benyttet meg av flere intervjuformer, fra uformelle samtaler og ustrukturerte intervju, til semistrukturerte intervju (Fetterman 2010; Bernard 2011). I uformelle samtaler har jeg ikke drevet samtalen etter spesifikke spørsmål jeg har søkt svar på, men latt samtalen flyte 'av seg selv'. I ustrukturerte intervjuer har jeg ikke spurt planlagte spørsmål, men drevet av samtalens opplysninger har jeg stilt spesifikke spørsmål som jeg har hatt interesse av å få svar på. I semistrukturerte intervju har jeg søkt svar på forhåndsuttenkte spørsmål. Sett på dette viset, kan deler av intervju, ved samtale og ustrukturert intervju, knyttes opp til foregående beskrivelse av min deltagende observasjon, hvor samtaletemaer har oppstått som følge av alminnelige sosiale situasjoner; de uformelle samtalene og ustrukturerte intervjuene har vært situert på tun, beiter, og markeder, i fjøs, slakterom og ved kjøttkverner, under måltider, sosiale tilstelninger og ved arbeidsoppgaver knyttet til produksjons- og distribusjonsprosessen. De semistrukturerte intervjuene hadde jeg imidlertid klemt ut på forhånd, og spurte derav informanter om å sette av tid og rom til det; da la vi fra oss andre oppgaver som krevde oppmerksomhet og snakket oss ferdig, enten det var på en krakk på tunet eller på et lagerrom for kjøtt.

2.4 Digital informasjon

Jeg har benyttet meg av Internett for å utforske digital folkløse relatert til beitegris. Blank (2009, 6) definerer folkløse som uttrykk for kreativitet, hvor folkløse "er handlingen som skjer i det kommunikative øyeblikket" (Ben-Amos 1971, i Blank 2009, 4, min oversettelse). Dette vil si at kulturelle forestillinger om beitegris som kan tolkes i digital folkløse, oppstår nettopp ved at aktører formidler beitegris i tekster og bilder på Internett, og siden bidrar folkløsen til den kulturelle formasjonen av forestillingene.

Jeg har også benyttet meg av Internett for å utforske digitale fortellinger som tjener til å illustrere empiriske utdrag relatert til beitegrisebøndene i Trøndelag, samt trekke inn belysende caser fra sammenlignbare fenomener og kontekster blant beitegrisevirksomme aktører andre steder i Norge.

2.4.1 Hjemmesider

Jeg har benyttet meg av bønders og lokalmarkeders nettsider, hvor det er tekst, bilder og video som er fremstilt av bøndene. Informasjonen fra nettsidene benyttes som primærdata på lik linje med mine egne feltnotater (Tuft 2018, 39), og fungerer som empiriske utsnitt for fortolkning. En betenkelighet er at polert materiale nøysomt redigert og fremstilt på Internett kan demonstrere ideologi heller enn faktisk praksis (Døving 2003, 174), men jeg anser det digitale materialet som fremstilt av bøndene for å være en lignende type informasjon slik det ville fremkommet ellers i faktisk praksis, ettersom jeg har relativt god erfaring med både deres praksiser og digitale fremstillinger, og ikke ser noen vesentlige misforhold mellom disse to informasjonskildene som fører til feil ved det etnografiske i denne avhandlingen.

2.4.2 Digital folkløse

Jeg har utforsket den digitale folkløsen ved å bruke tekst- og bildesøkestjenestene på Google.com, hvor jeg har kunnet søke på termer og sortere søkeresultatene etter deres innhold og tidspunkt for tilblivelse. Frekvensen av bruk av termer eller portrettering av symboler termene betegner, forankret i mediert tid og sted, gir indikasjoner på feltets fremvekst og kulturelle oppmerksomhet (Tuft 2018, 42). Jeg ønsker å bemerke at jeg i mine søk etter digital folkløse kun har forholdt meg til folkløse som er representativ for nordmenn som kulturell gruppe, ikke trønderske bønder.

2.5 Komparativ metode

Det avgjørende verktøyet er det praktiske og intellektuelt anvendbare grepet ved å gjøre komparasjon. Blant beitegrisers alle aspekter – ved praksisene de er underlagt, hva slags type beitegris de er, deres posisjonering i landskapet, kategori og tilhørende semiotikk – har komparasjon vært den fundamentale veiledningen av meg selv gjennom feltarbeidsperioden og i den senere skrivingen av avhandlingen. Ulikheter, likheter, nyanser og spenn ved alle de nevnte aspekter, empirisk og teoretisk, har vært forsøkt dekket opp i feltpraktisk og forfattende utforskning av beitegris. Det er herav jeg mener at jeg representerer beitegrisuniverset på en måte som er tro og sann til den empiriske virkeligheten, i de partikulære kontekster og perspektiver jeg har klart å fange opp, fortolket og valgt å gjengi.

Etnografiene til Cañas Bottos (2019), Simonsen (2019) og Weiss (2011; 2012; 2016) har vært det komparative tilfanget til studien av beitegrisholdet i Trøndelag. Studiene deres viser at forestillinger om lokal forankring av produksjon og distribusjon av beitegris og grisekjøtt er et viktig aspekt for dannelsen av lokalmats identitet, og at lokalitetens ulike sosiale aktører derav må utforskes i flere beitegrisrelaterte kontekster. Studiene viser også at de emiske fortellingene vektlegger ulike aspekter ved beitegrisers sosiale biografi. I mine sammenligninger med deres etnografi, har jeg derav kunnet operasjonalisere feltet etter empiriske variabler på vekselvis samme abstraksjonsnivå eller på andre abstraksjonsnivåer enn dem. Operasjonaliseringen ble gjort med hensyn til hva som syntes fremtredende eller ikke i Trøndelag, i likhet med eller til forskjell fra beitegrisuniverset i Piedmont og Extremadura (Pelto og Pelto 1978 [1970], 26). Konkret vil dette si at jeg for eksempel istedenfor å studere spesifikke griseraser, som «*Ibérico*» (Cañas Bottos 2019; Simonsen 2019) eller «*Ossabaw Island*» (Weiss 2016), eller spesifikke landskapshabitat som skogsbeitet (Simonsen 2019), har studert beitegriser av ulike raser og i ulike landskapshabitat for å favne betydelige variasjoner som belyser en felles normal (Malinowski 2014 [1922], 29). Dette anså jeg som fornuftig som følge av at det ikke finnes forestillinger om stedegne, tradisjonelle griseraser eller beitelandskap for griser i Trøndelagsregionen, slik som i Piedmont og Extremadura; jeg har i utforskningen dekket opp for mitt felts variasjoner, og det kunne ført til en avhandling med fokus på ekstremiteter, men førte frem til likheter, tross forskjeller.

2.5.1 Induksjon, deduksjon og abduksjon

Jeg har hatt overordnede teoretiske rammeverk som har hjulpet med å avgrense oppgaven. I kapittel 5, «Beitegris: En oversikt over aktører og metoder», kan det sies at jeg ved å i utgangspunktet ha en hypotese om at beitegrisene produseres og distribueres innenfor en viss geografisk region, har bekreftet denne teorien, og at kapittelet således har en deduktiv karakter (Pelto og Pelto 1978 [1970], 252). Jeg har ellers operasjonalisert feltet med henblikk på å skrive et komparativt bidrag til etnografiske beitegrisstudier, men jeg har ikke på forhånd hatt intensjoner om å forsøke å bekrefte eller avkreftte teser forankret i øvrige publikasjoner, som kunne vært relevant for min studie. Gjennom min utforskning i felt og i skrivingen av oppgaven, har jeg foruten å sørge for en sammenligningsverdig studie, hatt en induktiv tilnærming til det partikulære regional-kulturelle feltet som beitegrishold i Trøndelag utgjør (Ibid.). Herav kan det sies at jeg har hatt en «abduktiv-fenomenologisk» tilnærming, i det jeg har oppdaget noe og forfulgt det med henblikk på at det *kan* utgjøre en betydelighet i målet om å skrive en komparativ etnografi (Døving 2003, 173). Konkret vil det si at utforskningen min har båret preg av Pelto og Peltos (1978 [1970], 254, min oversettelse) abduksjonssteg:

1. Jeg påtreffer noe forunderlig.
2. Dette ville ikke vært forunderlig om en (ny) hypotese var sann. Det ville vært en selvfølge, ifølge hypotesen.

3. Derfor er det god grunn til å elaborere det jeg påtraff og fremsette det som en mulig hypotese.

Disse abduksjonsstegene, som jeg har erfart, i kombinasjon med en retningsstyring av utforskningen med komparative formål, gjør min vitenskapelige fremgangsmåte til en praktisk miks av deduksjon og induksjon. Dette til orientering om mine teoretiske betraktninger om min praktiske vitenskapelige fremgangsmåte.

2.6 Tolkingsmetoder og posisjonering i felt

Jeg har utført studien med en fenomenologisk, holistisk og hermeneutisk tilnærming til beitegrisleltet. I det fenomenologiske legger jeg at jeg i møte med fenomener i felt, tok ting for det de utga seg for å være, men som om jeg stod overfor tingene for aller første gang, uten begrep om hva det var, gjorde, var laget av, eller kategorisert som. Deretter bygget jeg min forståelse ut ifra hva jeg lærte om tingene underveis, fra andre sosiale aktører i den sosiale, kulturelle og materielle livsverdenen jeg deltok i (Gallagher 2012). Det holistiske innebærer at jeg utforsket beitegris' sosiale biografi ved å forfølge beitegrisen gjennom flere forskjellige kontekster, ved produksjons- og distribusjonsprosessene den inngikk i (Døving 2003, 165). Det hermeneutiske aspektet innebærer at jeg av det foregående gir en tykk beskrivelse av beitegris belyst i forskjellige kontekster, hvor jeg med grunnlag i min fenomenologiske forståelse av emiske handlinger, oppfatninger, språk og institusjoner, som de kom til uttrykk i kontekst, forankrer fortolkningene mine (Geertz 1993 [1973]; Geertz 2014 [1983], 292).

I løpet av feltarbeidsperioden var min tilstedeværelse i den sosiale virkeligheten jeg undersøkte vekselvis nær og fjern; jeg utforsket feltet grundig og etablerte meg som antropolog i relasjon til sosiale aktører, og etter en tids utforskning trakk jeg meg ut for en periode, fikk nytt overblikk, og gikk deretter inn igjen med justerte interesser for og blikk på partikulære aspekter ved feltet (Malinowski 2014 [1922]).

I hvor stor grad 'hjemmeblindhet' (Rugkåsa og Thorsen 2003, 18) har vært en utfordring for meg, er vanskelig å anslå. Som antropolog er det meg selv som er det sentrale utforsknings- og dokumenteringsredskap. I dette ligger det at min førforståelse – internaliserte forestillinger, verdier og måte å betrakte fenomener på – legger føringer for måten jeg tolker og samler inn informasjon på i felt. Potensialet for sosial og kulturell informasjon som etnografisk materiale er alltid til stede i folks liv og leven og i litterære kilder, men det er min kunnskap om hva som finnes i verden, og min evne til å tenke meg og se etter hva som kan finnes, som betinger hvilken informasjon jeg tar til meg. Dette er et kritisk punkt, fordi det avgjør hva jeg kan begrepsfeste, oppfatte og formidle som dokumentert virkelighet. Tatt i betraktning at blikket, tankene og handlingene mine òg er rettet mot, og styres av, hva jeg til enhver tid tror er viktig informasjon, går potensiell informasjon som ligger utenfor min oppmerksomhet så godt som tapt i tiden. Den informasjonen som jeg reproducerer gjennom mine etnografiske skildringer i denne avhandlingen er derfor mine fortolkninger av en partikulær virkelighet (Pelto og Pelto 1978 [1970]). Det kan argumenteres for at det er mye ved mine sosiale omgivelser i felt jeg har tatt for gitt og ikke bevisst merket meg ved, ettersom jeg selv er oppvokst i en relativt rural kontekst i Norge og essensielt snakker samme språk som mine egne informanter, og derav går glipp av noe som for andre ville vært bemerkelsesverdig og betydningsfullt for å gjengi særegenheter og sosiale detaljer på en god formidlende måte til lesere. Samtidig så har jeg ikke i løpet av livet vært involvert i bondevirket, jeg har kun beveget meg langs med det. Således var kunnskapen min om bøndene og husdyrproduksjonen deres ganske lav før denne studien. Det var et godt utgangspunkt, som tillot at jeg kunne tre inn i et relativt fremmed felt, og i min fenomenologiske erfaring utforske beitegrishold for første gang og lure på aspekter ved feltet som for en bonde er de mest elementære ting og selvfølgeligigheter. Riktignok har jeg sett både folk,

gårder og griser før, så *'bracketing'* som grep har kommet godt med (Gallagher 2012, 43), men på det viset at jeg ikke trengte å tenke ekstra mye (eller lite) for å unngå å tillegge feltfenomener mine egne skjema. Derav vil jeg hevde at mitt utgangspunkt som novise i kontekstene antropologisk feltarbeid og beitegrisrelatert virksomhet, har vært tilstrekkelig for å overskride en del potensiell blindhet.

Når det for øvrig gjelder feltarbeid 'hjemme', har jeg ikke opplevd dette som problematisk. På grunn av forskningstemaet har jeg i stor grad beveget meg i en semioffentlig sfære, på det vis at jeg har hatt med sosiale relasjoner, handlinger og uttrykk som er rettet mot profesjonsfelt og et publikum å gjøre, heller enn dypt personlige anliggender som ikke uttrykkes utover privatpersonene (Døving 2003, 164). Det har derav ikke – så vidt jeg kan vite – vært noe spesielt ved forskningstematikken jeg har blitt holdt ute fra å få innsikt i. Jeg kan imidlertid nevne at jeg ellers har vært velkommen i hus og hjem blant informanter, nærmest som en frittgående antropolog, som kan tas som et godt tegn på deres tillit til meg (Rugkåsa og Thorsen 2003, 18).

3 Juridiske, etiske og fagforsvarlige føringer

Jeg har registrert studien hos Norsk senter for forskningsdata (NSD), som òg innebærer overholdelse av *General Data Protection Regulation* (GDPR). Undersøkelsene mine er videre utført i henhold til Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) sine retningslinjer for hvordan jeg utøver forsvarlig forskning (NESH 2016a; 2016b). Dette innebærer at informanter har fått vite mine intensjoner med studien og har samtykket til å ta del i den. Jeg forholder meg videre til personvern, hvor jeg er aktsom og ansvarlig overfor informasjon om informanter, og behandler opplysninger konfidensielt og aidentifisert i mine private nedtegnelser. Når det gjelder informasjon fra Internett, er det aller meste offentlig tilgjengelig informasjon. Jeg har likevel klarert med de fremtredende aktører at det er i orden at de er del av avhandlingen.

I avhandlingen er flere sosiale aktører fra feltarbeidet i Trøndelag identifisert. Dette har jeg fått tillatelse til av hver enkelt av dem. Ønsket om å identifisere sosiale aktører kommer av at feltet ikke tidligere er belyst i skriftlige avhandlinger, og at dette dokumentet slik sett kan anses for å være av historisk betydning. Andre aktører er anonymisert. Dette følger av at jeg mener det er tilrådelig å anonymisere dem, eller at det er uviktig å identifisere dem og at jeg derav ikke har spurt dem om å endre på utgangspunktet jeg alltid har, som er anonymisering.

Jeg har også tatt forsiktighetshensyn i forbindelse med at beitegrislefeltet i Trøndelag er relativt lite, hvor mange av aktørene kjenner til hverandre. Dette betyr at jeg har lyttet til, men ikke videreformidlet, sladder, ikke avslørt informasjon jeg har kjennskap til fra mine relasjoner til informanter, til andre, og heller ikke avslørt min relasjon til feltsteder og aktører med mindre 1) det var avklart at det var greit, eller 2) var uunngåelig på grunn av feltets karakter, som ved offentlige steder.

Grisenæringa er til dels et omstridt felt, som også framkommer i avhandlinga. Dette handler om dyrevelferd. Av denne grunn er det en vurdering hvorvidt bønder skal identifiseres eller ikke. Jeg vil understreke at ingen av bøndene som er omtalt her har den slags 'svin på skogen', forlenget til å være forstått som å ha noe å skjule med hensyn til dyr og deres velferd, som kan føre til betenkeligheter om bøndene har mer eller mindre tvilsom moral, hva enn slags målestokk som brukes for å vurdere det. Dyrevelferden er godt ivaretatt, og bøndene er verken hemmelighetsfulle eller blyge; i en tid uten viruspandemi, er forbrukere og andre interessenter hjertelig velkomne til gårds for å hilse på husdyr som rauter, grynter, breker og kakler og galer av det jeg tror må være tilfredshet.

Jeg vil nevne at denne avhandlingen avspeiler kun én side av grisenæringa, som må sies å ha to sider. Jeg behandler her beitegrislefeltet, som teoretisk og emisk synes å være mer eller mindre motsetningen til industriell produksjon av gris. I den etnografiske skildringen ligger det en kritikk av den industrielle produksjonen, uten at denne belyses på en skikkelig måte fra den sidens egne perspektiver. For den interesserte leser, kan jeg henvise til boka «Litt som oss», forfattet av Endresen (2020). Endresen har gjort en øvelse lignende min, men situert i den industrielle delen av grisenæringa i Norge. Andre publikasjoner som kan være verdt å sjekke ut, er «Porkopolis», av Blanchette (2020), en antropologisk publikasjon om industriell griseproduksjon i USA, samt «Farm Animals in a Welfare State: Commercial Pigs in Denmark», av Anneberg og Vaarst (2018), en antropologisk undersøkelse av industriell griseproduksjon i Danmark.

3.1 Noen ord om mitt matpolitiske engasjement

Når det gjelder mitt personlige matpolitiske engasjement, er det tynn suppe. Jeg synes riktignok at mat er en viktig tematikk, fordi det berører sosiale, kulturelle, politiske, økonomiske, økologiske og helsemessige aspekter ved tilværelsen, men disse matanliggender er ingen kjepphest for meg. Således er ikke mitt «sosiale eller samfunnspolitiske engasjement» en «uttalt motivasjon for forskningsprosjektet» (Rugkåsa og Thorsen 2003, 21). Det sagt, har bondenæringa i sin helhet mine sympatier. Det er hardtarbeidende folk, som virkelig står på. Bøndene i nisjen jeg har utforsket, sørger selv for både produksjons- og distribusjonsprosessen, og er drevne på både jordbruk, husdyrhold, logistikk, relasjonsbygging og promotering. De fortjener selvfølgelig like mye sosial anerkjennelse for all den jobben de gjør, som andre særdeles viktige aktører i samfunnet.

4 Historisk bakgrunn: Til og med industrialiseringen av gris

I dette kapittelet greier jeg ut om historisk grisehold fra førindustriell tid, og industrialiseringen av gris. Hele kapittelet er basert på sekundærlitteratur, som omhandler kvalitative og kvantitative aspekter ved griseholdets endringer over tid. Den historiske bakgrunnen viser til utviklingen av grisehold i Norge frem til i dag, hvor industrigriseholdet har blitt relativt stort og viser i relasjon til neste kapittel, «Beitegris i Trøndelag: En oversikt over aktører og metoder», hvordan beitegrisehold er skalert i forhold til industrigrisehold. Disse to driftstypene settes opp mot hverandre som hverandres kontrast blant beitegrisaktører som omtales gjennom avhandlingen.

Kapittelet viser også til at det er få historiske kilder som dokumenterer førindustrielt grisehold fra tidsvitners perspektiver. Det er først med industrialiseringen at dokumentasjonen av griseproduksjonen øker. Dette har konsekvenser for hvilke muligheter det finnes for kulturelle forestillinger om tradisjoner for griseproduksjon.

4.1 Det førindustrielle griseholdet

Griseholdet i Norge var smått og lite utbredt i førindustriell tid. Det var ikke utbredt grisehold i det sentrale og nordre Europa før det åttende århundret, ifølge historikerne Pedersen og Widgren (2011). De hevder at kyr inntil da var det mest holdte husdyret, mens de få grisene som ble holdt, var på streif ute i skogene. Som følge av økt urbanisering ble imidlertid beiteskogene færre, ettersom bosetningsområdene ble dyrket opp for å så og høste avlinger. Dermed begynte folk også å ale opp betydelig flere griser på åkrer. Det betydelig økte griseholdet skjedde ikke så langt nord som til Sverige, men i Sveriges søndre del skjedde et lignende skifte, bare i mindre skala (Ibid.).

Historikeren Orning (2020a) hevder at det frem til 1400-tallet var mer korndyrking enn husdyrhold i Norge, og grisens posisjon som husdyr var marginal også i de påfølgende århundre. Etter at svartedauden tok livet av store deler av Norges befolkning, ble det mer jord til overs og bedre vilkår for husdyrhold. Husdyrene kunne da beite på åkrer, som ikke trengtes til å dyrke korn for å fø den gjenlevende befolkningen (Orning 2020b). Det er imidlertid sparsomt med kilder som belyser griseholdet før 1700-tallet; ifølge Jensen (1997), en kildeetterrettelig forfatter og intellektuell med entusiasme for landbruksnæringshistorikk i Norge, ble ikke griser talt med i husdyrtellinger, som ble gjort for å beregne skatt, før nærmere midten av 1800-tallet. Grisene utgjorde ikke stor nok økonomisk verdi. Ifølge botaniker Kaland var det ku, sau, hest og geit som var de vanligste husdyrene på 17- og 1800-tallet (2008, 61), og grisens posisjon kan se ut til å ha vært marginal.

Det inngikk likevel noe gris i datidens subsistensøkonomi, som ifølge Kaland og historiker Pryser bestod av bønders egenproduksjon av meieriprodukter, egg, kjøtt og avlinger, samt sanking av naturlige vekster (Kaland 2008, 163; Pryser 1993 [1985], 183). Ifølge lingvist og bygdebokforfatter Gallis, var for eksempel i Jarlsberg i 1822 «Sviine-Avlen ... saavidt utbredt, at de fleste Bønder opføde Sviin til egen Fornødenhed.» (2008 [1983], 1).

Ifølge Jensen og landbruksøkonom Borgedal, ble grisene på denne tiden holdt streifende på vidvanke i skoger, på fjell, øyer og i bygater (Jensen 1997, 43; Borgedal 1967, 107). På beiteområdene var det tilgjengelige fôrressurser for grisene, og i bygatene spiste

grisene avfall (Jensen 1997, 43). Om vinteren var det imidlertid knapt med fôr, og bøndene fokuserte kun på å holde husdyrene i live på små rasjoner, frem til neste beitesesong, hevder etnolog Christensen (2002, 126). Gjennom vinteren fikk grisene fôr som matavfall, gress, frø, kornrester og hestemøkk (Jensen 1997, 51-52; Borgedal 1967, 106). Enkelte år var det imidlertid så lite avfall og fôr til overs, ifølge landbruksprofessorene Høie og Tilrem, at grisene ble slaktet istedenfor at de skulle sulte (Høie og Tilrem 1942, 454).

Mot midten av 1800-tallet ble det mer fôroverskudd, som ga bedre forutsetninger for griseoppaling. Det ble etter hvert dyrket store mengder potet, hvor overskuddet gikk til grisefôr (Christensen 2002, 138; Jensen 1997, 54). Utover 1800-tallet falt også kornprisene som følge av overskuddsproduksjon og import, samtidig som meieriproduksjonen økte og avga større mengder biprodukter; dette ble benyttet som grisefôr (Jensen 1997, 65-66; Borgedal 1967, 284). Samtidig økte tilgjengeligheten på importert kraftfôr laget av olje og kjøttmel, i tillegg til korn, som òg bidro til bedre vilkår for grisehold (Jensen 1997, 52).

Samtidig ble også grisene i større grad holdt på mindre inngjerdede områder i tilknytning til grisehus. I lokalhistoriske kilder beskrives det at grisen måtte få mat i traue (Gallis 2008 [1982], 10-11) og at en bukk i en griseinnhegning stod sulten til noen nappet med seg gress og gav det til den (Filseth 2011 [1907], 10). Dette kan tyde på at det var relativt skrinne områder, uten beitemark. Å holde griser i innhegninger lot seg rimeligvis gjøre og var en praktisk organisering av griseholdet, siden det var bedret tilgang på eksterne fôrressurser som kunne tilføres innhegningene.

Frem til slutten av 1800-tallet var det, tross bedre forutsetninger, likevel underproduksjon av grisekjøtt i Norge. Hushold som ikke alet opp egen gris, måtte kjøpe grisekjøtt importert fra USA (Borgedal 1967, 110-111). Tidsvitnet Holtsmark, gårdbruker og landbruksminister, mente mot slutten av 1800-tallet at griseholdet i Norge var altfor smått og utbredt, og at det ville være nyttig, og mulig, å øke griseholdet med de bedre forutsetningene:

Man har kaldt svinet arbeiderens og smaabrugerens bedste sparebøsse, og det fortjener det at blive i langt større udstrækning end tilfældet endnu er hos os ... Svinet er et husdyr, der passer lige godt for husmanden som for storbrugeren, og det er mangel paa den rette økonomiske sands, naar ikke svineholdet er almindeligere, end det nu er i vort land ... Dette forhold bør kunne forandres saa længe amerikansk mais og byg fra Rusland kan kjøbes saa billig som nu er tilfældet (Holtsmark 1897, 385).

I det følgende kan det se ut til at Holtsmarks oppfordring til økt grisehold ble tatt til etterretning de påfølgende tiårene.

4.2 Industrialiseringen av grisen

Grisen hevdet seg som husdyr etter at knappe ressurser ble forvandlet til overskuddsressurser, samtidig som grisen ble plassert i fjøs og avlet til å utnytte ressursene bedre. Husdyrene som ble alet opp for kjøttproduksjon i førindustriell tid, ga ikke spesielt god kjøttavkastning i forhold til ressursene som ble brukt for å fø dem opp (Kaland 2008, 163). Siden 1700-tallet hadde det blitt importert og kryssavlet griser på slump, uten at grisene ble noe bedret egnet til effektivisert kjøttproduksjon (Borgedal 1967, 384). Grisene i Norge ble omtalt som «gamle, grove, skarpryggede, smalsidede og høybeinte», og ble sammenlignet med en «veddeløpshest» (Jensen 1997, 83; Borgedal 1967, 285). Det som var av griser i Norge, var ikke av nøysomt avlede raser tiltenkt effektiv kjøttproduksjon, men en uoversiktlig blanding av mer eller mindre temmede og ville skandinaviske griser, og importerte iberiske, kinesiske, engelske og irske raser (Høie og Tilrem 1942, 459; Jensen 1997, 70-73). Med ønske om å bedre grisenes genetikk for

effektivisert kjøttproduksjon, finansierte staten studieturer til Danmark for stipendiater, som studerte danskenes grisehold; danskene hadde bedre resultater å vise til enn nordmennene, og med tilbake til Norge, fraktet stipendiatene avlskunnskap for å effektivisere grisekjøttproduksjonen (Jensen 1997, 93-95; Borgedal 1967, 283).

Avlen i Norge tok mot 1900-tallet deretter utgangspunkt i en krysning mellom det såkalte Landsvinet, en raseblanding av skandinaviske griser, og importert Yorkshire-rase, en krysning mellom engelsk og italiensk gris; dette økte grisenes fôrutnyttelse og veksttempo, slik at de investerte ressursene i form av fôr og tid ga bedre kjøttøkonomisk resultat (Jensen 1997, 78; Høie og Tilrem 1942, 455; Borgedal 1967, 290). I samme tidsperiode ble det gjort endringer ved den praktiske organiseringen av griseholdet. Det ble bygget relativt store grisehus, som stadig ble utbedret ved konstruksjons- og innretningsendringer, som førte til at røkterens innsats og fôrressursene som ble lagt i griseholdet ble utnyttet best mulig (Jensen 1997, 90). Dette gjaldt også for urbant husdyrhold, som for eksempel i Trondheim. Ifølge historiker Finstad og Kaldal ble grisehold forbudt fra 1909 av i tettbeboede strøk i Trondheim, og grisene måtte deretter holdes utenfor byen eller i større fjøs (Finstad 2013, 43; Kaldal 1997, 61). Ifølge Finstad gikk Trondheims befolknings matavfall i årene etter «til griseriet på Sluppen» (2013, 46), som kan tyde på at det ble holdt mange griser samlet på Sluppen, utenfor byen.

Endringene ved griseproduksjonen foregikk innenfor tidsperioden som har blitt kalt for «Det store hamskiftet», etter skribent Inge Krokann. Skiftet innebar som skissert husdyrproduksjon, men òg distribusjon, ved flere transportmuligheter med bil, båt og tog. Ifølge Krokann og historikerne Nerbøvik og Hundstad førte endringene til at det trengtes færre personer til å arbeide med matproduksjon, og overskuddsproduksjon kunne enklere fraktes fra produksjonsstedene til markedsstedene med de nye transportmulighetene (Krokann 1976 [1942]; Nerbøvik 1986; Hundstad 2020 [2015]). Ifølge Kaland og historiker Haarstad innebar skiftet videre en økonomiskorganisatorisk endring fra hovedsakelig subsistens- til markedsøkonomi, hvor handelen muliggjorde både salg av bøndernes produkter og kjøp av ressursene produksjonen i utgangspunktet krevde (Kaland 2008, 183; Haarstad 1983).

Som følge av endringene ved grisehold, ble griseproduksjonen en av de mest intensive kjøttproduksjoner i Norge. Det kan tydes at grisen befestet denne posisjonen innen et par tiår utover 1900-tallet, ifølge Jensens sitering av agronom og historiker Hasund fra 1919: «Fleskeproduksjon er en av de faa intensive former for kjøttproduksjon som drives almindelig i vort land[.]» (Jensen 1997, 92).

Tidsvitnene Høie og Tilrem skildrer senere, på 1940- og 50-tallet, sine tilbakeblikk og datidige betraktninger om griseholdet:

For noen år tilbake var landrasen et ... seintvoksende svinslag med ... smal kropp ... og grunne skinker ... Med de siste 30-40 års foredlingsarbeid er det kommet mer kultur over landrasen ... kroppen er i det hele blitt fyldigere og breiere, krysset rettere og fyldigere og skinkene djupere (Høie og Tilrem 1942, 61).

Vilkåra for svineholdet i Norge er i dag heilt andre enn i eldre tider. Meieriene, vår egen korn- og potetdyrking, og særlig kraftfôrimporten, kan nå skaffe store mengder lettfordøyelig og konsentrert fôr til grisen. – Ja det er blitt så lett å kjøpe godt grisefôr, at enkelte kan holde mange griser og drive stor fleskeproduksjon for salg uten å ha noe jord å dyrke fôr på i det hele tatt (fleskefabrikk) (Høie og Tilrem 1957, 488-489).

Med det kan industrialiseringen av grisen sies å ha vært suksessfull med hensyn til økt grisehold og effektivisert kjøttproduksjon. Etter andre verdenskrig, ble matkjeden fra produksjon til distribusjon mer eller mindre industrialisert og kommersialisert, ifølge Kaland (2008, 164). På 1950-tallet var det for første gang overskuddsproduksjon av

grisekjøtt i Norge, da det var mer enn nok kraftfôr tilgjengelig og de øvrige produksjonspremissene var betraktelig bedret fra tidligere tider (Jensen 1997, 136).

4.3 Tallfesting av grisehold

Jeg har utarbeidet Tabell 1 basert på Holtsmark (1897; 1908); Høie og Tilrem (1942; 1951; 1957); Borgedal (1967); Statistisk sentralbyrå (SSB) -statistiker Løvberget (2005); SSB (2021); kjøttfagorganisasjonen Animalia (2021; 2020); og historiker Lunden (2002), som viser den historiske endringen ved antallet grisehold og griser i holdet i Norge, fra siste halvdel av 1600-tallet til 2020. Tabellen vitner om griseholds økende utbredelse, sentralisering og oppskalering av griseproduksjonen, med økende antall griser, og i nyere tid stadig færre grisehold. Dette kan tydes å være i tråd med ovenstående historiske gjennomgang med bedret tilgang på fôrressurser, utbygging av større grisehus og effektivisert griseoppaling.

Årstall	Antall grisehold	Antall griser	Antall slakt årlig
1665	-	29 000	-
1723	-	48 000	-
1819/20	-	78 000	-
1835	-	79 874	-
1845	-	88 637	-
1855	-	113 320	-
1865	-	96 166	-
1875	-	101 020	-
1890	-	121 057	-
1900	-	165 348	-
1907	-	307 165	-
1917	-	237 921	-
1924	-	249 022	-
1929	-	289 039	-
1936	-	410 000	-
1939	-	361 953	-
1949	-	418 840	-
1955	-	464 004	-
1969	50 000	543 164	-
1999	6 000	637 964	1 298 222
2009	-	-	1 429 149
2019	2 347	706 077	1 557 126
2020	2 309	694 688	1 509 191

Tabell 1. Statistikk over Norges grisehold 1665-2020.

Den samme tendensen, med færre grisehold, men flere griser, kan òg synes i Trøndelag (sammenlagte tall for forhenværende Sør- og Nord-Trøndelag), ifølge datamateriale i Tabell 2, basert på Høie og Tilrem (1942; 1951); Animalia (2021; 2020).

Årstall	Antall grisehold	Antall griser	Antall slakt årlig
1939, 20/6.	-	29 630	-
1949	-	43 636	-
1955	-	50 990	-
1999	1 591	-	246 037
2009	451	-	252 543
2019	359	-	369 582
2020	335	-	262 411

Tabell 2. Statistikk over Trøndelags grisehold 1939-2020.

Årsaken til at antallet slakt årlig er høyere enn antallet griser i Tabell 1, er at antallet griser er tallet for antallet griser i griseholdene til enhver tid. En gris i 2020 lever ikke et helt år, men i underkant av et halvt år, og derfor er antallet slakt i året over dobbelt så mange som antallet griser til enhver tid. Tiden det har tatt å ale opp en gris til å bli

slaktemoden har stadig blitt kortere gjennom århundrene. Når det gjelder antallet griser i førindustriell tid, så ble griser alet opp i omtrent to år før de ble slaktet Jensen (1997, 49), som anslagsvis ville gitt for eksempel 14 500 årlige slakt med 29 000 griser som ble holdt i 1665 (Tabell 1). Med annen griseegenetikk gjennom avlsarbeidet som er beskrevet ovenfor, vokste grisene raskere til høyere vekt og ble dermed tidligere slaktemodne.

Både Tabell 1 og 2 viser at griseholdene både i Norge og Trøndelag har blitt færre i antallet, men at antallet griser som holdes har økt. Dette tolker jeg å være som følge av industrialiseringen, hvis kjennetegn er beskrevet ovenfor som å innebære sentralisering av griseholdet til større grisehus, hvor grisene holdes stasjonært og får tilført fôr, istedenfor at de streifer rundt i beiteområder for å fø seg selv.

Når det gjelder fortidens grisehold, vises det imidlertid at det er lite historiske, skriftlige kilder før det industrielle griseholdet begynte å bre om seg. Det førindustrielle griseholdet er derfor lite kjent i detalj som formidlet av førindustrielle tidsvitner. Slik sett er beitegris av i dag fremvoksende på det viset at beitegris fra før av er lite dokumentert og kjent som historisk kategori. Dette har konsekvenser for kulturelle forestillinger om beitegrishold, som det videre i avhandlingen kan synes ikke festes i nostalgi over eller forestillinger om fortidig beitegrishold, men primært kun avstedkommer fra emiske sammenligninger til industrielt grisehold av nåtiden.

5 Beitegris i Trøndelag: En oversikt over aktører og metoder

I dette kapitlet undersøker jeg hvordan beitegrisproduksjon og -distribusjon blant nåtidens beitegrisebønder i Trøndelag er konstituert og strukturert, sosialt og geografisk. Jeg undersøker ulike beitetyper, griseraser, fôrregimer, avlspraksiser og varierende sammensetninger av disse aspektene slik det forekom under feltarbeidet. Dette ligger til grunn for å utforske hva som kjennetegner produksjonsformene for beitegris. Kapitlet belyser deretter forflytningen av beitegrisene blant sosiale aktører knyttet til produksjons- og distribusjonsprosessen, herunder slakt, foredling og utveksling av griser og grisekjøtt. Nettverket av aktører viser seg å i stor grad være basert innenfor Trøndelagsregionen, som gjør grisekjøttet som produseres av disse bøndene til en type lokalmat i geografisk forstand.

Jeg ønsker å understreke at jeg ikke har fullstendig informasjon om alle aspekter jeg har utforsket for alle griseholdene. På relevante steder er det oppgitt hvor mange av beitegrisebondepopulasjonen informasjonen har sitt grunnlag fra. Ved enkelte aspekter er undersøkelsen nærmest en populasjonsstudie, mens ved andre aspekter er det en god utvalgsundersøkelse som dekker over to tredjedeler av populasjonen (Tuft 2018, 24). Når det gjelder aspektene som ikke er dekket med en populasjonsstudie, er det ingen utvalgsfeil av beitegrisebøndene og aspektene som undersøkes som fordreier resultatene nevneverdig, da jeg har god dekning i materialet for alle variasjoner som forekommer på beitegrisefeltet (Tuft 2018, 146).

Jeg vil bemerke at dette kapitlet bærer preg av etisk semiotikk og kategoriseringer, heller enn emiske. Riktignok er materialet om beitegrisefeltet i Trøndelag basert på informantens egne rapporteringer om sine praksiser og driftsopplegg, i kombinasjon med observasjoner jeg har gjort, som er ledet av forståelser jeg har utviklet i interaksjon med feltets sosiale aktører og påfølgende fortolkninger. Den kritiske leser kan likevel ha i bakhodet at jeg i dette kapitlet ikke etterstreber å gjengi og fortolke emiske forståelser.

5.1 Det er gris på grønne beiter: Beitets materialiteter og syklus

Beitegrisene og produksjonsformen de er underlagt er varierte, som følge av kombinasjoner av industrielle, tradisjonelle, intensive og ekstensive trekk ved produksjonsbetingelser. Dette kan tyde på at det ikke finnes en spesifikk produksjonstradisjon for beitegris, men at det er rom for å ale opp beitegris på forskjellige måter, men med beiteområdet som fellesnevner. Det er betydelige forskjeller i hvor mange griser hver enkelt bonde holder, hvordan bonden anskaffer grisene, i hvilken sesong bonden holder griser, hvilken rase grisene er, hva slags beiter grisene går på, hva slags fôr grisene spiser og hvor lang grisenes livssyklus er. I det følgende fremvises forekomst og geografisk utbredelse av disse variablene, men aller først greier jeg ut noen begreper som jeg hentydet til først i dette avsnittet.

Det finnes ulike griseraser, som jeg kategorierer som henholdsvis intensive, ekstensive, eller krysning mellom intensiv og ekstensiv rase (IE). Alle rasevarianter er legitime beitegriser, det er bare deres egenskaper som i utgangspunktet er kulturelt utviklet med sikte på ulike driftstyper. Intensiv rase refererer til raser som er avlet for industrielt

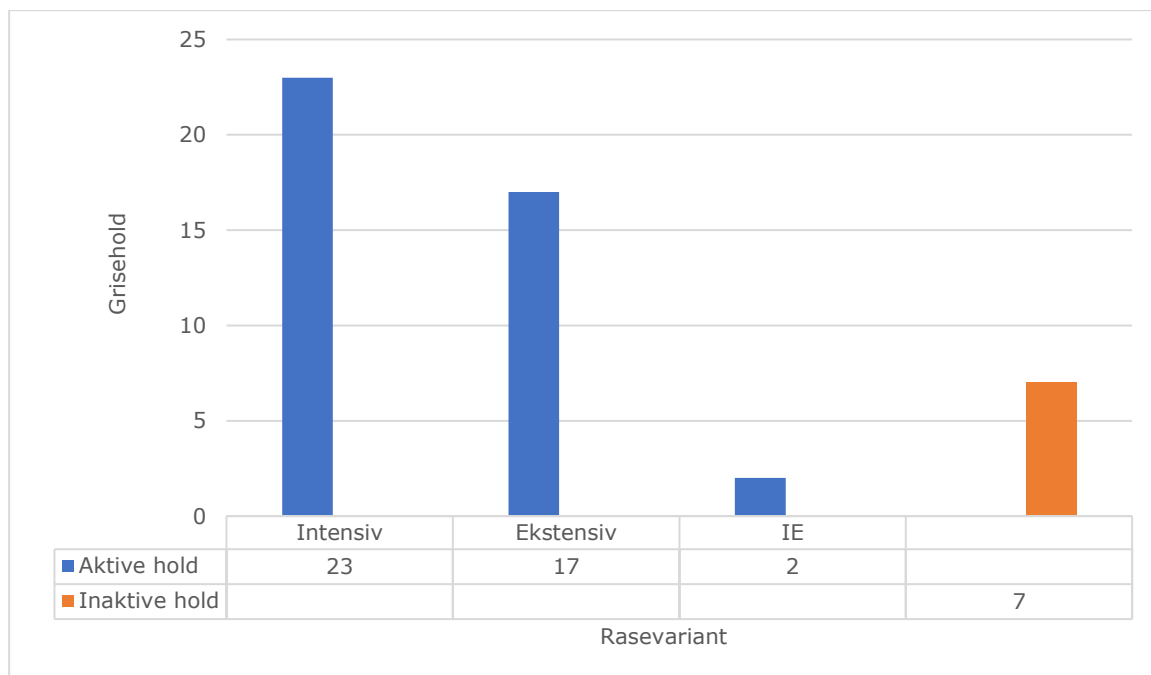
grisehold. Disse grisene har effektiv fôrutnyttelse, rask tilvekst og stri, kort bust, som er lett å skâlde raskt av ved slakt. Ekstensiv rase refererer til raser som er avlet for tradisjonelt grisehold. Disse grisene har dårligere fôrutnyttelse, tregere tilvekst og bølget, relativt lang og/eller tett bust som er mer tidkrevende å skâlde av ved slakt. IE forekom hos et par bønder som ønsket å holde griser med egenskaper fra både intensive og ekstensive raser; disse grisenes egenskaper lå omtrent i mellomsjiktet mellom intensiv og ekstensiv rase.

I de forskjellige beitegrisholdene ble grisene holdt i skog og fjell, på åker og kultureng, samt at noen gikk på skrinn jord. Det er dette jeg omtaler som «tradisjonelle» trekk. Enkelte av grisene ble imidlertid ikke avlet frem i beitegrisholdene og holdt på beite hele livssyklusen sin, men ble kjøpt av såkalte «smågrisprodusenter», som avler frem griser i industrielle hold, og deretter satt ut på beite. Det er dette jeg omtaler som «industrielt» trekk.

I det følgende utforskes beitegrisene og bøndenes praksiser, hvor jeg begynner med å fremvise utbredelsen av beitegrisholdene med rase- og beitevariablene, for deretter å utbrodere de praktiske anliggender som blant annet fôr, sesonger og tidsbruk i griseoppalingen.

Kart 1. Kart over beitegrisdgårder, etter beitetype, i Trøndelag fylke (Illustratør: Tommy Ruud, 3. mai 2021).

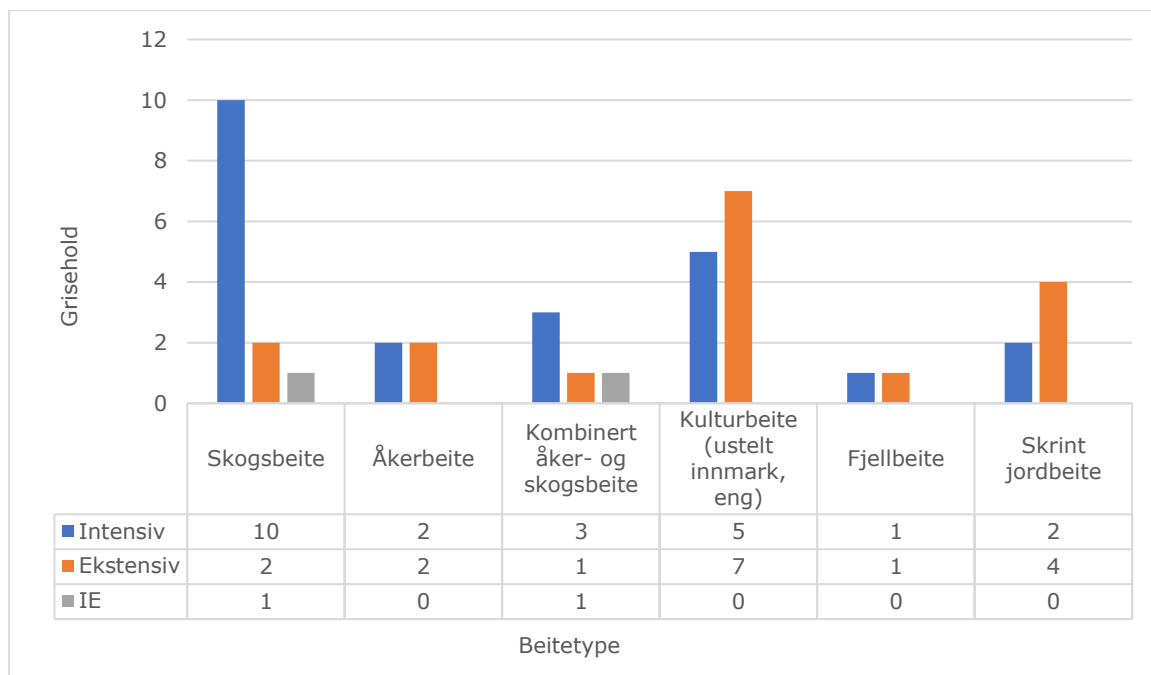
Figur 1. Grisehold og deres rasevariant.

Jeg oppdaget til sammen 45 gårder som holdt eller nylig hadde holdt beitegris. Av disse 45 gårdene var syv inaktive og holdt ikke lenger beitegris. Det gir 38 forskjellige gårder. Av disse 38 gårdene var det fire som hadde to ulike grisehold på samme gård. Det gir til sammen 42 forskjellige, aktive grisehold (Figur 1).

De intensive rasene som ble holdt var «Duroc», «Norsk landsvin», «Hampshire» og «Yorkshire». Den ekstensive rasen som ble holdt var «Mangalitsa», som til daglig kalles «ullgris» eller «ungarsk ullgris». Av IE, var det en bonde holdt griser som var en krysning mellom Mangalitsa, Yorkshire og Hampshire, mens en annen bonde holdt griser som var en krysning mellom villsvin, Dølagris (ekstensiv rase som forekom kun hos denne bondens kryssninger i mitt materiale), Mangalitsa, Norsk landsvin og Yorkshire.

Av de 42 griseholdene, var det 23 hold av griser av intensiv rase (55 pst.), 17 hold av griser av ekstensiv rase (40 pst.), og to hold av griser av IE (5 pst.). Av de fire gårdene som er dobbeltregistrert, holdt en gård griser både av intensiv rase og IE, to gårder griser av både intensiv og ekstensiv rase, og en gård hadde to forskjellige hold av griser av ekstensiv rase.

I Figur 2 vises det at skogsbeite ble mest benyttet, med kulturbeite hakk i hæl. Med sammenlegging av skogs- og kombinert skogs- og åkerbeite, er imidlertid skogsbeite et godt stykke over kulturbeite.

Figur 2. Grisehold og beitetype etter rasevariant. Basert på 42 av 42 grisehold.

Griser av intensiv rase og IE beiter mest på skogsbeite, mens griser av ekstensiv rase beiter mest på kulturbeite. Det var 13 bønder som holdt grisene sine på skogsbeite (31 pst.). Av disse 13 var det ti som holdt griser av intensiv rase, to som holdt griser av ekstensiv rase og en som holdt griser av IE. Det var fire bønder som holdt grisene sine på åkerbeite (10 pst.). Av disse fire var det to som holdt griser av intensiv rase og to som holdt griser av ekstensiv rase. Det var fem bønder som holdt grisene sine på kombinert åker- og skogsbeite (12 pst.). Av disse fem var det tre bønder som holdt griser av intensiv rase, en som holdt griser av ekstensiv rase og en som holdt griser av IE. Det var tolv bønder som holdt grisene sine på kulturbeite (29 pst.). Av disse tolv var det fem bønder som holdt griser av intensiv rase og syv som holdt griser av ekstensiv rase. Det var to bønder som holdt grisene sine på fjellbeite (5 pst.). Av disse to var det en bonde som holdt griser av intensiv rase og en bonde som holdt griser av ekstensiv rase. Det var seks bønder som holdt grisene sine på skrint jordbeite (14 pst.).

Skogsbeitene var i skogsområder som lå i tilknytning til gårdene, hvor det kunne avsondres et stykke skog dedikert til grisebeite. Årsaken til at skogsbeitet er mest benyttet blant bøndene, kan komme av at det er plass til grisen i skogen, uten at det går på bekostning av andre husdyrs beiter. Det avsondrede området er gjerne ikke nødvendig eller spesielt egnet til annen beitebruk. Grisen er en alteter og mesker i seg så mangt i skogene. Skogbunn med jord, røtter og ymse vegetasjon å grave, røske i og spise er en gris' paradys. Andre husdyr som kyr og sauer er drøvtyggere, og har sine beitemarker med bedre gressforekomster. Da disse husdyrenes beitemarker i stor grad allerede er opptatt av dem selv, må beitegrisen plasseres der hvor beiteressurser ikke allerede benyttes av de andre husdyrene.

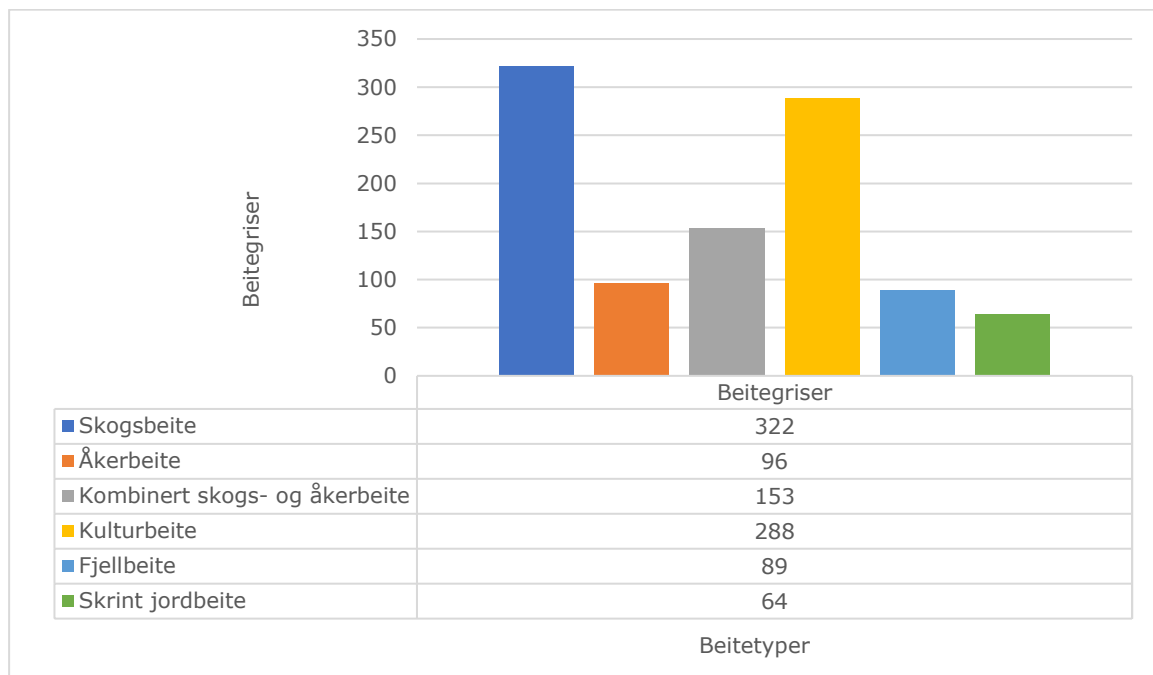
Åkerbeitene var åkrer som lå til hvile og pleie for sesongen, eller var til overs som følge av at det ikke var korn- eller grønnsaksproduksjon på åkeren lenger. På åkeren er det ofte avlinger. Hvis bonden har grisen på åkeren, spiser den opp alt som ligger igjen i jorda etter bondens avling. Det kan ha sin hensikt å ha grisen beitende i åkeren en sesong åkeren ikke dyrkes, for å la grisen utnytte åkerens fôrressurser og for å få grisen til å rote opp og gjødsle jorda. Da blir jorda bedre forberedt til neste avling. Det vises at bønder som holder griser av ekstensiv rase benytter åker- og kulturbeiter noe mer enn

andre beiter. Flere av bøndene som holdt ekstensive raser fremhevet rasens iboende evne til å grave i beitemarka som en god kvalitet, og utnyttet denne evnen til å få vendt på jorda slik at jorda ble friskere og mer veksterlig senere.

Fjellbeitet var i relativt store fjellterreng i nærheten av gården, hvor grisene ble tildelt et stykke mark til beite. Bonden som holdt grisene sine på fjellbeite kan ha gjort det av samme årsak som bøndene som holdt grisene sine på skogsbeite; fjellområdene er gjerne relativt store og har plass til overs, og det er ingen utfordring å avsondre et grisebeite i fjellterrenget uten at det går utover andre husdyrs beiteressurser.

Kulturbeitene var gamle eller nåværende beitemarker for eksempel for kyr, men hvor grisene hadde fått tildelt hele eller en del av beiteområdet. De skrinne jordbeitene lå blant for eksempel nedhogd og ryddet skog eller blant gamle åkerlapper. Disse beitene var skrinne som følge av dårlige vekstvilkår eller relativt høy tetthet av gris innenfor det avgrensede beiteområdet.

I 2020 var det minst 1012 slaktegriser på beite i Trøndelag (Figur 5). Grisene fordelte seg mellom følgende beiter (Figur 3):

Figur 3. Beitetyper og -griser. Basert på 41 av 42 grisehold.

32 pst. av 1012 griser gikk på skogsbeite; 15 pst. gikk på kombinert skogs- og åkerbeite; 28 pst. gikk på kulturbeite; 9,5 pst. gikk på åkerbeite; 9 pst. gikk på fjellbeite; 6 pst. gikk på et skrint jordbeite.

På beitene hadde grisene ulike former for «hytter», «hus» og «skur», kledt med halm på gulvet. Disse lyene hadde åpning i den ene vegg, slik at grisene kunne gå ut på beitet og inn i leet som de selv ville. Gjerdene rundt beitene var enten netting festet i staur, plastikkpinner med strømførende tråder mellom seg, eller en kombinasjon av disse to. Bøndene så til grisene sine en til to ganger daglig. Enkelte gjorde det i forbindelse med fôrpåfyll, mens andre kun så til at alt var i orden med grisene på beitet. Utover tilsyn, fôr og ev. fiksing av gjerdene som av ulike årsaker lå nede, som jorderosjon eller neddriving av griser, hadde ikke bøndene noen spesielle ærender på beitet i hverdagen.

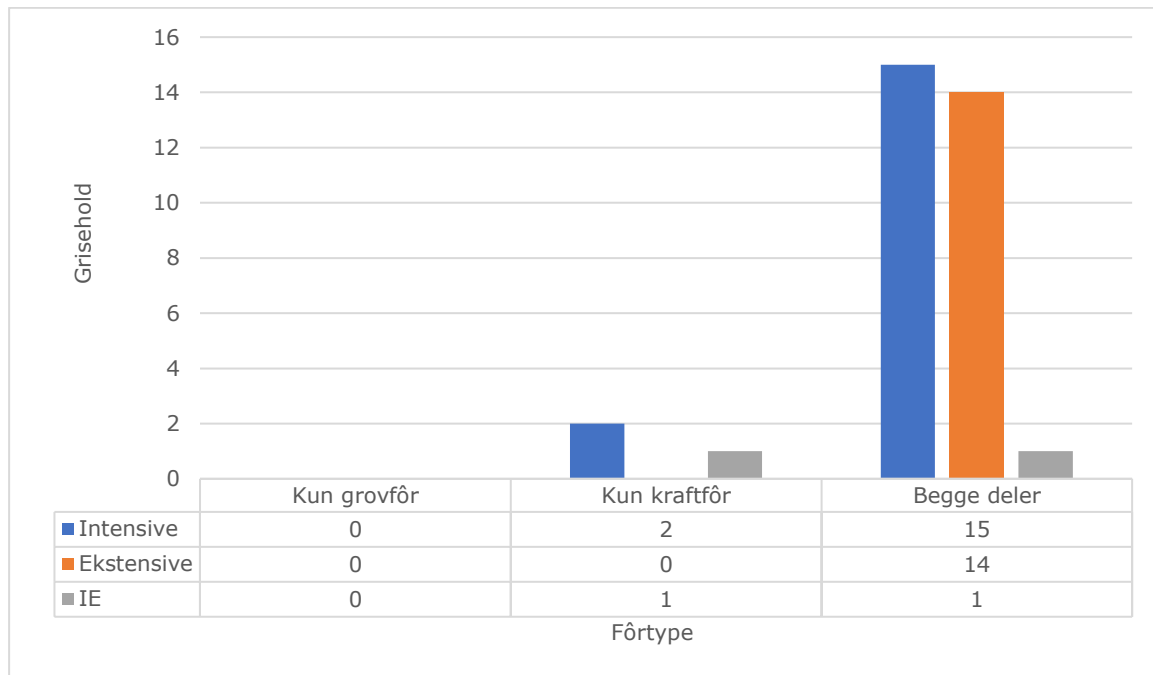

Bilde 1. Grisehus og fôrbeholder på gården Falstad Nedre, i Levanger (Foto: Tommy Ruud, 26. mai 2020).

Bilde 2. Grisehytter på gården Gammelgården Lysklæt, i Melhus (Foto: Tommy Ruud, 8. juni 2020).

Hver eneste bonde benyttet kraftfôr hele eller deler av grisenes livssyklus, og ingen av bøndene fôret grisene kun på beiteressurser (Figur 4).

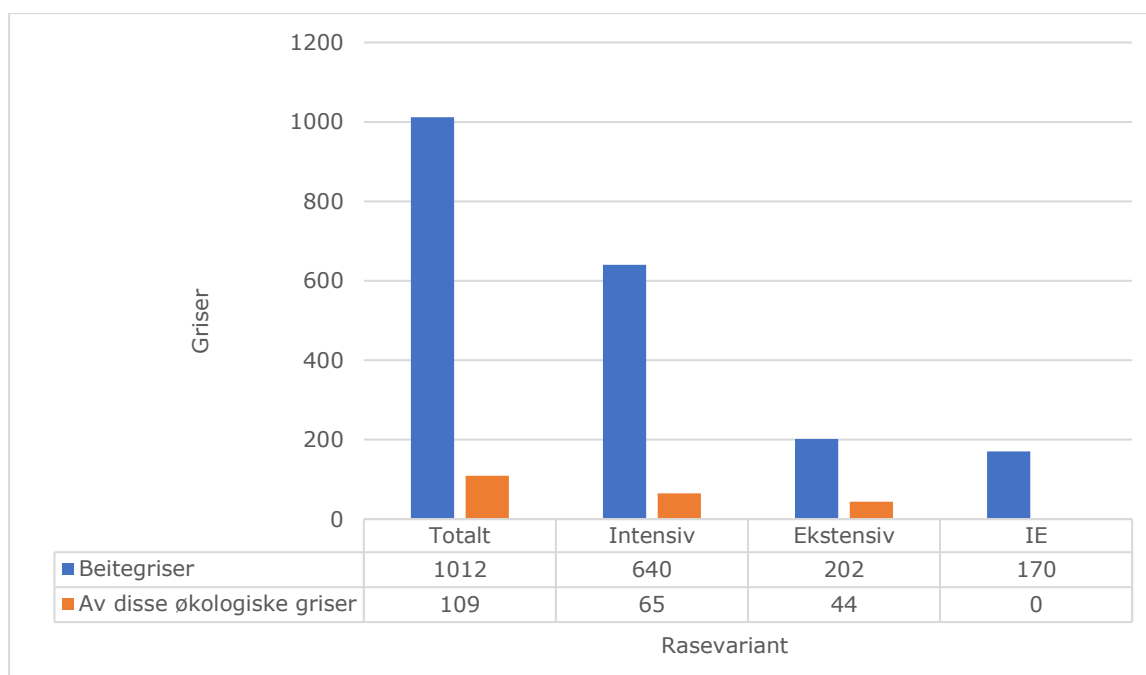
Figur 4. Fôrtype etter rasevariant. Basert på 33 av 42 grisehold.

Det var tre av 33 bønder som fôret grisene kun med kraftfôr (9 pst.). De resterende 30 bøndene fôret grisene med både grovfôr og kraftfôr (91 pst.). Blant bøndene med griser av intensiv rase, var det to av 17 som fôret grisene kun med kraftfôr (12 pst.). De resterende 15 bøndene fôret grisene med både kraftfôr og grovfôr (88 pst.). Blant bøndene med griser av ekstensiv rase, fôret alle 14 grisene med både kraftfôr og grovfôr. Blant bøndene som holdt griser av IE, fôret en bonde med kun kraftfôr, mens den andre fôret med både kraftfôr og grovfôr. Av dette kan det tydes at kraftfôr er en tvungen variabel i oppfôringen av beitegrisene, for at grisene skal få tilstrekkelig god næring.

Statistikken forteller ingenting om mengdeforskjellene mellom kraftfôr og grovfôr blant bøndene som fôret grisene med begge deler. De fleste bøndene fôret imidlertid grisene mest med kraftfôr og litt grovfôr, men noen få fôret grisene med mest grovfôr og litt kraftfôr. Blant de sistnevnte ble det tydd til kraftfôr unntaksvis, for eksempel da det ble for lite grovfôr igjen og snødekte beiter utover vinteren. Hva slags grovfôr grisene fikk varierte. Noen fikk kun høy, mens andre fikk korn, drav, brød, boller, vafler, epler, gulrøtter, poteter, melk og myse. Disse fôrvarerne kom fra bøndenes egne avlinger, avfall fra hushold, dagligvarebutikker og overskuddsproduksjon fra øl-, melk- og osteproduksjon. Beiteressursene grisene spiste var røtter, urter, gress og sopper, samt kryp i jorda hvor de beitet.

Noen bønder fylte på fôr til grisene sine daglig, mens andre kun trengte å fylle ukentlig, og enkelte igjen kun trengte å etterfylle annenhver måned. Dette kom an på fôrbeholdernes størrelser og antallet griser i besetningene. Grisene som ikke fikk påfyll av fôr daglig, hadde fri tilgang til fôr hele tiden.

De færreste av beitegrisene var såkalt «økologisk» sertifisert (Figur 5).

Figur 5. Beitegriser og økologisk status etter rasevariant. Basert på henholdsvis 41 og 27 av 42 grisehold.

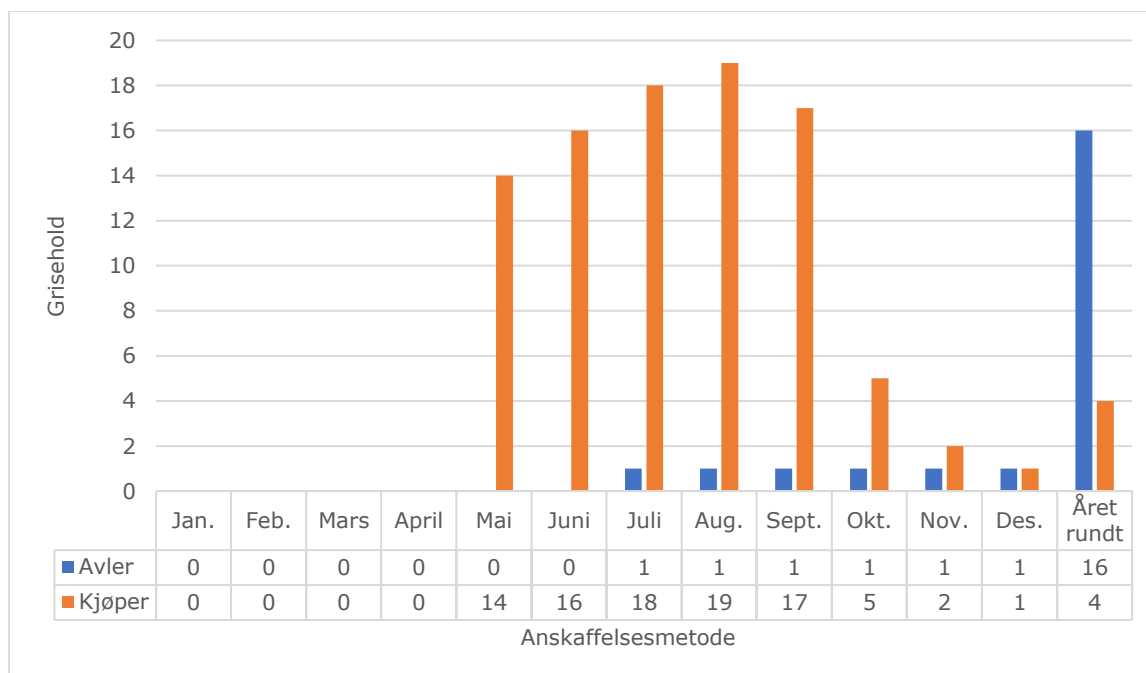
Av 1012 beitegriser i Trøndelag var det 640 griser av intensiv rase (63 pst.), 202 griser av ekstensiv rase (20 pst.) og 170 griser av IE (17 pst.). Av alle 1012 beitegrisene, var 109 griser økologisk sertifisert (11 pst.). Av disse 109 var det 65 griser av intensiv rase (60 pst.) og 44 griser av ekstensiv rase (40 pst.).

Blant de 42 holdene, fikk jeg verifisert den økologiske statusen til 27 av dem. Av disse 27 var det fem økologisk sertifiserte hold (19 pst.), som fordelte seg mellom to hold av intensiv rase, to hold av ekstensiv rase og ett hold av både intensiv og ekstensiv rase. Det tyder på at de færreste av bøndene anså økologisk sertifisering som viktig, men blant de som gjorde det, var det jevn representasjon blant hold av intensiv og ekstensiv rase.

En økologisk sertifisert gris skiller seg fra annen gris ved at den oppfyller visse kriterier, formulert av Debio (Animalia 2019), en virksomhet som på vegne av Mattilsynet inspiserer gårder og eventuelt sertifiserer matproduksjonen som «økologisk». For at grisekjøtt skal kvalifisere til økologisk sertifisering, er essensen i de sentrale kriteriene ifølge Debio (2017) og Mattilsynet (2019) at grisene 1) har uhindret tilgang til et uteområde i tilknytning til grisehuset, 2) spiser økologisk sertifisert fôr, som vil si kraftfôr uten råvarer behandlet med kunstig gjødsel, kjemiske plantevernmidler o.l., eller på samme vis ubehandlet grovfôr, 3) tilbringer hele livet sitt innen økologisk sertifisert grisehold, og ikke forflyttes fra eller til ikke-sertifiserte hold, 4) ikke avvendes fra diing før 40 dagers alder. Et uteområde i tilknytning til grisehuset kan i praksis bety en liten betongplattning, mens beitegrisene i Trøndelag har en eller annen type beiteområde å boltre seg på. Beitegrisbøndene overskrider dette velferdsaspektet med god margin, sett at en legger hold av gris i friluft som et velferdsideal. I min erfaring fra tre beitegrishold, diet og beitegrisene helt til det tok slutt på grisenes egne premisser. Når det gjelder punkt 2, oppfylte en bonde jeg gjorde feltarbeid hos alle krav til økologisk sertifisering, bortsett fra at høy fra egen produksjon som han ga til grisene, ikke var økologisk sertifisert som fôr, og derav hadde han ikke økologisk sertifiserte griser. Dette kan tenkes å gjelde for flere bønder med hensyn til grovfôret grisene gis. Utforskningen av

beitegrisenes økologiske sertifisering langt på vei avkrefter økologisk sertifisering som en normal og et elementært anliggende for beitegrisbøndene under ett.¹

I Figur 6 vises det at blant bøndene som avlet griser selv, var det 16 som holdt griser året rundt og en som holdt griser kun i sommerhalvåret. Den sistnevnte bonden holdt altså avlsdyr året rundt, men avlet smågriser til oppfôring og slakt kun én gang i året. Blant bøndene som kjøpte griser, var det fire som holdt griser året rundt og 19 som holdt griser kun i sommerhalvåret. Blant de sistnevnte bøndene var sesongen fra mai til desember måned, med økning frem til august, før det fra september av tiltok med utslaktning av grisene.

Figur 6. Sesong- og kontinuerlig grisehold etter anskaffelsesmetode. Basert på 39 av 42 grisehold.

Blant bøndene som avlet griser selv og holdt dem året rundt, var det hold av griser av både intensiv og ekstensiv rase. Forskjellen mellom de to holdsvariantene, er at de som holdt griser av intensiv rase året rundt, ikke holdt de samme grisene året rundt. De holdt flere kohorter i løpet av året. De som holdt griser av ekstensiv rase året rundt, holdt de samme grisene lenger enn et år. Det samme tidsmessige aspektet er gjeldende for bøndene som kjøpte griser, bortsett fra at de som kjøpte griser av intensiv rase til forskjell fra flesteparten av dem som avlet dem, holdt kun en kohort i året (se Figur 9). Årsaken til at det er populært blant de som ikke holder gris året rundt, å holde gris i sommerhalvåret, er at det er da beiteforholdene er ypperlige, samt at det om høsten foredles kjøttprodukter som vanligvis spises og omsettes inn mot julehøytiden. Videre hang griseholdets sesongsyklus sammen med grisenes tilvekst og slaktemodenhet, som utbroderes ytterligere i Figur 9 om grisers livslengde.

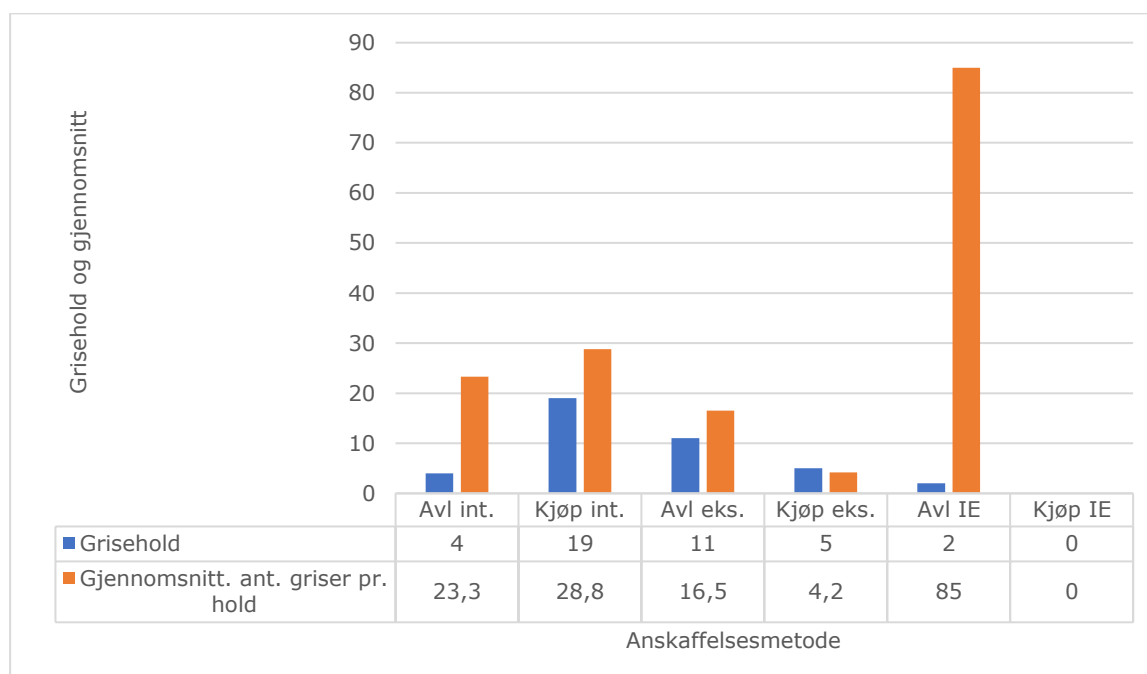
Avl foregikk på to måter, enten kontrollert eller ukontrollert reproduksjon. Kontrollert reproduksjon innebar at avlsråna ble holdt adskilt fra de øvrige grisene, og ble ført til purka for befruktning. Ukontrollert reproduksjon innebar at hele besetningen samarbeidet og at reproduksjonen gikk av seg selv på grisenes premisser, etter purkenes naturlige

¹ Økologisk sertifisering av griser synes ikke å være utbredt på landsbasis heller. I 2020 var det ifølge Debio (2021) 1514 økologisk sertifiserte griser i Norge, som er relativt lite sett i forhold til bare fylket Trøndelags 1012 beitegriser (Figur 3) og landets til enhver tid 694 688 industrielle griser (Tabell 1).

fertilitetssyklus. Smågris ble født på beitet. Bøndene holdt oppsyn med avlspurka, men var ikke til stede under fødslene. Etter et par ukers tid kom veterinæren for å kastrere småråner som skulle bli slaktegriser, slik at kjønnshormonene deres ikke skulle smaksette kjøttet.

Beiteforholdene på vinter- og sommerstid varierte, ettersom det i vinterhalvåret var minusgrader og snø, som naturligvis frøs vegetasjon, jordsmonn og vannkilder som bekker. Dette var imidlertid ikke en utfordring for bøndene eller grisene, da grisene holdt varmen i halmen i lyene sine, bøndene tilførte fôr og om nødvendig vann, mens enkelte beiter òg var utstyrt med frostfrie vannkar tilkoblet rørlagte vannforsyninger.

Figur 7 viser at det var til sammen 18 bønder som avlet griser selv. Av disse 18 var det fire som holdt griser av intensiv rase, elleve som holdt griser av ekstensiv rase og to som holdt griser av IE. Det var til sammen 24 bønder som kjøpte griser annetsteds fra. Av disse 24 var det 19 som holdt griser av intensiv rase og fem som holdt gris av ekstensiv rase.

Figur 7. Griseholdenes anskaffelsesmetode og gjennomsnittlig antall griser etter rase. Basert på 41 av 42 grisehold.

Årsaken til at det var overfall av kjøp av griser istedenfor avl, spesielt blant griser av intensiv rase, var at en del bønder holdt griser kun i sommerhalvåret. Med grisehold kun i sommerhalvåret var det enklere å kjøpe dem av noen andre, istedenfor å holde egne avlsdyr året rundt i tillegg. Bøndene kunne enkelt skaffe seg slaktegriser fra smågrisprodusenter, som avlet frem slaktegriser og solgte dem ved et par måneders alder til andre bønder som fôret dem opp.

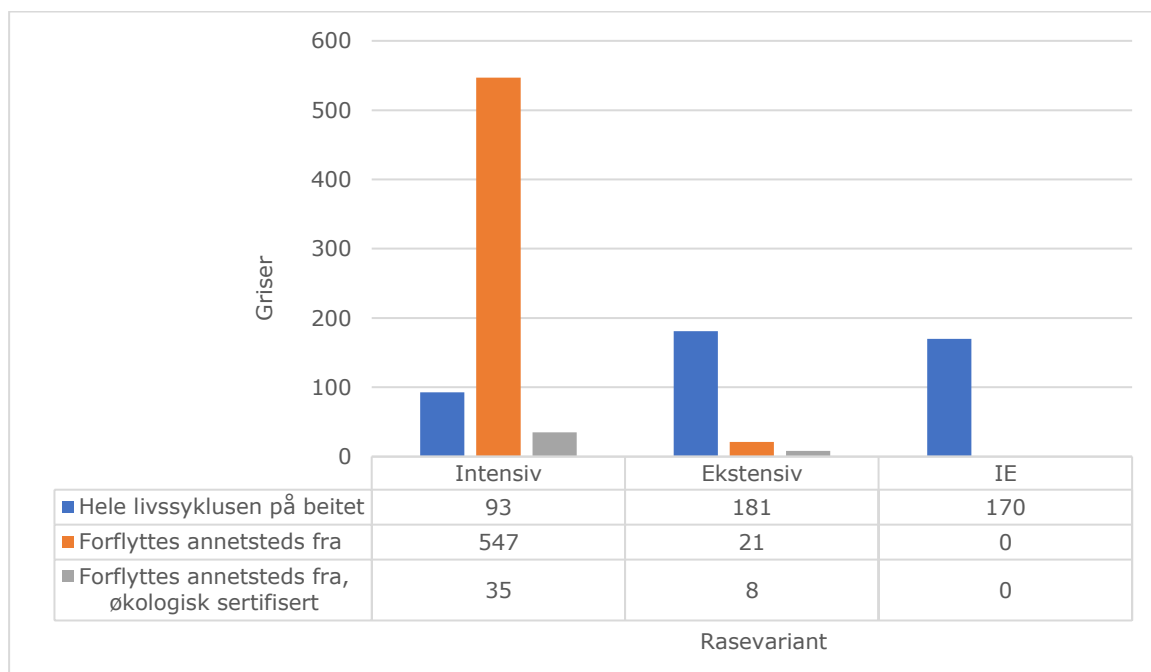
At bøndene som kjøpte griser i stor grad kjøpte griser av intensiv rase, følger av tiden bøndene skulle holde grisene før de ble slaktet om høsten. Gris av intensiv rase hadde raskere tilvekst og ga større kjøttmengde ved slakt etter et halvt års tid enn det griser av ekstensiv rase gjorde. Blant de som holdt griser av ekstensiv rase var det dessuten færre muligheter for å kjøpe slaktegriser fra smågrisprodusenter, fordi de ekstensive rasene var mindre utbredt. Derfor var det flere som avlet griser av ekstensiv rase selv. Ettersom griser av ekstensiv rase hadde relativt treg tilvekst på mer enn en årssyklus, var det

heller ikke så mye bryderi for disse bøndene å holde avlssdyr i tillegg. Bøndene som holdt IE var nødt til å avle selv, for å få nettopp krysningene de foretrakk. De eksakte krysningene de avlet frem var trolig et unikum, hvert fall i Trøndelagsregionen, og kanskje også om en tar med et geografisk felt som når langt utover Norges grenser.

Når det gjelder det gjennomsnittlige antallet griser som ble holdt per bonde og anskaffelsesmåte, var det 23,3 griser hos bøndene som avlet griser av intensiv rase, 16,5 hos bøndene som avlet griser av ekstensiv rase, og 85 hos bøndene som avlet IE. At det var større avlshold av intensiv rase enn ved ekstensiv rase kan ha kommet av flere årsaker, som griserasenes relative popularitet som følge av tidsbeslaget deres ved tilvekst, men en annen årsak som kan ha vært betydelig er at avlspurker av ekstensiv rase oftest fødte færre smågriser ved hvert kull enn ei avlspurke av intensiv rase gjorde. Følgelig krevde det flere avlspurker og høyere ressursbruk å høyne antallet griser i et hold med ekstensiv rase, enn i et hold med intensiv rase. At det gjennomsnittlige antallet griser hos bøndene som holdt IE er mye høyere enn snittet for de to andre, kommer av at de kun var to bønder, som begge holdt relativt mange griser i hvert sitt hold.

For bøndene som kjøpte griser av intensiv rase var gjennomsnittet 28,8 griser hos bøndene med intensiv rase, og 4,2 hos bøndene med ekstensiv rase. Det underbygger en tolkning om at det gjennomsnittlige holdet av intensiv rase er høyere enn for ekstensiv rase grunnet rasenes relative utbredelse og tilgjengelighet, samt at det er trolig at den ressursmessige investeringen i form av tid og penger de to ulike valgene førte med seg spilte en rolle for bøndene som ikke holdt avlssdyr selv. De færreste av de som ikke holdt avlssdyr selv, ønsket å holde griser utover sommerhalvåret. Da er griser av intensiv rase mest lønnsomt når det gjelder tid investert i grisens tilvekst, det vil si omkring et halvt år, og kjøttavkastningen ved slakt.

Det kan tydes av dette at besetningenes antall griser hadde et vidt spenn, fra noen få til flere titalls griser. Antallet griser stod imidlertid i min erfaring fra gårdene jeg besøkte, som oftest i forhold til beitenes størrelse, slik at holdene var relativt arealekstensive.

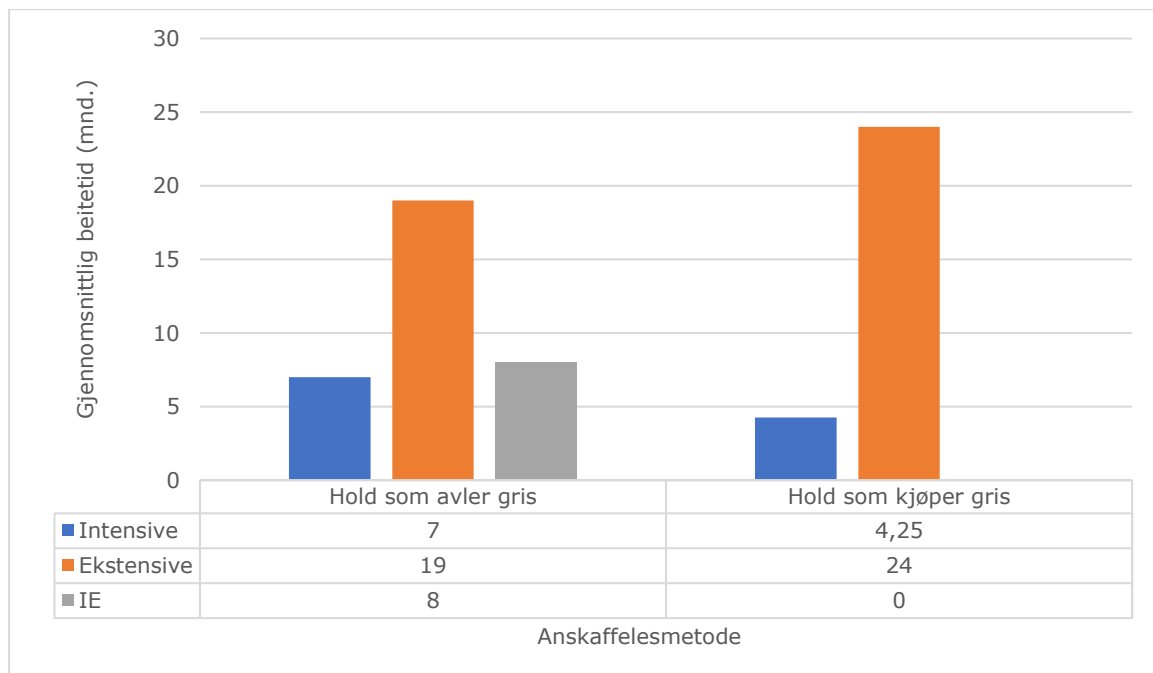

Figur 8. Hel-tradisjonelt eller del-industrielt hold etter rase. Basert på 41 av 42 grisehold.

Med utgangspunkt i totalt 1012 beitegriser (Figur 5), kan det av Figur 8 tydes at 444 av dem levde hele livet sitt på bondens beite (44 pst.). Av disse var det 93 griser av intensiv rase (21 pst.), 181 griser av ekstensiv rase (41 pst.) og 170 griser av IE (38 pst.). At de levde hele livet sitt på beitet fulgte av at de ble født og føret opp til de var slaktemodne ute på beitet i det samme holdet.

Av alle 1012 griser ble 568 forflyttet annetsteds fra til beitet (56 pst.). Av disse var det 547 griser av intensiv rase (96 pst.) og 21 griser av ekstensiv rase (4 pst.). Av de 547 grisene av intensiv rase som ble forflyttet annetsteds fra, var 35 økologisk sertifisert, mens det for grisene av ekstensiv rase gjaldt åtte av dem. Det innebærer at for 512 av 547 griser av intensiv rase (94 pst.), som ble forflyttet annetsteds fra, levde sannsynligvis de fleste av dem sin første livsfase i et konvensjonelt griseføds før de i sin andre livsfase ble beitegriser. De 35 grisene av intensiv rase som ble forflyttet til beitet fra et økologisk sertifisert hold, levde sin første livsfase i en form for utendørsopphold. Det kan ha innebåret plattinger uten beitemuligheter eller mer eller mindre frodig beitemark.

Når det gjelder grisene av ekstensiv rase levde helt sikkert 181 av 202 hele livet sitt på beite (90 pst.). De resterende 21 grisene ble sannsynligvis forflyttet fra en annen bondes beite til det nye beitet. Det er sannsynligvis fordi de ekstensive rasene ikke har noen utbredt avlsinstitusjon med smågrisprodusenter som distribuerer griser i stort antall blant industrielle grisehold. Jeg har aldri sett eller hørt om konvensjonelt hold av griser av ekstensiv rase i Trøndelag eller Norge. Alle eller de fleste grisene av ekstensiv rase som ble forflyttet, ble født på beiter innenfor småskalabønderes grisehold. Salget av dem fulgte nok til dels av at grisene ble avlet frem med den hensikt å distribuere dem, for å bidra som tilbyder av rasen slik at den kunne spres til de som ønsket å bygge opp en egen besetning, og til dels fordi noen bønder fikk større fødselskull enn de nødvendigvis trengte selv.

Figur 9. Gjennomsnittlig beitetid (mnd.), etter anskaffelsesmetode og rasevariant. Basert på 28 av 42 grisehold.

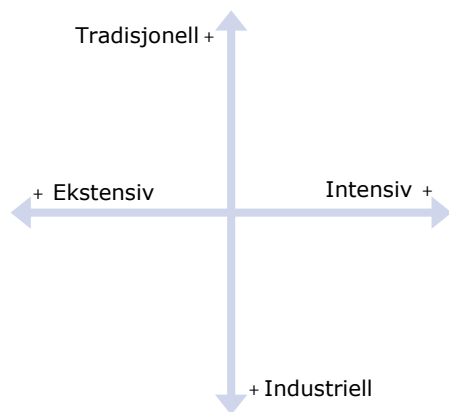
Figur 9 viser at bøndene som avlet griser av intensiv rase, holdt i gjennomsnitt grisene på beitet i syv måneder før grisene ble slaktet. Bøndene som kjøpte griser av intensiv rase, holdt i gjennomsnitt grisene på beitet i drøyt fire måneder. Forskjellen imellom dem utgjøres av at grisene som ble kjøpt, var et par måneders tid gamle da de ble forflyttet til beitet. Livslengden til grisene av intensiv rase var altså nesten like lang uavhengig av om de ble avlet i eller forflyttet til beitet. Noe annerledes forholder det seg mellom griser av ekstensiv rase som ble avlet i eller forflyttet til holdet, hvor tallene er henholdsvis 19 måneder og 24 måneder. Differansen på fem måneder kan fortolkes ved at bøndene som avlet griser av ekstensiv rase, i større grad produserte grisekjøtt for markedssalg og følgelig reduserte beitetiden noe for å få raskere omsetning. De som kjøpte griser av ekstensiv rase, produserte i større grad grisekjøtt for eget forbruk eller privat distribusjon blant bekjente. Da gjelder det ikke i samme grad å omsette større kjøttmengder hyppigere. Som syntes i Figur 7 holdt de som avlet ekstensiv rase i snitt 16,5 griser, mens de som kjøpte dem holdt i snitt 4,2 griser. Det underbygger fortolkningen om beitetid og omsetningsforholdene bonden er virksom i, da ingen holder over 16 griser kun til eget husholds selvberging og ingen holder kun 4,2 griser for å innta en dominerende salgsposisjon på markedet.

Beitetiden til griser av IE var i gjennomsnitt åtte måneder, som et mellompunkt mellom griser av intensiv rase med korteste beitetid og griser av ekstensiv rase med lengste beitetid. Årsaken til at beitetiden økte etter hvert som grisenes genetikke bevegtes fra intensiv, gjennom IE, til ekstensiv rase, er grisenes relative tilvekstpotensiale, som omtalt tidligere. Tallene over grisenes gjennomsnittlige beitetid gjør tilvekstfaktoren eksplisitt og viser hvordan bøndenes valg av rase har konsekvenser for tid- og fôrressurser som investeres og kjøttavkastningen det gir. Bakgrunnen til at grisene ble holdt i sine respektive antall måneder før slakt, var bøndenes formening om hvor gamle og tunge grisene skulle være for at kjøttet skulle være av riktig kvalitet med hensyn til dets fettmarmorering; med stabil fôrtilgang nådde grisene fortrukne vekter og kjøttkvaliteter etter en viss tid, hvor tommelfingerregelen var at intensive raser ble mellom 90 og 110 kg. tunge etter seks til syv måneder, mens ekstensive raser ble mellom 100 og 130 kg. tunge etter et par år. I min erfaring hos bøndene jeg gjorde feltarbeid hos, spilte ikke nøyaktige aldre på månedsnivå og nøyaktige vekter på nivå av tiere noen rolle; griser ble slaktet ut med hensyn til omtrentlig alder og vekt, ettersom det passet å organisere slakting, samt at grisenes størrelser ble vurdert på øyemål.

Som vist i det foregående, er beitegrisholdene veldig varierte innenfor Trøndelag. Fra reproduksjon av griseholdet, ved avl eller anskaffelse av griser fra smågrisprodusenter, til grisetype, beitetype, dimensjonering av griseskjulene og antallet griser, samt grisenes livslengde, er det et stort spenn blant de 42 griseholdenes praksiser. Dette tyder på at hvordan beitegrishold skal materielt konstitueres og praktiseres med hensyn til oppalingsteknikker ikke er underlagt noen få, rigide normer, utover at grisene skal holdes på beite og at kraftfôr er en gitt del av fôrregimet innenfor denne typen grisehold.

5.1.1 Den typiske beitegrisen

Beitegrisebøndene bidrar til å reprodusere strukturer for industrielt grisehold, ved at den typiske beitegrisen i Trøndelag er av intensiv rase og forflyttes fra en smågrisprodusent til et beite. Dette kan utledes av kategoriseringene av de ulike aspektene ved produksjonsformene, som gjør det mulig å se hvilke produksjonstrekk som har høyest forekomst. Dette kan videre belyses med en drøfting rundt makt og tilgjengelighet.

Figur 10. Akse for innplotting av beitegrishold etter deres produksjonstrekk.

Majoriteten av beitegrisene og griseholdene er av intensiv rase, med 63 pst. av grisene (Figur 5) og 55 pst. av holdene (Figur 1). Beitegriser og hold av ekstensiv rases andel er henholdsvis 20 pst. av grisene og 40 pst. av holdene. Grisehold med IE utgjør 17 pst. av grisene og 5 pst. av holdene. Beitegriser av intensiv rase og hold av disse eller med innslag av intensiv rase er i overtall.

Majoriteten av *holdene* var av industriell-tradisjonell forflytning, majoriteten av *beitegrisene* ble forflyttet fra en smågrisprodusent til beiteholdene, og av disse beitegrisene var flesteparten av grisene av intensiv rase. Forflytningen gjaldt ved 57 pst. av holdene (Figur 7) med til sammen 56 pst. av grisene (Figur 8). Blant disse var 96 pst. av grisene av intensiv rase (Figur 8). De hel-tradisjonelle holdene utgjorde 43 pst. av holdene med til sammen 44 pst. av grisene. De fleste holdene baserte seg på kjøp av griser av intensive rase.

Det jeg ønsker å bemerke her er at de fleste beitegriser kommer fra smågrisprodusenter, som dermed støtter industriell produksjon av gris. Ved å kjøpe smågriser fra smågrisprodusenter, tilfører beitegrisebøndene den industrielle næringa økonomiske ressurser. At de fleste griser er av intensiv rase som forflyttes fra smågrisprodusent til beite, kan tolkes å vitne om at en del av bøndene dermed bidrar til å reprodusere sin konkurrerende struktur (Keesing 1989).

Griseindustriens størrelse har skapt en form for materiell kultur og struktur, som til dels betinger hvilke praktiske muligheter som synes tilgjengelig for bøndene. Dette kan belyses med sitater fra bønder som forteller om hvorfor de holdt gris av intensiv eller ekstensiv rase. I et spørreskjema jeg sendte ut til bøndene i løpet av feltarbeidsperioden, stilte jeg spørsmålet «Hvorfor falt valget på denne rasen av slaktegriser?». Noen av bøndene som holdt gris av intensiv rase sine svar, var:

Det er denne rasen som avles i nærheten av hvor vi holder til.

Det er den rasen som er vanlig i forbindelse med norsk svineproduksjon.

Kjøper kun i nærmiljøet så prisgitt [bonden] som leverer [og] hvilken rase han har.

Disse bøndenes svar står i kontrast til sitater fra bønder som svarte på hvorfor de holdt gris av ekstensiv rase:

Mer marmorert kjøtt og bedre smak samt at den kan gå ute hele vinteren.

Fine, trivelige griser som er saktevoksende ifht. konvensjonell gris. Marmoreringen i kjøttet blir bedre, der av bedre kjøtt.

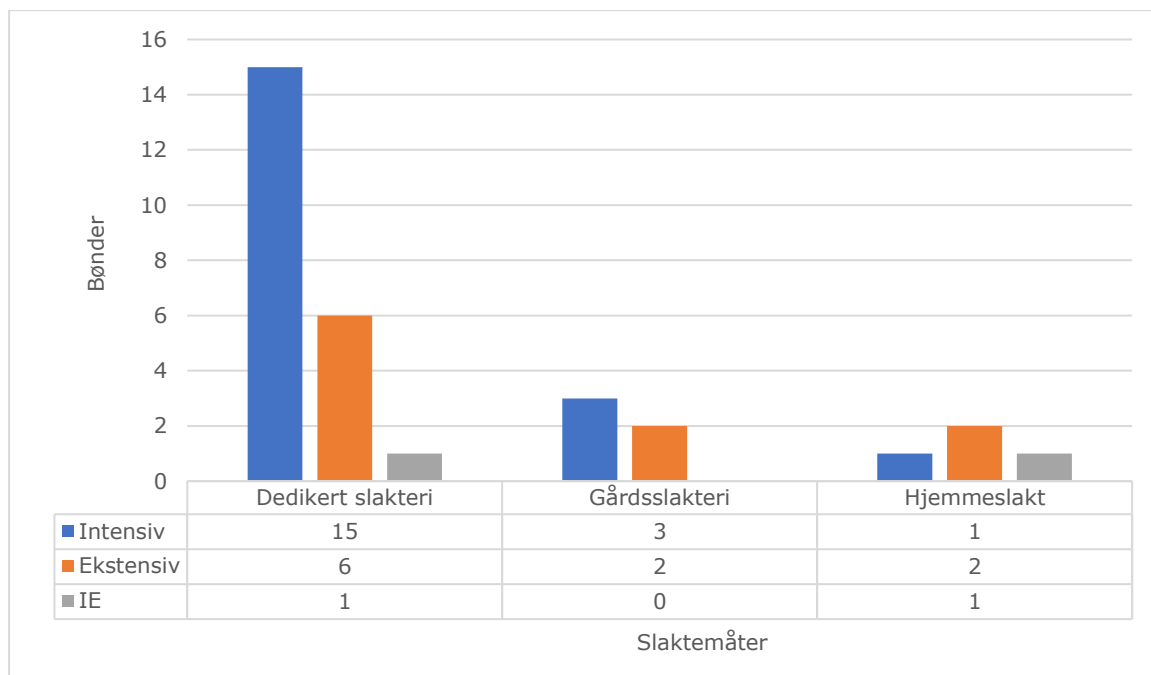
Det tyder på at bøndene som holdt intensiv rase, gjorde det fordi det var disse grisene som var tilgjengelige i det de anskaffet dem fra smågrisprodusenter, mens de bøndene som holdt ekstensiv rase, gjorde det av årsaker som rasens distinkte egenskaper. Tatt i betraktning de respektive griserasenes forekomst i feltet, er det tydelig at det er griserasenes utbredelse og tilgjengelighet som ligger til grunn for den store forskjellen i forekomst. Utbredelsen kan tenkes å følge av at konglomeratet Norsvin har en særlig posisjon innenfor grisenæringa. Norsvin er et norsk samvirkeforetak, opprettet på slutten av 1950-tallet, som bedriver forskning på griseavl og produksjon og distribusjon av avlsdyr og semin. Norsvin er Norges største, og en av verdens største avlsorganisasjoner, med internasjonale forgreninger som dekker både produksjons- og distribusjonsaspektet av avlsdyr og semin (Norsvin 2021a). Norsvin tilbyr eller formidler griserasene Duroc, Norsk landsvin, Yorkshire og Hampshire, som alle kan kategoriseres som intensive raser, avlet for å passe i et industrielt produksjonsregime (Norsvin 2021b). Som det framkom ovenfor, er Norsvins raser de utbredte intensive rasene blant beitegrisbøndene i Trøndelag. Jeg har kun blitt gjort kjent med kjøp av smågris fra produsenter som avlet griser innenfor et industrielt opplegg, blant bøndene jeg har snakket med ute i felt, og jeg hørte aldri om noen som drev smågrisproduksjon for salg på beiter. Dette demonstrerer den industrielle næringens relative makt i feltet; hvor en del av beitegrisbøndene er nødt til å reprodusere et fenomen de forsøksvis beveger seg vekk fra.

5.2 Slakt

Etter at grisene har beitet seg feite og blitt slaktemodne, er slakt det neste steget i produksjonsprosessen av grisekjøttet. Bøndene har en relativ frihet ved hvordan de ønsker at slakteprosessen skal foregå, og de respektive bøndene benytter seg av en av følgende tre slaktemåter. Bonden kan benytte seg av et dedikert slakteri, som vil si et slakteri som kun bedriver slaktegeskjeft avsondret fra øvrig mulig drift; gårdsslakteri, som er alminnelige gårder med aktiv gårdsdrift, men hvor bonden i tillegg har et slakteri tilknyttet gården; eller bonden kan slakte grisene selv hjemme. Alle tre alternativene benyttes av forskjellige bønder, og til felles er det at slaktingen foregår i relativ geografisk nærhet til gården. En bonde med eget gårdsslakteri, hvor bonden slakter andres griser, slakter også egne griser hjemme hos seg selv. De bøndene dette gjelder er her kategorisert som «hjemmeslakt». Det er fordi at selv om de også kan kategoriseres som å benytte gårdsslakteri, er de ikke knyttet til andre sosiale aktører i forbindelse med griseslaktingen. Den sosiale relasjonen som er etablert mellom bonde og slakter er her premisset for kategoriseringene dedikert- og gårdsslakteri.

Kart 2. Kart over slakterilokasjoner og bønders, etter griserase, relasjon til dem (Illustratør: Tommy Ruud, 3. mai 2021).

Figur 11. Slaktelokasjoner. Basert på 31 av 42 grisehold.

I Figur 11 vises det at blant 31 bønder var det 22 som benyttet seg av et dedikert slakteri (71 pst.), fem bønder som benyttet seg av et gårdsslakteri (16 pst.), og fire som slaktet hjemme (13 pst.). Det var også flest bønder som benyttet seg av dedikert slakteri uavhengig av griserasen (henholdsvis 15 av 19 for griser av intensiv rase (79 pst.), 6 av 10 for griser av ekstensiv rase (60 pst.), 1 av 2 for griser av IE (50 pst.)).

Av bøndene som benytter seg av dedikert slakteri, er det en betydelig majoritet som benytter seg av Norturas slakteanlegg på Steinkjer (Kart 2, «Tyngdepunkt»). Nortura er et samvirkeslakteri, som fordrer medlemskap eller ev. høyere slaktekostnader for bonden. Som aktør i slaktemarkedet er de store og har høy slaktekapasitet ved anleggene sine, som er utformet etter fabrikkens prinsipper (Andersen et al. 2004). Det er organisatorisk effektivt for bonden, siden transportaktører kommer til gården med lastebil og henter bondens griser når bonden ønsker det, for så å transportere dem til Norturas slakteanlegg. Norturas slakteanlegg er laget for å slakte griser av intensive raser, men de har plikt til å motta og slakte griser som er helt eller delvis av ekstensive raser også. Det kom i orden veiledning for bonden i forbindelse med slakt av spesielt ekstensive raser først i 2020, som slaktes ved enkelte av Norturas slakteanlegg (Nortura 2020). Utfordringen ligger ved grisenes bust. Intensive raser har som nevnt relativt kort og glatt bust, som effektivt skåldes av maskinelt under slakteprosessen, mens ekstensive raser har relativt lang, krøllete bust, som sitter hardere i huden. Følgelig hender det at griser av ekstensiv rase må flås manuelt av en håndarbeider før slakteprosessen kan gå videre. I det grisen er ferdig slaktet, kan ytterligere transportaktører engasjeres for å frakte de slaktede grisene til en foredlingsbedrift som skjærer ned og tilvirker forskjellige kjøttprodukter, etter bondens ønske.

Bøndene som benytter seg av gårdsslakterier benytter seg av en privat ordning. Slaktekapasiteten ved gårdsslakteriene er mindre enn hos slakterier som Nortura, ettersom det ikke er skalert like stort med hensyn til redskaper og arbeidere. Ifølge min informasjon er regelen at bonden selv transporterer grisene til gårdsslakteriet. Det er praktisk og organisatorisk gjennomførbart; hvis en ser på Kart 2 er det muligheter for å slakte hos gårdsslakterier i nærheten av gårdene. Da er følgelig antallet griser som sendes til slakt gjerne noe lavere enn det som er mulig med lastebiltransport, siden det

hovedsakelig er varebil eller hestehenger og lignende som benyttes for transport. Det er imidlertid ikke noe jeg har fått inntrykk av som en utfordring for noen, ettersom bøndene har relativt små grisehold.

Bøndene som slakter grisene sine hjemme, gjør det på ulike vis og av ulike årsaker. Det kan være fordi bondens hushold selv skal spise produktene, og følgelig kan de både slakte grisene og foredle kjøttet selv. Det er kun hvis kjøttet skal distribueres at det er et krav fra Mattilsynet om spesielt egnede lokaler for kjøttbehandling. Det kan også være fordi bonden selv har nettopp godkjente lokaler for slakt eller foredling eller begge deler. Å slakte hjemme krever imidlertid ikke mer eller mindre enn avlivingsutstyr og kunnskap om slakteteknikk, som noen bønder er i besittelse av og enkelte benytter seg av. Enkelte får også med seg medhjelpere som kan bistå med utstyr og kunnskap ved slakteseanser hjemme.

Bilde 3. «Kløyvd» gris, etter hjemmeslakt av griser holdt på gården Skjølberg Søndre, i Orkland (Foto: Tommy Ruud, 2. desember 2020).

Å slakte griser av ekstensive raser blir mindre problematisk dess lavere skala det er på slakteanlegg og dess mindre press det er på slaktekapasiteten, ettersom disse grisene ikke må flås, slik det ofte blir på store slakterier. De flås på store slakterier fordi anlegget ikke er fininnstilt på å slakte griser av ekstensive raser, siden det knapt er noen av dem

sammenlignet med antallet griser av intensiv rase som går gjennom deres slaktelinje. For slakterne på de store slakteriene, tar det lenger tid og krever mer arbeid der og da å flå dem istedenfor å skåle dem maskinelt. Ved gårdsslakterier eller hjemmeslakt, er det mindre eller ikke noe tidspress og færre griser, slik at den som slakter kan ta seg den ekstra tiden det tar å skåle grisen. Da blir slaktet penere og grisehuden beholdt i sin helhet, som for eksempel er nødvendig for å få til det alminnelige ribbe-produktet med såkalt svor.

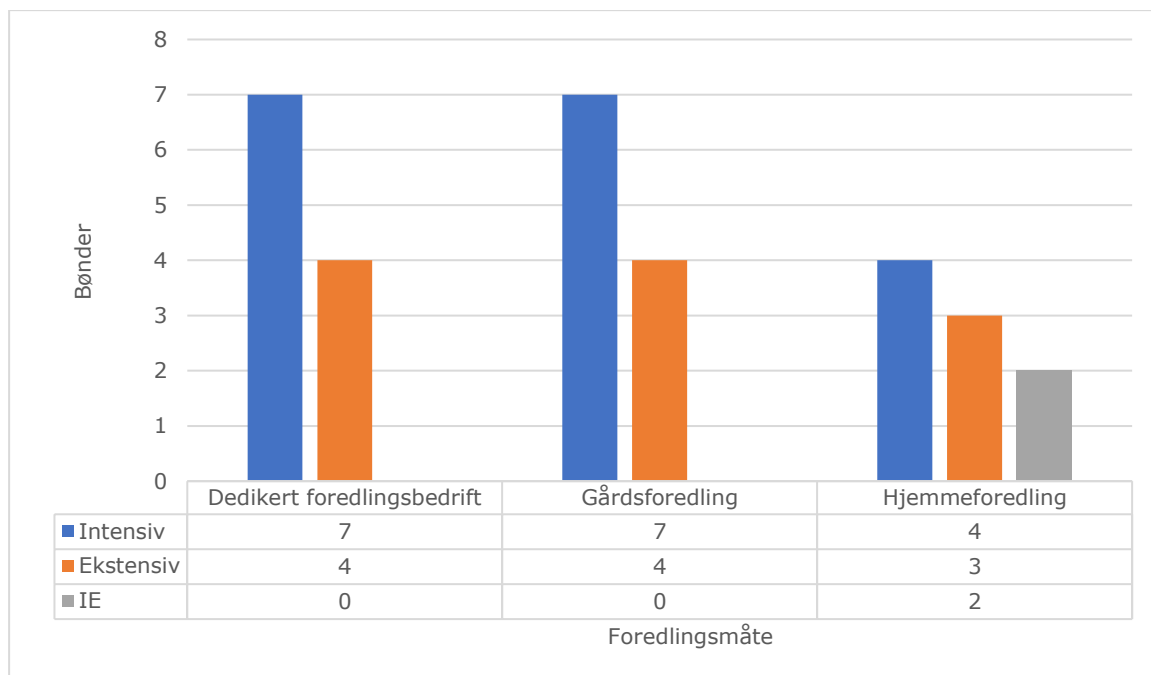
En annen viktig forskjell mellom slakterivariantene, er hvilke deler av griseslaktet bonden sitter igjen med etter slakt. En sensommerdag under feltarbeidet, var jeg på besøk hos Nortura på Steinkjer. Mens jeg gikk rundt i slaktehallen sammen med «linjelederen», personen med overordnet ansvar for det organisatoriske ved slaktearbeidet, fortalte hun meg at ved bruk av Nortura-slakteriet er det kun skrotten bonden sitter igjen med, uten hode, labber, hale, organer og andre innvoller. Disse delene tar slakteriet til egen videreforedling (hode, labber, organer), eksporterer (haler) eller destruerer (andre innvoller). Dette er til forskjell fra gårdsslakt og hjemmeslakt. En vinterdag jeg observerte avlivning av beitegriser på gården Skjølberg Søndre i Orkland, samlet bonden blodet av grisene i ei bøtte, for å benytte det i foredling av kjøttprodukter senere. Deretter ble de døde grisene fraktet til en annen gårds slakt- og nedskjæringslokaler, med resten av oss følgende etter. Her sørget slakteren og håndlangeren hans for å legge alle organer og andre innvoller til sides i rene kasser, som bonden deretter tok med seg hjem til egenhendig videreforedling.

Av de ulike slakterivariantene, passer de altså i ulik grad ettersom hvilke deler av grisen bonden ønsker å lage produkter av, og til ulike typer griser, ettersom hvordan bonden ønsker at slakteskrotten skal være før videre foredling. Om grisen skal være skåldet eller flådd, og hvilke deler av grisen bonden er interessert i å benytte i produktene som skal lages videre, er viktige avveielser for valget av slakterivariant. Samtidig er det såpass mange alternativer tilgjengelig i relativ geografisk nærhet til bøndene, at det lar seg gjennomføre praktisk å benytte seg av den typen slakterivariant bonden selv ønsker.

5.3 Foredling

Etter at grisene har blitt slaktet, er foredling av grisekjøttet det neste steget. Alle beitegrisbøndene tar slaktene sine tilbake fra slakteriet, uavhengig av hva slags slakteri det er, for å selv organisere foredlingen av grisekjøttet (med mindre foredlingsaktøren er den samme som enkelte benyttet seg av ved gårdsslakt). Dette gir bøndene muligheten til å skape de produktene de selv ønsker, med det emnet slakteskrottens tilstand utgjør.

Bøndene benytter seg av tre ulike måter for kjøttforedling, alle innenfor relativ geografisk nærhet til bøndene selv. Den ene måten er en dedikert foredlingsbedrift. Dette er en bedrift som utelukkende holder på med nedskjæring av slaktede skrotter og tilvirkning av kjøttprodukter. En annen måte er et gårdsforedleri. Dette er en bedrift drevet av en bonde samtidig med gårdsdrift, hvor bonden tilvirker kjøttprodukter for andre bønder i egne lokaler, godkjent for kjøttbehandling av Mattilsynet. En tredje måte er hjemmeforedling. Hjemmeforedling betyr her to forskjellige ting. Det kan enten være en bonde som foredler kjøttprodukter hjemme, uten godkjente lokaler, som fører til at kjøttproduktene kun kan spises i bondens eget hushold og ikke distribueres til andre personer. Alternativt kan det være en bonde som foredler kjøttet hjemme, men i godkjente lokaler. Dette er da et gårdsforedleri med godkjente fasiliteter, hvor bonden foredler både egne og andre bønders produkter. Følgelig kan alt kjøtt foredlet ved en slik hjemme-lokasjon distribueres utenfor husholdet. Sistnevnte alternativ er kategorisert som «hjemme» av samme grunn som bønder som slakter egne griser ved eget gårdsslakteri; bonden har ingen sosial relasjon som betinger foredlingen.

Figur 12. Foredlingslokasjoner. Basert på 31 av 42 grisehold.

Figur 12 viser at blant 31 bønder var det elleve som benyttet seg av en dedikert foredler (35 pst.), elleve som benyttet seg av en gårdsforedler (35 pst.), og ni som foredlet hjemme (29 pst.). Blant 18 hold av intensiv rase, benyttet syv (37 pst.) seg av en dedikert foredlingsbedrift, syv (37 pst.) seg av gårdsforedling, fire (22 pst.) seg av hjemmeforedling. Blant elleve hold av ekstensiv rase, benyttet fire (36 pst.) seg av en dedikert foredlingsbedrift, fire (36 pst.) seg av gårdsforedling, og tre (27 pst.) seg av hjemmeforedling. Begge holdene med griser av IE benyttet seg av hjemmeforedling (100 pst.).

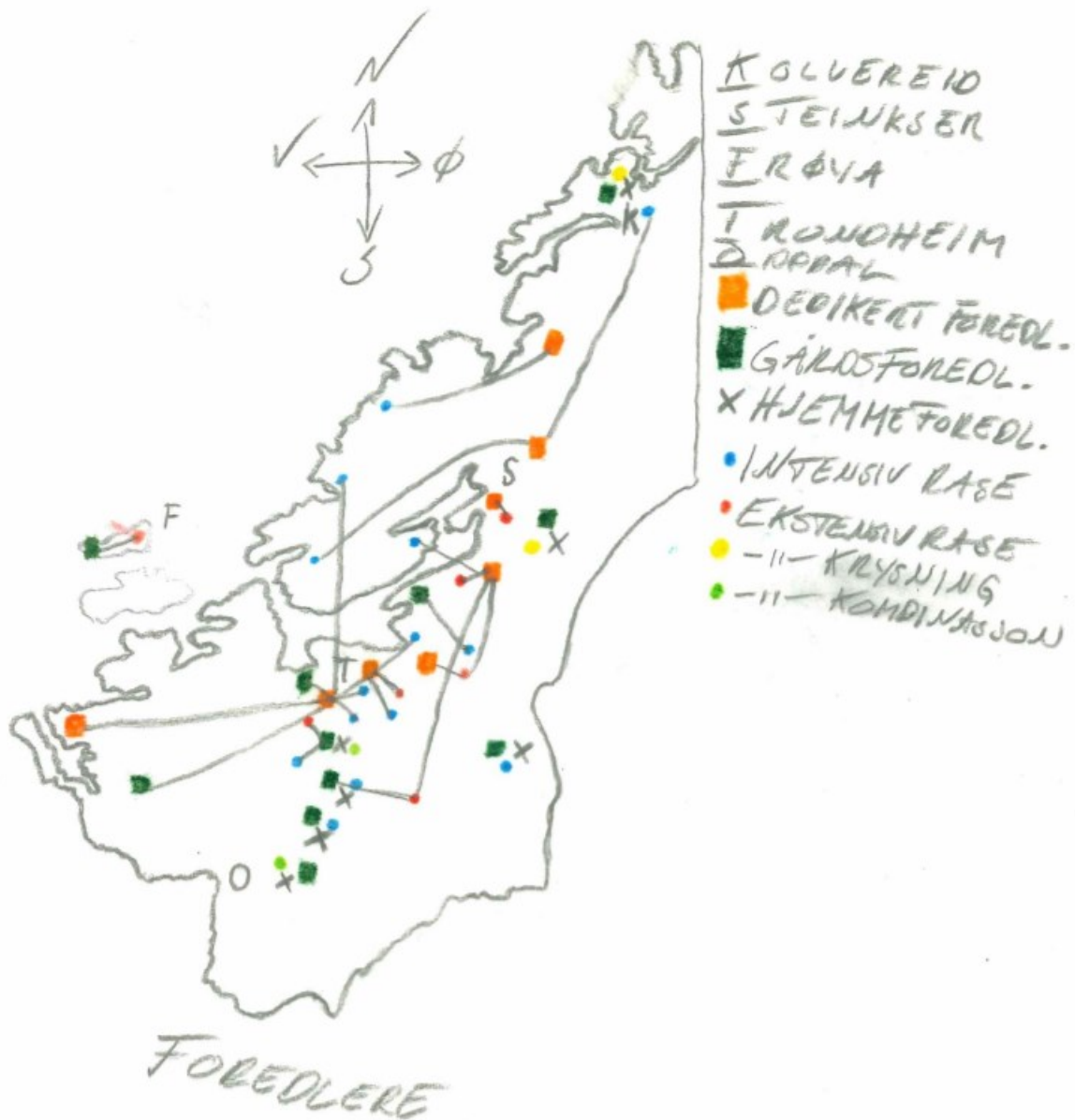
En dedikert foredlingsbedrift har flere arbeidere, stor nok kapasitet til å ta foredlingsjobbene som kommer deres vei, og utstyret som kreves for å tilvirke ulike produkter, som blant annet røykovn, spekerom og pølsestapper. Samtidig har en dedikert foredlingsbedrift tid til å imøtekomme bondens ønsker for hvordan produktene skal bearbeides for å gi produktene ulike kvaliteter. Gårdsforedlerienes arbeidskapasitet, tidsressurser og muligheter for tilvirkning av ulike produkter varierer mer, men det er på samme vis muligheter for å ytre spesifikke ønsker for produktene fra bondens side overfor foredleren. Når det gjelder hjemmeforedling utenom gårdsforedleriers lokaler, er det ikke nødvendigvis noen begrensninger ved foredlingsmulighetene her sammenlignet med ved andre foredlingsalternativer. I praksis er imidlertid utstyr og fasiliteter bøndene har hjemme, relativt lite og smått, som fører til at kjøttproduksjonen nødvendigvis blir tregere eller i mindre mengder.

Bilde 4. Bilder på veggen hos pølsemakeriet Gaupset i Kristiansund i Møre og Romsdal. Her tilvirkes det blant annet kjøttprodukter av beitegrisskrotter fra Trøndelag (Foto: Tommy Ruud, 8. oktober 2020).

Bilde 5. Stykningsdeler av en nypartert gris, på vei hjem til bonden, fra tilvirkeren (Foto: Tommy Ruud, 2. desember 2020).

Kart 3. Kart over foredlingslokasjoner og bønders, etter griserase, relasjon til dem (Illustratør: Tommy Ruud, 3. mai 2021).

En av bøndene jeg fulgte opp under feltarbeidet foredlet kjøtt hjemme, uten å ha godkjente foredlingslokaler. Denne bonden speket for eksempel små mengder skinke selv. Bonden hadde i tillegg tilknytning til et gårdsforedleri, og fikk dermed noen produkter som kun kunne spises i eget hushold og noen produkter som kunne distribueres fritt. Utover dette ses det i Kart 3 at alle som foredlet kjøttet kun hjemme, hadde godkjente lokaler.

Det vises også på Kart 3 at uansett hva slags foredling folk velger, så er det med unntak av noen få, gjerne geografisk nærhet mellom gård og foredlingsbedrift. Det er organisatorisk praktisk, støtter lokale bedrifter og støtter et ideal om kortreist mat. Unntakene ved geografisk nærhet handler om bekjentskap og foredleres ry – noen bønder strekker seg geografisk og dels økonomisk fordi de mener seg mer fornøyd med spesielle foredlere enn andre. Det er imidlertid relativt høy forekomst av hjemmeforedling sammenlignet med hjemmeslakting. Det kan tolkes som at foredling er

noe mange ønsker å holde på med selv, for å skape særegne produkter basert på egne «resepter», som pølsemakerne jeg besøkte under feltarbeidet kalte oppskriftene sine.

Dersom bøndene skal produsere mengder av grisekjøtt eller har planer om distribusjon utover eget hushold, er de altså nødt til å engasjere andre foredlingsaktører, eller investere i egne lokaler som må bygges etter lovfestede forskrifter. Likevel synes ikke dette å være en stor utfordring, da en del har egne lokaler eller har tilgjengelige alternativer innen rekkevidde, som de benytter seg av. Dette taler òg for at de fleste bøndene distribuerer grisekjøtt, som jeg undersøker i det følgende.

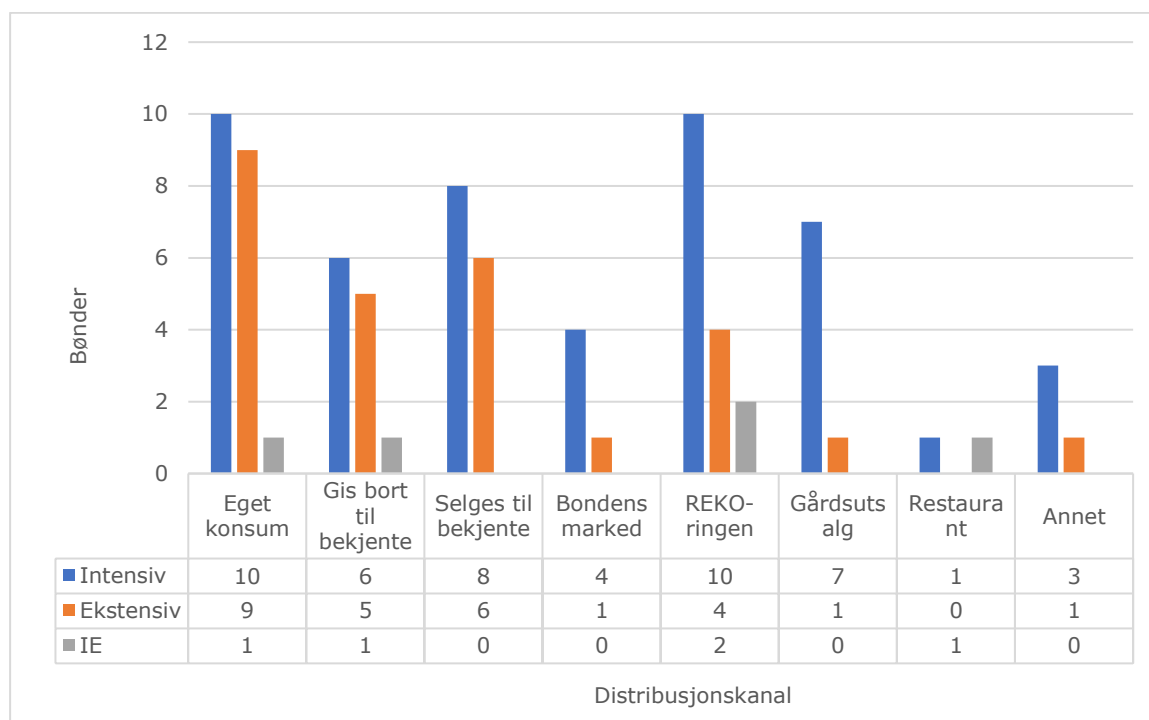
5.4 Distribusjon

Motivasjonen bak beitegrisholdet varierer; noen produserer grisekjøtt for selvberging og som del av matforsyning blant sine egne bekjente, mens andre produserer primært for markedet. Bønder som distribuerer kjøtt av griser av intensiv rase eller IE, distribuerer i større grad i den offentlige sfære, mens de som distribuerer kjøtt av ekstensiv rase, i større grad distribuerer i den private sfæren. I den private sfæren er ikke kjøttet tilgjengelig på offentlige markeder eller for personer som ikke er bekjente av bonden, men er kun tilgjengelig i nær sosial relasjon mellom bonde og forbruker. Den private sfæren består av eget forbruk, som vil si at grisekjøttet spises av bondens husholdsmedlemmer, og distribusjon til bekjente, som vil si at grisekjøttet overrekkes venner, familie og andre bekjente gjennom private sosiale relasjoner. I den offentlige sfæren er grisekjøttet tilgjengelig for alle som har råd til å kjøpe det. Den offentlige sfæren består kun av handel. Handelen gjøres mellom bonden og kunder ved ulike former for lokalmarkeder og -utsalg, mellom bonde og restauranter som kunde, eller ved å at kunden kjøper en andel i en levende «andelsgris», som sikrer tilgang til grisekjøtt i det grisen er slaktet. Til felles har den private og offentlig sfære at de begge er lokalisert innenfor en relativ geografisk nærhet til bøndene selv.

Lokalmarkedene og -utsalgene består av Bondens marked, REKO-ringen, gårdsutsalg, butikkutsalg og «messer». *Bondens marked* arrangeres på torgplasser i byer og tettsteder. På befolkningstette steder arrangeres det relativt jevnlig, som en til to ganger i måneden, mens det ved andre steder arrangeres sjeldnere og helst i forbindelse med andre folkesamlende arrangementer til samme tid. Bondens marked gir mulighet til å vandre blant og kjøpe produkter fra bønders egne utsalgstelt. *REKO-ringen* arrangeres på parkeringsplasser i utkant av byer og tettsteder. REKO-ringen arrangeres vanligvis en gang i uka i befolkningstette områder og en til to ganger i måneder ved andre steder. REKO-ringen gir også mulighet til å vandre blant bøndenes utsalg på stedet, men for å kunne handle må kunden ha forhåndsbestilt produktene gjennom en markedsside på Internett for deretter å få dem utlevert på REKO-ringen. *Gårdsutsalgene* arrangeres sporadisk av bøndene selv. Bøndene har egne hjemmesider på Internett, hvor de opplyser om dag og tidspunkt for åpent gårdsutsalg. Alternativt kan en kunde avtale eget tidspunkt med bonden og komme innom for å kjøpe varer utenom de arrangerte gårdsmarkedsdagene. *Butikkutsalg* refererer til et alminnelig butikklokale langs motorveien E6, hvor det selges produkter kun fra trønderske produsenter, samt et utsalg fra et pølsemakeri som har en butikkdel tilknyttet lokalene sine. Butikken ble etablert sommeren 2020 og har åpent hver dag. «*Messer*» er arrangerte utsalg av både matprodukter og andre varer ved tettsteder, inn mot jul. Disse utsalgene arrangeres gjerne i større bygninger som er sentrale samlingssteder for befolkningen, som samfunnshus eller sportsklubbhytter. *Restaurantdistribusjonen* er en avtale mellom bønder og restauranter, hvor restauranten gjerne vil ha kjøtt fra husdyr som har levd på et visst vis eller er av en viss rase. Noen kokker ønsker å følge dyret gjennom dets livssyklus og frem til gryta. Å kjøpe en *andel* i en gris vil si at en bonde fører frem og sørger for slakt og foredling av en eller flere spesifikke griser, hvor kunden har

forhåndskjøpt en andel av grisekjøttet. Det er et forhåndssalg av grisekjøtt fra bondens side, og en garanti for andelseieren til å få tak i spesifikke kjøttstykker.

I Figur 13 ligger «messer», «andelsgris» og butikkutsalg under «Annet».

Figur 13. Distribusjon etter rasevariant. Basert på 31 av 42 grisehold.

Figur 13 viser hvor mange bønder som distribuerer grisekjøtt gjennom ulike kanaler. En del bønder bak tallene distribuerer ved flere av disse kanalene, og ingen av bøndene produserte grisekjøtt kun for eget husholds forbruk. Det var 18 bønder med grisekjøtt av intensiv rase, hvorav fire distribuerte kun innen den private sfæren (22 pst.), fem distribuerte kun innen den offentlige sfæren (28 pst.), og ni distribuerte både innen den private og offentlige sfæren (50 pst.). Det var elleve bønder med grisekjøtt av ekstensiv rase, hvorav seks distribuerte kun innen den private sfæren (55 pst.), en distribuerte kun innen den offentlige sfæren (9 pst.), og fire distribuerte både innen den private og offentlige sfæren (36 pst.). Det var to bønder med grisekjøtt av IE, hvorav en distribuerte kun innen den offentlige sfæren (50 pst.), og en distribuerte både innen den private og offentlige sfæren (50 pst.).

Alle tre rasevarianter er representert i både privat og offentlig distribusjonssfære, men det kan synes en tendens til at bønder som produserer grisekjøtt av ekstensiv rase forholder seg mest til den private sfæren, mens bønder som produserer grisekjøtt av intensiv rase og IE forholder seg mest til den offentlige sfæren. Jeg vil bemerke at materialet ikke sier noe om hvor mange bekjente eller andre kunder hver bonde gir eller selger kjøtt til, eller hvor store kjøttmengder som distribueres i de to sfærenes forskjellige distribusjonskanaler.

Bilde 6. «God mat lokalt», butikkutsalg i Inderøy i nordenden av Trondheimsfjorden (Foto: Tommy Ruud, 10. august 2020).

Bilde 7. Bondens marked på torget i Trondheim, som del av Trøndersk Matfestival (Foto: Tommy Ruud, 1. august 2020).

lokasjon. Hver Bondens marked-lokasjon har ikke jevnlig arrangement; det kan være månedlig, årlig, eller at det siste har blitt arrangert. Tilgangen til grisekjøtt følger også her de samme betingelsene som ved REKO-ringene.

Et viktig poeng er at alle bøndene distribuerte grisekjøtt, enten i privat eller offentlig sfære. Dette taler for at beitegriskjøtt er innblandet i en del sosiale relasjoner blant folk i Trøndelagsregionen. Beitegriskjøtt utgjør således trolig en rolle i mer eller mindre formell økonomi, slik det spesielt kan tenkes i termene for 'gavens' resiprositetskonsepter innen den private sfæren (Mauss 1995 [1923]). Dette er imidlertid ikke noe jeg har nok informasjon om til å undersøke ytterligere her, og må la det bli med den korte spekulasjonen.

5.4.1 Noen bemerkninger om slakt, foredling og distribusjon

De sosiale aktørene som inngår i produksjons- og distribusjonsprosessen av beitegris, konstituerer et eget matsystem. Bøndenes praksiser ved slakt og foredling er relativt like til tross for raseforskjellene ved beitegrisene. Bøndene under ett, benytter ulike slakte- og foredlingsanlegg og -måter, men holder slakte- og foredlingsaspektet innenfor Trøndelagsregionen. Ved disse to aspektene ved produksjonsprosessen benytter de seg av tjenester blant sine egne prefererte sosiale relasjoner. I distribusjonsprosessen skilles bøndene i større grad fra hverandre basert på hvilken rasevariant de har produsert kjøtt av, men til felles har de at de distribuerer ved lokalmarkedet eller i sine egne sosiale relasjoner. Feltets politisk-økonomiske kjennetegn er herav at det opererer utenfor samfunnets for øvrig dominerende sosiomaterielle strukturer for matproduksjon og -distribusjon, hvor industrielt grisekjøtt forflyttes.

Distribusjonen av industrielt grisekjøtt foregår i stor grad ved samvirkers distribusjonsavtaler med grossister i det konvensjonelle matvaremarkedet. Et eksempel på et slikt produksjons- og distribusjonskompleks er slakteri- og foredlings-samvirket Nortura, med blant annet «Gilde»-produkter i sin produktportefølje. Nortura har avtale med mange bønder, hvor samvirket sørger for slakt, foredling og distribusjon av grisekjøttet til grossistforretninger, hvor forbrukeren kan handle produktene. Dette er muliggjort med en infrastruktur som tillater god flyt ved massetransport av store mengder varer (Goody 2013 [1982]). En grossist fungerer da som et mellomledd mellom sekundærprodusent (Nortura, Gilde) og forbruker, mens bonden som primærprodusent er ute av bildet. Distansen som skapes mellom bonden som primærprodusent og forbruker ved kjøttprosesserings-, transport- og salgsleddene, kan kalles et sosiostrukturelt «hull» (Burt 1992, i Ploeg 2018, 207). Hullet er tettet av beitegrisebøndene i Trøndelag, ved at de fra det øyeblikket de tar slaktet tilbake fra slakteriene, benytter seg av sine egne sosiale relasjoner og lokal infrastruktur for å bearbeide og distribuere grisekjøtt, som ved å benytte seg av kjøttforedlere de velger selv og distribuere grisekjøttet på egenhånd. På dette viset er beitegrisen del av artikuleringen av et alternativt matsystem, som uttrykker en kulturell politikk hvor bøndene og forbrukerne som komplementære aktører i direkte utveksling, etablerer relasjoner hvor lokalmats særtrekk gjøres eksplisitt. Levende skildringer av denne eksplikasjonen følger spesielt i kapittel 9, «Kulturell klassifisering av grisen».

6 Idealdriften: Mangfoldig produksjon inspirert av en førindustriell bonde

I dette kapitlet drøfter jeg gårdenes driftstype i lys av fortidige produksjonstradisjoner. Driften synes å være en avindustrialisering av gårdene, hvor det er innført artsmangfold og beitedrift i tråd med forestillinger om førindustriell gårdsdrift. I utforskningen synes imidlertid referansene til et førindustrielt *grisehold* å være vage eller fraværende. Jeg konkluderer med at bøndernes gårdsdrift er modellert etter en fortidig drift og at dette er et viktig aspekt ved bøndernes identitet, men at beitegrisen er marginal i bøndernes fremstillinger og fortellinger om denne konteksten. Dette vitner om at beitegris' er et fremvoksende fenomen.

Mitt teoretiske utgangspunkt er Connertons (1999 [1989]) begrep om 'minner' i sosiale og kulturelle sammenhenger. Ifølge Connerton utgjør minner deler av felles tanker innenfor en kultur, og for å finne de relevante minnene, må oppmerksomheten rettes mot interesser og refleksjonsbanen som kan tydes i folks fortellinger (Ibid., 36-37). Det vil si at utforskningen her rettes mot bøndernes essensielle anliggender, som artsmangfold i produksjonen, samt tiden og rommet minnene deres forankres i, som fortiden, gården og landskapet, og hvordan dette gjøres relevant i bøndernes nåtid. Jeg tolker sammensetningen av fortid, gården, artsmangfold og landskap som å være både en identitetsforankring og en inspirasjon til gårdenes driftstype.

I det følgende undersøker jeg bøndernes fremstillinger av og fortellinger om sitt eget husdyrhold, basert på fire gårder som holder beitegris; tre i Trøndelag og en i Valdres. Materialet er basert på bøndernes selvpresentasjon av gårdsdriften på Internett, samt observasjon av gårdene og samtaler med bønderne i Trøndelag.

6.1 Artsmangfold

Alle bønderne jeg har utført feltarbeid hos eller har utforsket på Internett, har i relativt ny tid lagt om gårdsdriften fra forhenværende snever produksjon av ett eller få husdyr til mangfoldig produksjon av flere husdyr. Dette er noe jeg tolker som å være en omlegging hvor målet er å ha beitedrift som et alternativ til industriell produksjon. Fire illustrerende eksempler på dette er gårdene Skjølberg Søndre i Orkland, Gammelgården Lysklæt i Melhus, Falstad Nedre i Levanger, og Øygarden i Valdres.

6.1.1 Skjølberg Søndre i Orkland

Bønderne på Skjølberg Søndre har forandret gården fra å være tilrettelagt for industriell produksjon til å være drevet etter førindustrielle driftsprinsipper, og vektlegger dette i sin selvpresentasjon. Skjølberg Søndre i Orkland drives av bønderne Carl og Elin. Orkland ligger i sørvestre del av Trøndelag, sør for Trondheimsfjorden. Informasjonen om gårdens og bøndernes drift er basert på informasjon fra hjemmesiden deres, observasjon på gården og samtaler jeg har hatt med bønderne.

Skjølberg har blitt videreført i generasjoner i Carls familie. Forut for de nåværende driverne, var det Carls foreldregenerasjon med noen øvrige familiemedlemmer som drev eller bodde på gården. De holdt kyr, og hadde produksjonsfasiliteter bygget etter industrielle driftsprinsipper. Da de nåværende bønderne overtok gården i 2012, hadde den vært uten drift i 16 år, og de begynte med en gang arbeidet med å tilrettelegge for mangfoldig produksjon og gi gården et mer tradisjonelt preg. De fjernet blant annet et

automatisert møkktømmingsanlegg fra fjøset, omplasserte et stort, gammelt stabbur, slik at det utgjorde en mer betydelig del av gårdsbildet, dyrket opp et frodig hagebruk, samt slapp husdyr ut på tun og beiter.

Siden 2014 har det vært mangfoldig råvareproduksjon ved Skjølberg. Under feltarbeidsperioden, hadde de dyrket over 100 forskjellige vegetariske spiseligheter, og holdt griser, kyr, sauer, ender og høner på beiter og tun, for kjøtt-, meieri- og eggproduksjon. Den mangfoldige produksjonen fremstiller også bøndene selv på hjemmesiden sin, hvor de har lagt ut video, bilder og tekst som forteller om de ulike produksjonselementene som inngår i driften. Et illustrerende utsnitt er omtalen på hjemmesiden av bøndene og deres ønsker for driften:

Elin og Carl [vil] forvandle den familieeide gården til et paradys på jord, der blomster, grønnsaker, frukt og bær, lever i tette kretsløp med dyrehold av kyr, okse, sauer, gjess og gris (Skjølberg Søndre 2021).

Jeg vil bemerke ordene «forvandle», «paradis» og «kretsløp». «Forvandle» kan tolkes som at gården er i endring til å bli noe annerledes, mens «paradis» relateres til artsmangfold av planter og husdyr som lever i en form for naturlig symbiose. «Kretsløp» tolker jeg som at dyr og planter har gjensidig nytte av hverandre; jeg kan opplyse om at husdyrene beiter på og gjødsler områder som senere dyrkes opp, og at husdyrene etter at avlinger er høstet igjen beiter på restene av vekstene. Jeg tolker av dette at det foreligger en forståelse av at kretsløpproduksjon med artsmangfold er alternativet til driften som fantes forut for endringen; fravær av kretsløp og artsmangfold finnes i industriens lukkede og ensrettede produksjonssystemer, og derav kan det synes som om bøndene på Skjølberg intensjonelt etablerer driften som et motstykke til den forutgående driften. Dette kan sammenlignes med Gammelgården Lysklæt, Falstad Nedre og Øygarden i Valdres.

6.1.2 Gammelgården Lysklæt i Melhus

Bonden på Gammelgården Lysklæt har lagt om gårdens drift fra forhenværende ensrettet kvegproduksjon, til å ha mangfoldig produksjon. Også denne bonden setter artsmangfold og beitedrift i fokus i sin selvpresentasjon. Gammelgården Lysklæt i Melhus drives av Ole Johan. Melhus ligger i søndre del av Trøndelag, sør for Trondheim. Informasjonen om gården er basert på gårdens hjemmeside, deltagende observasjon, samt samtaler jeg har hatt med Ole Johan og samboeren hans, James, som tidvis bistod Ole Johan i gårdsdriften.

Lysklæt er i likhet med Skjølberg en gård som har blitt videreført i generasjoner i familien. Bonden overtok gården fra sine foreldre i 2008. På det tidspunktet ble det kun holdt kyr på gården, men bonden ville ha en mer mangfoldig produksjon og introduserte i tillegg griser, sauer, geiter, høner og ender som produksjonsdyr på gården.

Bilde 8. Bilde av smågriser og kyr på grisebeitet på Lysklæt. Smågrisene synes så vidt i gresset bak de to lysfargede kyrne i midten av bildet. I juli og august var det såpass mye gressvekst på deler av grisebeitet, at det var mer enn grisene selv kunne nytte seg av. Bonden og samboeren hans flyttet da ti kyr og femten sauer opp på åkerdelen av beitet, og hadde dem der på beit sammen med grisene i et par uker, før kyrne og sauene ble flyttet tilbake til sine egne respektive beitemarker (Foto: Tommy Ruud, 20. august 2020).

Bonden ved Lysklæt fremhever også den mangfoldige, beitedriftsbaserte produksjonen i sin presentasjon av gårdsdriften på Internett. Hjemmesiden er nok ikke oppdatert siden en tid før jeg gjorde feltarbeid, men det er likevel bilder og tekst som forteller om en bred drift. Et illustrerende utsnitt fra hjemmesiden er:

Her driver vi allsidig økologisk husdyrproduksjon med frilandsgris, sau, kjøttfe og dyrker også litt grønnsaker (Rett fra gården 2021).

Jeg vil bemerke ordene «allsidig», «økologisk» og «frilandsgris», samt fravær av habitatsbenevnelse for sau og kjøttfe (kveg). «Allsidig» indikerer at gården har en mangfoldig produksjon, mens «økologisk» og «friland» indikerer at driften er basert på naturlige ressurser og beiter. Dette er en fremstilling som kun refererer til produksjonen i seg selv, ikke hvorvidt dette er en drift det er blitt omlagt til av bonden selv, men produksjonen har likheter til Skjølbergs artsmangfold og kretsløpproduksjon i det den er basert på gårdens økologiske omgivelser. Samtidig er det en understrekelse fra bondens side av at grisen er en «*frilandsgris*», mens det er implisitt at sau og kveg er utegående. Kan det tolkes som at grisen i utgangspunktet er forestilt å tilhøre fjøsbingen, mens sau og kveg er tatt for gitt som beitende husdyr?

Bonden på Lysklæt skriver ofte i kjøttsalgsannonser på lokalmarkedssider på Internett at det har vært matproduksjon på «den mest fruktbare jorda» på gårdseiendommen siden «høymiddelalderen», samtidig som han fremhever gårdens artsmangfold. Bondens henvisning til «høymiddelalderen» samtidig som han henviser til nåtidens husdyrhold,

kan tolkes som at han ønsker å fremheve fortidsaspektet ved gården sin og skape en assosiasjon mellom hans eget nåtidige husdyrhold og førindustriell matproduksjon.³

6.1.3 Falstad Nedre i Levanger

Falstad Nedre drives av bonden Asle. Levanger ligger i nordre del av Trøndelag, øst for nordre del av Trondheimsfjorden. Falstad er også en av gårdene som jeg har gjort feltarbeid ved. Informasjonen om bonden og gården er basert på informasjon jeg har fått i samtale med bonden, ved observasjon på gården og gjennom gårdens hjemmeside.

Falstad har vært i bondens eie siden 2008. I sin selvpresentasjon vektlegger bonden gårdens artsmangfold og selvforsyning av dyrefôr, som kan ses på gårdens hjemmeside:

På gården finnes det både norsk hvit sau (NKS) og grå trøndersau. I tillegg drives det med ullgris. Gården har også noen ender og høns. På omkringliggende jorder har gården gode arealer med fruktbar jord hvor det hovedsakelig dyrkes korn og gress til dyrefôr (Falstad Nedre 2021a).

Jeg kan opplyse om at bonden ikke holder ender lenger, men ellers er husdyrholdet i stor grad basert på beitedrift. Bondens selvpresentasjon er òg relativt lik de øvrige bøndenes selvpresentasjon, og bonden på Falstad fremhever kort fortidsaspektet ved gården: «Falstad Nedre har en lang historie og den startet allerede i 1895. Vår historie her på gården startet i 2008 ... Vil du vite mer om historien til Falstad Nedre? Da kan du sjekke ut [nettside]» (Falstad Nedre 2021b). Utover dette er det ingen referanser til førindustriell tid, men driften med artsmangfold og beitebruk er i likhet med foregående tolkninger preget av førindustrielle praksiser, som presenteres på hjemmesiden sammen med presentasjon av gårdens historikk tilbake til slutten av 1800-tallet. Dette kan tyde på at driften ses som en idealdrift med rot i fortiden.

6.1.4 Øygarden i Valdres

Bøndene ved Øygarden har også utvidet produksjonen sin, og vektlegger artsmangfold og beitedrift i sin selvpresentasjon. Øygarden i Valdres drives av Knut og Ragnhild. Valdres ligger i Innlandet fylke, sør for Trøndelag. Jeg har ikke gjort feltarbeid ved Øygarden, men den fungerer som en komparativ case til bøndene i Trøndelag. Informasjonen om gården er basert på hjemmesiden deres, samt avisartikler hvor bøndene intervjues.

På hjemmesiden skriver bøndene ved Øygarden at gården er Knuts «familiegård», som de overtok driften av i 2006 (Stølsvidda 2021a). I et avisintervju fra juli 2019, fremkommer det at da de overtok gården, holdt de sau og drev med innlandsfiske (Bondebladet 2019). På hjemmesiden presenterer de i dag gårdsdriften som

[E]t gardsbruk på middels størrelse med noen få kalver, høner, bier og inntil 900 fjellgris hver sommer. Øygarden består i dag av hovedbølet og fem andre små bruk som er kjøpt til gården. Selv om det er 6 gårdsbruk er det ikke større enn drygt 1200 daa inkludert skog og jord (Stølsvidda 2021a).

På vår egen gård driver vi kretsløpsjordbruk der ulike dyreslag pleier hverandres beiter ... (Stølsvidda 2021a).

Her vil jeg bemerke at bøndene i sin selvpresentasjon, vektlegger at de holder flere forskjellige husdyr, at gården er relativt liten og at grisene er «fjellgriser». Dette tyder på at de i likhet med bøndene ved Skjølberg og Lysklæt, etterstreber å være småbrukere med et mangfoldig beitedriftsbasert husdyrhold. Det synes som om bøndene i selvpresentasjonen vektlegger sin ekstensive småskaladrift og at dette er vesentlig for

³ Salgsannonser på lokalmarkedenes nettsider blir slettet umiddelbart etter at markedsdagen er over, og det finnes derfor ingen gyldige nettlenger å referere bondens salgsannonse til.

deres selvbylde (Goffman 1990 [1959]). Det kan samtidig synes som om driften ved gårdene er et ønske om å etablere driften i tråd med førindustrielle produksjonspraksiser, i det deres driftstype sees i kontrast til industriens produksjonsprinsipper, forstått som ensidig, intensiv innendørsproduksjon, samt at beitedrift der en utnytter gårdsomgivelsenes egne ressurser nødvendigvis er et førindustrielt produksjonsprinsipp. En slik tolkning støttes av utsagnene fra bøndene på Lysklæt og Øygarden. De presiserer at de holder gris i et visst habitat, henholdsvis «*frilandsgris*» og «*fjellgris*», mens de ikke benevner habitatet til de andre husdyrene, som sau og kveg. Dette kan tolkes dithen at de ønsker å formidle det ikke-industrielle ved driften, hvor de anser grisen for å være en passende kommunikatør av dette, som et mer typisk industrielt husdyr enn øvrige husdyr og derav en eksplikasjon av deres mening om beitet som ideell drift.

Ettersom det er et fellestrekk at bøndene la om gårdsdriften til mangfoldig produksjon basert på førindustrielle prinsipper relativt kort tid fra det tidspunktet de overtok gården, kan det synes som om de anser driftstypen som et ideal som de ønsker å realisere i sitt bondevirke. Jeg tror at inspirasjonen til denne driftstypen kommer fra forestillinger og fortellinger om fortidig gårdsdrift i bøndenes nære omgivelser, som jeg utforsker videre.

6.2 Fortidens gårdsdrift

I samtaler om fortidig matproduksjon med Carl ved Skjølberg, i en promoteringsvideo på Internett for fortidig og nåtidig matproduksjon hvor blant andre bøndene ved Skjølberg figurerer (Visit Norway 2019), samt i bøndene ved Øygardens fremstillinger på hjemmesiden av beiteområdenes historikk, kommer det frem at artsmangfold basert på beitedrift er inspirert av fortidens gårdsdrift. I det følgende utforsker jeg disse tre casene og sammenligner dem med hverandre.

6.2.1 *En bestefar som fortidsvitne*

Driften ved Skjølberg synes å være inspirert av et kommunikativt minne (Assmann 2010), det vil si en fortelling om gårdens fortid, slik den er fortalt bonden Carl av bestefaren hans. En dag da bonden og jeg satt og snakket sammen, fortalte han meg at «vi» – nålevende mennesker – hadde «gått glipp av kunnskap fra fortiden». Jeg spurte ham hva han mente med det. Han svarte at han hadde en bestefar, med familie, som bodde på og driftet Skjølberg tidligere. Som de andre bøndene i området, hadde de hatt en hveteåker, kjøkkenhage og beitedyr, som de produserte brød, grønnsaker og kjøtt av. Den mangfoldige produksjonen hadde vært spesielt nyttig under andre verdenskrig, da gårdens produksjon var husholdets «matkammer». Bonden resonerte rundt denne typen drift, og sa at den ga både «en spennende matkultur» og et «ernæringsmessig godt kosthold» som han ønsket å videreføre. I lys av driften på Skjølberg i dag, tolker jeg det som at bonden anser driften for å være i overensstemmelse med driften som var ved gården i fortiden. Det kan sies å være en revitalisering av gamle produksjonspraksiser, slik bonden minnes dem formidlet av bestefarens fortelling. At driften er en revitalisering inspirert av fortid, kan videre ses i lys av den nevnte promoteringsvideoen for fortidig og nåtidig matproduksjon.

6.2.2 «Vi» og «de»: *Revitalisering av tidløs kunnskap*

Det kan synes som om bøndene i promoteringsvideoen skaper en forbindelse mellom fortiden og nåtiden gjennom naturmiljøet. Promoteringsvideoen (Visit Norway 2019) ble publisert på YouTube i november 2019 som turistreklame, og skildrer Norges landskap og bøndenes produksjonsteknikker. Videoen kan tolkes å forsøke å formidle et inntrykk av at bøndenes virke foregår i en historisk kontekst, hvor bøndenes kunnskap om matproduksjon er en tidløs kunnskap som revitaliseres. I videoen er Heidi og Jon Fredrik

aktører, i tillegg til bøndene på Skjølberg. Heidi er kokk ved en restaurant i Trondheim, mens Jon Fredrik er gårdbruker i Orkland.

Videoen begynner med klipp av en person som går med regntøy ute på et søkkvått beite. Bildet skifter raskt til skog-, fjell- og fjordlandskap, med beitende sauer og kyr. Bonden Carl forteller:

Syv måneder i året gror det ingenting her. Som menneske må du være tøff for å vokse opp i dette harde miljøet. Det samme gjelder for plantene og dyrene (Ibid., min oversettelse).

Like etter vises bonden Jon Fredrik som er ute og går på gården sin, før han i neste klipp sitter i ei stue omgitt av inventar som har et gammelt preg over seg. Bonden sier:

Historisk hadde vi en matkultur preget av at vi skulle overleve. Alt handlet om konserveringsmetoder fordi vi måtte lage mat som holdt seg gjennom de månedene hvor ingenting gror. De lagde smør som holdt seg nesten hele vinteren, av den reneste og fineste delen av melka, fettet (Ibid., min oversettelse).

Deretter vises bonden som heller melk mellom to spann. Han har en kjepp som han skal kinne melka med for å lage smør. Etterpå er det klipp av bondens hender som håndpresser en smørklump i en treboks, som gir smøret et gravert mønster (Ibid.).

Jeg vil bemerke at bonden Jon Fredrik sier «vi» og «de». Jeg tolker det som at han identifiserer seg med fortidens bønder og deres form for gårdsdrift. I det bonden skifter omtalen av fortidens mennesker til «de», forteller han om noe de pleide å gjøre. Dette kan i motsetning til forbindelse tyde på en forestilling om at det har vært et brudd til fortiden, som nåtidens gårdsdrift vender tilbake til.

Bildet skifter så til bonden Carl, som fikler med en høyvokst plante i grønnsakshagen, før han i neste klipp sitter inne i en stue og forteller at:

Mange av disse teknikkene blir tatt i bruk igjen. Når du snakker om matkultur, snakker du om en historie, men også om relasjonen og nærheten til produktet (Ibid., min oversettelse).

Bonden Carl forteller oss at fortidens teknikker er gjenopptatt i produksjonspraksis blant nåtidens gårdbrukere. Dette kan tolkes som at fortiden bringes konkret til nåtiden. Bondens poeng om at det gjenopptas en relasjon og en nærhet til produktet, kan samtidig tolkes som at relasjonen og nærheten til fortiden etableres som en nyskapelse. Ifølge Erll (2010, 6), som er inspirert av John Lockes betraktninger om identitet, skapes identitet ved at et fortidig 'jeg' settes i relasjon til et nåtidig 'jeg', for å få en helhetlig forestilling om seg selv. Jeg vil hevde at bøndene her skaper sin egen identitet, mediert gjennom produksjonsteknikker, ved at et fortidig 'oss', det vil si tidligere tiders produsenter, settes i relasjon til et nåtidig 'oss', det vil si nåtidens produsenter. Sett under ett kan denne sekvensen av videoen tolkes som at bøndene forestiller seg en delt erfaringsverden med fortidens mennesker, og at de skaper produksjonstradisjoner med utgangspunkt i forestillinger om hvordan fortidens matprodusenter drev sin produksjon; i videoens klipp av beitedyr og smørpressing, samt et artsmangfold med flere beitedyr, meieriprodukter og avlinger, belyst av aktørenes uttalelser, virker det som om deres sentrale budskap er at dette er revitaliserte produksjonsteknikker. Det kan videre synes som om naturmiljøet er sentralt for å skape forestillingene:

Et stykke ut i videoen er det klipp av ei elv som renner sakte og jevnt, med skog langs begge elvebreddene. Deretter skifter bildet til en person som står ute i elva og fisker. Kokken Heidi sier:

Vi nordmenn har vært vant til å ha det ganske tøft i århundrer. Grønnsakene som vokser her, har hatt tøffe vilkår. Dyrene har hatt tøffe vilkår (Ibid.).

Bildet skifter tilbake til bonden Jon Fredrik, som først sitter i stua si, før han er ute og går på et beite. Han forteller oss:

Jeg tenker at vi virkelig er heldige som er nordmenn. Vi har et røft miljø og [en røff] natur. Det gir mer smak til produktet når det har blitt laget under slike vanskelige forhold (Ibid., min oversettelse).

Dette kan tolkes som at kokken og bonden her formidler en forestilling om at naturforholdene bøndene har produsert under er relativt uforandret gjennom lang tid, og at det derav på for eksempel beiter ikke er noen forskjell mellom fortiden og nåtiden. Med videoens vekslende landskapsbilder med mennesker, ville dyr og tamme dyr ute på beiter, i kontekst av omgivelsene fremstilt som flere århundre gamle og essensielt de samme nå som da, er dermed fortiden til stede i nåtiden, hvor førindustrielle produksjonspraksiser kan revitaliseres. Samtidig kan utsagnene av aktørene i videoen tolkes som at forfedre og de selv har temmet og underlagt seg en gjenstridig natur, som kontinuerlig nyttes til bøndenes formål og bøyes etter bøndenes premisser. Denne tolkningen kan videre ses i lys av bøndene ved Øygardens fortelling på hjemmesiden sin om beitenes historikk.

6.2.3 Stølsvidda: Kultivert og kontinuert

Bøndene på Øygarden i Valdres praktiserer en tradisjon for beitedrift som kan synes å ligge til grunn for en renhetsforestilling og en bestemt identitetsforankring. Bøndene ved Øygarden holder grisene sine på beit på et fjellplatå kalt Stølsvidda. På hjemmesiden vektlegger de landskapets historikk:

Stølsvidda er et kulturlandskap, formet av beitedyr og budeier. Valdres har lange tradisjoner for stølsdrift. Små beiteområder rundt garden gjorde det viktig å nytte beiteressursene i fjellet. Fra gammelt av var det flere støler tilknyttet garden. En heimstøl nærme garden som ble brukt et par uker tidlig på sommeren før folk og dyr flyttet videre til langstølen lenger innpå fjellet. Der bodde de til høsten kom. Buskapen var en blanding av dyreslag – kyr, sauer, geiter, griser og hester. På stølen ble det mjølket, ystet, sanket ved og høstet fôr. Mens støling som driftsform har gått sterkt tilbake i hele Norge har Valdres opprettholdt tradisjonen, og har i dag et levende stølslandskap (Stølsvidda 2021b).

Bøndene vektlegger at stølsdrift fortsatt praktiseres som en tradisjon i Valdres, til tross for at det andre steder er en utgått praksis. Dette kan tolkes som at bøndene intensjonelt holder husdyr etter beitedriftstypen på Stølsvidda. Motivasjonen bak dette kan belyses av en uttalelse fra bonden Ragnhild ved Øygarden, som i en YouTube-video fra juli 2019 (Hanen 2019), forteller om Stølsvidda som et sosioøkologisk landskap. Ragnhild speider utover fjellvidda, mens hun nikker og beveger øynene i takt med egne beskrivelser av landskapet:

Stølsvidda ... er et veldig stort kulturlandskap, som det har blitt drevet støling på i mange hundreår. Det er jo viktig for oss ... [å] lage mat som har en historie og en lokal forankring.

Jeg tolker dette som at landskapet utgjør «et rammeverk innenfor hvor [bøndenes] minner er lokalisert», hvor minnene får «støtte fra og refererer tilbake til [landskapet]» (Connerton 1999 [1989], 37, min oversettelse); bøndene forankrer sin motivasjon til å drive beitedrift på Stølsvidda i at det kan relateres til en lokal historie hvor det er likheter mellom fortidens og nåtidens husdyrhold. Dette har likheter til «vi», «de» og identitetstolkningen ved promoteringsvideoen, hvor det er en forbindelse mellom fortiden og nåtiden; for bøndene på Stølsvidda kan det synes som om fortiden er mediert gjennom «kulturlandskapet». Kulturlandskap er en benevnelse som indikerer at landskapet er en viss type landskap, formet av beitedyr; landskapet betegner en tilværelse som har vært i fortiden og som fortsatt er (Ingold 1993, 162), og kan tolkes å være viktig for deres identitet som tradisjonsbærere.

Videre kan det synes som om det foreligger en renhetsforestilling i praktiseringen av beitedriften som en videreføring av tradisjon. Bøndene skriver på hjemmesiden sin at:

På stølsvidda beiter *fortsatt* kyr, sauer, hester og griser. Beitedyra *former* landskapet og gir deg *ren, sunn og god mat* (Stølsvidda 2021b, mine uthevelser).

Steder er mer enn materialiteter, hevder (Winter 2010, 67); de er preget av skapende og betegnende praksiser. I bøndenes fremhevelse av Stølsvidda som landskap, kan det tolkes at vidda er mer enn bare et landskap med økologiske materialiteter. Det er et landskap som ved sin estetikk – et kulturlandskap «formet» av beitedyra – kan tolkes å uttrykke sosiokulturelt kontinuum forbundet med renhet. Det kan nemlig synes en sammenheng mellom at beitedyra «fortsatt» holdes på Stølsvidda og at maten som avstedkommer fra slaktingen av beitedyrene er «ren, sunn og god». I vektleggingen av at beitedyra «former» landskapet, og at maten er «ren» som følge av at beitedyrene har formet landskapet, kan det synes som om det er en forestilling om at husdyrene i landskapet er en autentisk driftstype. Husdyrene i landskapet kan tolkes å være uttrykk for en kategorisk tilhørighet mellom landskapet og beitedyrene, hvorav bøndenes fortsatte tradisjon dermed er en klassifikatorisk korrekt, eller 'ren', måte å holde husdyr på (Douglas 2003 [1966]).

Om tolkningen står seg, er det grunn til å forstå det slik at også bøndene på Øygarden forankrer sine beitedyr i en drift som er formet av forestillinger om fortiden, en forestilling som kultiveres i både sinn og vegetasjon på Stølsvidda.

Min utforskning i dette kapitlet så langt, tyder på at bøndene identifiserer seg selv og sin nåtidige driftstype med fortiden, og at driften er en revitalisering eller kontinuert praktisering av artsmangfold i produksjonen i overensstemmelse med førindustrielle produksjonsteknikker. Dette kan ses som en selvtilskrivelse av identitet og synes å være et intensjonelt ønske om å drifte gården etter disse prinsippene, til forskjell fra nåtidens alternativ ved industriell produksjon, slik det kan forstås i Barths (1969) perspektiv på at en gruppes identitet realiseres og gjøres relevant i opposisjon til grupper med kontrasterende identitetsmarkører. Grisens posisjonering i dette må jeg imidlertid greie ut litt mer om.

6.3 Fortidsgrisen nå for tiden

I lys av de foregående tolkningene er beitegrisene del av en gårdsdrift fundert på fortidige produksjonsteknikker, men det ser imidlertid ut som om grisens posisjon i et fortidsperspektiv er relativt marginal. I utforskningen av beitegrisbønders fortidsforestillinger, har det ikke vært flere konkrete referanser til historisk griseproduksjon enn det som er illustrert her, ved Stølsviddas henvisninger til at blant annet grisen ble holdt på Stølsvidda i fortiden. Det eneste jeg kunne ha kommet opp med er flere eksempler på hvordan grisen ikke er del av portretteringer av landskap i en fortidskontekst, slik den ikke er det i promoteringsvideoen publisert av Visit Norway (2019). Jeg har derfor utvidet utforskningen etter folklore om historisk grisehold ved å søke på Internett.

6.3.1 Konstruksjonen av fortidens grisebonde

Ved å søke på «tradisjonelt svinehold» på Google.com, dukker det kun opp kilder preget av moderne begrepsbruk. Dette vitner om at historiene om fortiden er skapt i nåtiden, og at det er generelt lite folklore fra fortidens grisehold. Dette kan illustreres med en historie fra søkeresultatene, som omhandler fortidens griseproduksjon.

Historien er en moderne historie om fortidens grisebonde, skrevet og kontekstualisert av historiker Dybesland, i en brosjyre publisert på Jærmuseets nettside (Dybesland 2015). Historien handler om at driverne av kjøttkjæringsbedriften Prima Jæren ønsket å skape

et «jærsk svinekjøtt», ved å spille på historiske jærsk produksjonstradisjoner. Driverne hadde imidlertid ikke kunnskap om historiske produksjonstradisjoner selv, så de søkte bistand fra hos Jærmuseets ansatte, inkludert historikeren, for å finne ut mer om fortidens griseproduksjon. Historikeren utforsket historisk kildemateriale, og skrev brosjyren som fortalte om Jærens historiske griseproduksjon (Ibid.). Historikeren hevder i brosjyren at det var

[I]ngen særmerkt gris i det historiske materialet, men kanskje en særmerkt grisebonde. Også på dette området trer den jærsk ånda fram – bonden som alltid er på jakt etter nye felt å slå inn på. Han var endringsvillig da kraftfôret kom, og det var mulig å satse på griseoppdrett i stor skala. Det har gått ca. 80 år siden den gang, og jærbøndene har vært aktive grisebønder i hele denne perioden (Ibid., 107).

At driverne av bedriften trengte hjelp av en historiker for å få kunnskap om fortiden, tolker jeg som at det er diskontinuitet i tradisjonelt grisehold; videre er historikerens begrepsbruk, som «endringsvillig» og «den jærsk ånda», tegn på at historien er en moderne fortelling. At historikeren ikke fant noen nevneverdige produksjonstradisjoner fører til en fortelling om industriproduksjonen som den første bemerkelsesverdige griseproduksjonen – ironisk nok, i søken etter noe fortidig og ikke noe nåtidig, men også til støtte for tolkningen om en kulturell kontekst hvor forestillingen om konkrete, fortidige beitegrisehold synes svak.

6.4 Avrunding

Selv om det kan tolkes at gårdene driftes etter en modell av en idealtipe (Morrison 2006 [1995]), i sin revitalisering av produksjonsteknikker basert på fortidens artsmangfoldige beitedrift, kan ikke beitegrisen som del av artsmangfoldet tolkes å ha en betydelig rolle i de konkrete forestillingene om fortidens husdyrhold; forestillingene omhandler husdyr, landskap og produksjonsteknikker, men ikke gris som et spesifikt produksjonsdyr hvis historikk kan utbroderes. At grisen er underordnet i dette perspektivet, kan tyde på at beitegrisen ikke er bøndenes primære satsning, men at den er en (bi)virkning, hvor omleggingen til artsmangfold var hovedårsak, hvor den deretter ble del av driften. At det heller ikke foreligger annet enn moderne folklore om fortidig griseproduksjon, tolker jeg som at fortidens beitegris er glemt i folkeminnet. Benevnelsen av grisenes habitat, ved «fjellgris» og «frilandsgris», til forskjell fra benevnelsene av andre husdyr, samt bøndenes vektlegging av naturen og landskapet som domestisert, indikerer imidlertid at landskapsdimensjonen er viktig ved bøndenes husdyrhold. Dette gir et holdepunkt for videre utforskning av beitegrisen, der den er plassert på beiten i nåtid.

7 Beitelandskapets temporalitet: Ny og gammel aktivitet

I dette kapitlet undersøker jeg informanternes perspektiv på landskapet og grisens plass i det, ledet av Ingolds (1993) syn på landskaps temporalitet. I landskapets temporalitet ligger det at landskapet består av forskjellige elementer i sin totale formasjon, som har vokst frem av ulike prosesser. Med prosesser menes menneskers og husdyrs aktivitet eller topografi og vegetasjons utseende og størrelse, som ved sine temporalitetsaspekt vitner om forgangen tid. Dette legges til grunn for fortolkninger av landskapets uttrykk om hva som trolig har foregått eller ikke foregått i landskapet til ulike tider. I tolkninger kan det tyde på at det i tidligere tider ikke ble holdt beitegris der hvor grisene beiter nå for tiden; i hvert fall ikke mange griser og ikke i løpet av livsløpet de to foregående generasjonene. Det tyder heller på at de nåværende grisebeiteområdene tidligere har blitt benyttet til andre formål. Tolkningen finner støtte i undersøkelse av beitegrisens frekvens på bilder av beiter på Internett. Jeg konkluderer med at grisene er en relativt ny del av kulturell bruk av og forestillinger om landskapet, som avstedkommer fra tilsiktet plassering av grisene i landskapet fra bøndenes side, med hensikt om å forme landskapet i nåtid og for nær fremtid.

Tolkningene er basert på observasjon av landskap i felt, ved tre beitegrisdgårder i Trøndelag; Falstad Nedre i Levanger, Gammelgården Lysklæt i Melhus og Skjølberg Søndre i Orkland. I det følgende sammenligner jeg landskapene og drøfter deres nåtid og fortid i lys av grisebeitet og landskapets øvrige form. I tillegg belyser jeg tolkningene med informasjon fra samtaler med bøndene ved disse gårdene, samt at jeg trekker inn en komparasjon til Øygarden i Valdres, basert på informasjon fra hjemmesiden deres. Drøftelsene mine støtter tolkningen om at beitegrisen er et fremvoksende fenomen.

7.1 Gammelgården Lysklæt i Melhus

Det foreligger ingen forestillinger om fortidig hold av gris på beiteområdet hos bonden på Lysklæt. Bonden på Lysklæt holdt grisene på beit i et åker- og skoglandskap. Bonden anskaffet griser i 2008, men da ble grisene holdt på en åkerlapp i tilknytning til fjøset. Etter et par år ble grisene forflyttet til et kombinert skogs- og åkerbeite, som grisene ble holdt på under feltarbeidet. Dette grisebeitet var en kombinasjon av vekselvis flat og hellende åker og brattlendt granskog, med en tydelig overgang mellom de to terrengtypene, bevokst med noe spredte bjørk- og løvtrær. Åkeren var anslagsvis i overkant av fire hundre meter lang og hundre meter bred. Nedenfor beitetets søndre del rant det en elv, mens det i nord rant en bekk ut av skogen som var rørlagt videre under åkeren. Skogen var tettvokst med tilårskomne grantrær, som strakk seg så langt øyet kunne se i skogens dybde og noen hundre meter i breddene utover åkerens langside.

Skogen på beitet var gammel og hogstmoden. Da bonden ved Lysklæt og jeg satt og spiste lunsj på gårdstunet en sommerdag under feltarbeidet, fortalte han at han ikke pleier skogen hvor grisene beitet, men henter ut litt tømmer dersom han trenger det til ved eller plank. Han fortalte at han hadde fått tilbud av andre aktører om å hogge skogen for ham i samme sleng som de hogde tilliggende skog, men han slo ikke til på tilbudet.

Bilde 9. Grisebeitet på Lysklæt (Foto: Tommy Ruud, 8. juni 2020).

Bilde 9 av grisebeitet på Lysklæt sommeren 2020, viser at griseholdet tærer på vegetasjonen og ødelegger vegetasjonens vekstvilkår. I forgrunnen av bildet er åkerdelen av beitet, og i bakgrunnen er skogsdelen. Grisene hadde tilgang til hele den skrinne åkerdelen, mens åkeren er avgrenset inntil et mer frodig beiteområde. På det frodige beiteområdet på andre siden av gjerdet beitet det kun kyr. Skillet viser forskjellen mellom kyr og grisers beitetrykk; kyrne graver ikke opp jordsmonnet, men beiter forsiktig ned gress som vokser tilbake. Grisene graver derimot opp jordsmonnet, og derav er åkeren skrinne. Det tar lenger tid før gressveksten på åkeren tiltar og blir tettere. I bildets midtre del inn mot skogen, ved gjerdets høyre ende, sees en skrinne flekk på det ellers frodige området hvor kyrne beitet. Det er fordi det var hull i gjerdet som grisene gikk gjennom. De gravde opp jord, røtter og vekster slik at tilveksten av vegetasjonen ble ødelagt. Til høyre i bildet, ved griseskjulene, er også jorda gravd opp av grisene (se Bilde 10 og Bilde 11 for nærbilder).

Tidligere tiders bønder på Lysklæt har så langt den nåværende bonden kjente til hatt kveg på beit i skogen der hvor grisene beiter i dag. En sommerkveld da bonden, samboeren hans, James, og jeg gjette kyr fra et beite til et annet, gikk vi tvers over åkerdelen av grisebeitet og videre opp langs en traktorvei i skogen. Et godt stykke inn i skogen kom vi frem til en åpning, hvor det ikke stod noen trær, men bakken var gresskledd. Åpningen var som en enklave i skoglandskapet, og med sola stående lavt på himmelen fikk de grønne omgivelsene et oransjegyllent skjær. Jeg sa at åpningen var et fint sted, til hva bonden kommenterte at åpningen for lang tid siden ble brukt som kvegbeite, men at den i nær fortid hadde blitt brukt av foreldrene hans til å arrangere selskapeligheter, før den til slutt, og på det tidspunktet, hadde fått navnet «Trollskogen» og ble brukt til lek med familiens barn. Hvorvidt bonden hadde kjennskap til åpningens status som kvegbeite i tidligere tider gjennom fortellinger av eldre generasjoners mennesker, eller om han kun tolket landskapet, vet jeg ikke, men det spiller ingen rolle; han betvilte trolig ikke selv det han sa, og kunne med det uansett tyde av omgivelsene

at det samstemte med hans egen forestilling. Dette tyder på at det ikke foreligger forestillinger hos bonden om at området har blitt benyttet til grisebeite tidligere.

Bilde 10. Der hvor grisene gikk gjennom et hull i gjerdet, nevnt ved Bilde 9. Her synes steiner, røtter og slitne stumper av vegetasjon, etter grisenes graving og røsking. Beitemarka på kvegside av gjerdet, utenfor avbildningen, var frodig (Foto: Tommy Ruud, 8. juni 2020).

Bilde 11. Beiteområdet ved grisehyttene, nevnt ved Bilde 9. Også her synes grisenes beitetrykk, med mye oppgravd jord og rester av kvist og kvast (Foto: Tommy Ruud, 8. juni 2020).

7.2 Falstad Nedre i Levanger

Heller ikke hos bonden på Falstad foreligger det forestillinger om fortidig beitegrishold på gården. Bonden på Falstad fortalte meg en vårdag under feltarbeidet at grisebeitet på Falstad ble etablert i forbindelse med oppstarten av griseholdet i 2015. Grisebeitet var ca. hundre og femti meter langt og ca. femti meter bredt. Beitet var skrint, men det lå igjen hauger med rester fra hogst og ellers noe dødt trevirke strødd rundt på beitet, slik at grisene kunne grave seg ned i haugene og drasse rundt på pinner.

Bilde 12. Grisebeitet ved Falstad Nedre. Av stakkene på beitet kan det tydes at omkringliggende skog tidligere også lå der hvor grisebeitet ligger nå. Et åpent grisebeite ryddet for trær, istedenfor tett skog, er praktisk i forbindelse med grisesanking. Jordet til venstre er dyrket mark, som det ble høstet avlinger fra (Foto: Tommy Ruud, 26. mai 2020).

Bilde 13. Her synes skogen utenfor grisebeitet, som tidligere også stod der hvor grisebeitet er nå. Inne ved skogkanten er det hogd ut noen trær, og basert på utseendet til restene av trærne som

ligger igjen, sammenlignet med restene på beitet, tyder det på at beitet og skogkanten ble hogget omtrent samtidig. Det kan tyde på at skogen er mer eller mindre hogstmoden, siden bonden tok ut litt mer tømmer enn det som trengtes kun i rydningen av grisebeitet (Foto: Tommy Ruud, 26. mai 2020).

I Bilde 13 synes også kulturbeiteområde, hvor det under feltarbeidet beitet sauer i sommerhalvåret. Sauene beitet for eksempel på den vegetasjonskledde bakken til høyre i bildet. Sauenes beitetrykk er relativt mildt, ved at røttene til vegetasjonen blir værende i bakken og gresset uhindret vokser til på nytt. Jeg vil også bemerke den vegetasjonskledde skogbunnen og mosen på berget til venstre i bildet. Alle disse vegetative vekstene gir en indikasjon på hvordan det mer eller mindre bør ha sett ut på grisebeitet, før det ble hogget og grisene ble plassert der. Tatt i betraktning hvordan grisebeitet ser ut nå, er det tydelig at grisenes beitetrykk er relativt hardt, ettersom skogbunnen er borte og det kun er skinn jord, røtter og stein som ligger igjen etter grisenes graving.

Hvordan det var med husdyrhold og beitebruk på Falstad i tidligere tider er ikke godt kjent for bonden på Falstad, da han ikke har drevet gården lenger enn siden 2008; det er imidlertid slik at da han overtok gården, bygde han om fjøset fra å være tilrettelagt for kyr til å være tilrettelagt for sau. I likhet med forrige generasjons drift på Lysklæt og Skjølberg, var det altså også kveghold på Falstad, og bonden kjenner ikke til hold av gris i landskapet i tidligere tider.

7.3 Skjølberg Søndre i Orkland

Bonden Carl på Skjølberg har heller ingen forestillinger om at det har beitet griser i landskapet i tidligere tider. Bøndene på Skjølberg har holdt griser siden 2014. Grisebeitet til Carl og Elin var et kombinert skog- og kulturbeite. Beitet lå i tilknytning til en åpning i et skogholt, på en liten høyde bakenfor gårdstunet. Beitet strakk seg anslagsvis 250 meter i lengden og i overkant av 50 meter i bredden. Terrenget hadde en del tuer og helninger, og var begrodd av tettvokst gress, urter og noe blomstervegetasjon. Beitet var omkranset av bartrær utenfor gjerdet i nord og øst, mens det innenfor gjerdet i sør og vest var bjørk- og løvskog.

Bilde 14. Grisebeitet på Skjølberg (Foto: Tommy Ruud, 8. juni 2020).

Oppe til høyre i Bilde 14, bak kvistene til de to bjørketrærne, kan det synes et lysebrunt område med skog rundt; dette er en hogstflate, som indikerer at skogen i området er hogstmoden.

Beitedelen i bildets forkant beites av kyr en kort periode om våren og høsten, mens grisene kun har tilgang der i vinterhalvåret. Beitet har tett og fin gressvekst som tydelig har hatt en mild nedbeiting, og trærne har fått stå i fred. Dette er til forskjell fra grisebeitet hvor grisene er i sommerhalvåret, som er i nederste del av beiteområdet som er avbildet, inntil skogkanten; hvis en ser godt etter, synes en brunfarget remse langs beitekantens grense inntil skogen, fordi grisene har gravd seg innover i en lav helning der.

I liket med bonden ved Lysklæt, har tidligere tiders bønder ved Skjølberg, så langt nåværende bonde kjenner til, hatt kveg på beitet hvor det nå er introdusert gris. En høstdag nær vinteren, med snøfnugg i lufta, stod bonden og jeg oppe ved grisebeitet og betraktet grisene, som klødde seg med å lene seg inntil trærne og vugge. Grisene hadde nylig blitt forflyttet til vinterhalvårets beitedel. Bonden sa at det var «fint å få vendt det her området», fordi det ikke hadde blitt vendt på «mange, mange år», og siktet til at det var nyttig at grisene rotet til jorda der slik at den fikk luftet seg før ny tilvekst neste vår. Som med bonden ved Lysklæt, vet jeg ikke hvorvidt bondens kjennskap til beitemarkas historiske vendinger stammet fra fortellinger eller kun tolkninger av landskapet, men igjen spiller det ingen rolle, for bonden ved Skjølberg betvilte trolig heller ikke det han fortalte meg, og tolket uansett av landskapet at dets utseende samstemte med hans forestillinger. At jordsmonnet ikke hadde blitt rotet i på mange år, og at det var kveg som beitet der tidligere, tyder på at det hos bonden ved Skjølberg heller ikke foreligger forestillinger om tidligere tiders hold av griser i landskapet.

Bilde 15. Her synes røttene på det store treet, som ligger helt oppe i dagen, mens grisene har gravd seg et lite liggeleie så godt som innunder røttene. Grisene ødelegger åpenbart på sikt røttene og røttenes feste i skogbunnen. Det var generelt gravd og rotet i jorda nedover i skogen, og det lå en del nakne røtter eksponert etter dette (Foto: Tommy Ruud, 8. juni 2020).

7.4 Gårdenes landskaps tilblivelse

Slik jeg ser det, er det ingen forestillinger om hold av griser i landskapet ved verken Lysklæt, Skjølberg eller Falstad i løpet av de siste tre generasjonene, før det ble introdusert beitegriser ved gårdene i løpet av de siste ti årene. Ved å se på landskapet, kan en oppdage mening i det hvis en vet hvordan en kan tolke det; landskapets forskjellige trekk henter om aktiviteten som har foregått der, som kan forstås ved å ta landskapets temporalitet i betraktning (Ingold 1993, 172). I stedet for å se på landskapet som en form, som et utfordrigt maleri, kan landskapet ses som en uendelig endrings- og tilblivelsesprosess, i et samspill mellom topografi, økologi og menneskelig relatert aktivitet (Ibid., 161). Så lenge en elv renner og graver seg dypere i leiet sitt, mennesker planter skog eller holder husdyr på beit, og tiden fortsetter å gå, formes landskapet gradvis; sporene etter det som har skjedd, kan tolkes i landskapet (Ibid., 166-167). Det kan synes som om det i landskapets temporalitet er tre forskjellige aktiviteter som har tre forskjellige, men overlappende, tidsepoker; 1) planting og pleiing av skog, 2) husdyrhold av annet slag enn gris, og 3) grisehold, hvor skogens tidsutstrekning omslutter de øvrige, eller rettere sagt påfølgende, aktivitetene, hvorav griseholdet som aktivitet er et fremvoksende fenomen i nåtiden.

Som bildene viser er beitetrykket fra grisene hardt. På det tidspunktet bildene ble tatt, ble det holdt tretti griser på Lysklæt, førti griser på Falstad og tre griser på Skjølberg. Beitetrykket varierer med antall griser og beitenes størrelse, men uavhengig av dette fører grisenes tilstedeværelse til betydelige forandringer i landskapet. Både på beitet hos Lysklæt, Falstad og Skjølberg synes det at skogbunn forsvinner og at røtter røskes opp og tygges over. Det vil ikke være mulig for et tre å slå rot og vokse seg stort og sterkt hvis det er griser på beit på samme sted. I lys av at skogene ved Lysklæt, Falstad og

Skjølberg hogges, og at trærne står tett i tett som intensjonelt plantet, tyder det på at skogene er plantasjeskoger. At skogene i tillegg kan tydes å være hogstmodne nå, indikerer at skogene ble plantet for lenge siden, ettersom skog vokser sakte; fra trærne plantes til de er hogstmodne, går det tre generasjoner, hvorav en generasjon planter, en pleier, og en hogger skogen (Follo 2008, 153). Skogenes hogstmodenhet vitner derfor om at skogene nå står i landskapet sammen med tredje generasjons drivere av marka. Dette tyder på at det ikke ble holdt griser på beit i området for tre generasjoner siden, gjennom skogens plantings- og tilvekstperiode, for da hadde ikke skogen kunnet slå rot og vokse frem til det den er i dag.⁴

Tolkningen om skogens fremvekst kan samstemme med første halvdel av 1900-tallets skogpolitikk, hvor det ble satset på økt skogplanting. Fra slutten av 1800-tallet og utover begynnelsen av 1900-tallet var det overbeskatning av skogene i Norge. Det var fordi den monetære skatten skogeierne betalte årlig til staten for sine skogseiendommer var statisk, mens tømmerprisene var dynamiske og fallende. Derav måtte det hogges mer for å tjene inn nok penger til å dekke skatten (Vevstad 1992, 48). Lovverket rundt skogseiendommer var noe løse, og skogenes tilstand og størrelse ble redusert. Dette ble kompensert for i 1932, ved at det ble vedtatt lover som påla skogeiere å sikre ny tilvekst av skog der hvor det ble hogd ut tømmer, ved gjenplantning (Ibid., 55-60), og i de påfølgende tiår var det ytterligere utbredt skogreising i landet (Ibid., 74, 100). Denne generelle skogpolitikken i Norge kan synes å være i overensstemmelse med skogenes vekstsyklus over generasjoner og nåværende hogstmodne status.

Både ved Lysklæt, Falstad og Skjølberg er det indikasjoner på at forrige generasjon holdt kveg, ved bøndene ved Lysklæt og Skjølbergs kjennskap til sin foreldregenerasjons husdyrhold ved gårdene, samt ved bonden ved Falstads utskiftning av fjøsfasiliteter fra kveg- til sauetilpasning. Dette samstemmer også med beiteområdene hvor det går kyr i dag på Lysklæt og Skjølberg, samt sauer på Falstad, ved beiteområdenes jevne og fine vegetasjonsvekst; som kveg og sau beiter mildt og ikke endevender jordsmonnet nå, gjorde de ikke det tidligere heller, som kan være årsaken til disse områdenes relativt flate og tettgrodde mark, som en kontinuitet fra forrige generasjons til nåværende generasjons kveg- og sauehold på de samme områdene. Dette tyder også i retning av at det ikke ble holdt griser på beit her i løpet av skogens fortsettende fremvekstperiode etter at trærne nok hadde slått rot og stod relativt støtt i jorda, siden det ikke foreligger informasjon om grisehold fra bøndene i deres kjennskap til foregående generasjons husdyrhold, samt at beiteområdene ikke vitner om at de har blitt herjet med av griser tidligere.

Den rørlagte bekken på Lysklæts beite kan tyde på at det heller ikke beitet gris på det spesifikke området av landskapet minst den foregående generasjonen. Rørleggingen av bekken på åkerdelen av grisebeitet på Lysklæt, kan tolkes å ha vært et preventivt tiltak for drenering av oversvømt mark i tidligere tider. Åkerens eksistens i det hele tatt, vitner om at området tidligere har blitt benyttet til å så og høste avlinger, men rørleggingen er et spesielt hint om at åkeren ikke skulle oversvømmes og ødelegge avlinger. Dette vitner òg om fravær av gris, ettersom eventuelle griser ville ha spist opp avlingene.

⁴ Da det ble holdt griser på eller ved innmark i førindustriell tid, ble grisen «knavra». Å knavre en gris betyr å sette på den nesering, som ble gjort for at grisen ikke skulle rote opp jorda og ødelegge for vekstene der (Jensen 1997, 57). Å knavre gris har vært forbudt ved lov siden 1935 av dyrevelferdshensyn, siden det påfører grisen smerte (Ibid., 58). I førindustriell tid ble imidlertid ikke grisene knavra dersom de gikk i utmark, fordi de skulle kunne beskytte seg mot rovdyr (Borgedal 1967, 107). Det er altså slik at griser trolig ikke ble holdt i disse skogsområdene tidligere, for uten nesering hadde grisene ramponert skogen med gravinga si.

Dette kan sammenlignes med bonden Knuts fremstillinger av et grisebeite på Øygarden i Valdres. I en video han har lagt ut på gårdens hjemmeside (Fjellgris fra Valdres 2021a), vises griser på et gressbeite, omgitt av skog. Bonden sier:

Her har vi slått litt i gamledager, også har det bare grodd igjen. Nå har det vært sauebeite, men for seksti år sida var det korn her ... Men nå er det grisebeite og i år skal vi beite med gris.

Hos bonden på Øygarden er det i likhet med hos bøndene på gårdene i Trøndelag kun kjennskap til annen aktivitet enn grisehold på beitene opptil nåtiden, som oppdyrking av jorda og sauebeite.

Dette leder meg til at jeg tolker det dithen at det blant bøndene ikke foreligger forestillinger om grisehold i gårdenes landskap hos foregående generasjons gårdbrukere; verken i landskapets økologi, som beitemarka, eller i andre materielle omgivelser, som kveg fjøset på Falstad, tolkes det av bøndene historisk grisehold. Connerton (1999 [1989], 37) hevder at landskap forandrer seg lite, og at mennesket derfor har en tendens til å forestille seg at det som er, alltid har vært; det er sant i den grad at topografi endrer seg sakte, og at fravær av menneskelig aktivitet kan føre til at landskapets formasjon endres mindre. Ifølge Ingold (1993) må det imidlertid tas i betraktning at det er ulike bestanddeler av et totalt landskap, som endrer seg i ulike tempo. En plantasjeskog fører til ny landskapsformasjon i løpet av en tidshorison som er relativt kort, sammenlignet med for eksempel smeltingen av isbreer (Ibid.), og selv om bøndene ikke nødvendigvis er naturhistorikere, vet de mer enn de fleste om tilvekst og sykluser i landskapets økologi, ettersom det er disse aspektene ved tilværelsen deres livsrytme ledes av. Jeg tror ikke bøndene forestiller seg at landskapet er evig og uforanderlig, men at de kjenner omgivelsene gjennom *sin* beboelse av det (Ibid.). Således kan det for eksempel ha blitt holdt gris ved trøndergårdene i en fjern fortid, men sporene som kunne hintet om det, har forsvunnet med landskapets tilblivelse, med for eksempel ny, solid skogsvekst; og siden muntlige fortellinger tenderer til å rekke ikke lenger enn åtti år tilbake i tid – omtrent tre generasjoner (Assmann 2010, 111) – er det ingen til å fortelle om griser i en fjern fortid.⁵ Derav er potensielle griser i trøndergårdenes historiske landskap glemt og ikke del av folkeminnet, siden bøndene ikke kjenner til muntlige fortellinger om annet enn drøvtyggere på beit i tidligere tider og av landskapet ikke kan tolke fortidig grisehold, like lite som jeg kan det.

7.5 Fravær av gris på Internett-beiter

Jeg har søkt på ulike beite-termer på bildesøkstjenesten til Google.com for å se hvilke beitedyr som avbildes på forskjellige beitetyper på Internett, og grisens relative frekvens på landskapsbildene sammenlignet med andre husdyr er minimal, som tyder på at grisen som beitedyr ifølge den digitale folkloren ikke er forankret i tradisjon.

Jeg søkte på ordet «beite» den 26. februar 2021. Det ga 716 resultater, hvorav 687 var av landskap med eller uten dyr. De resterende bildene var av reklame, matretter, fjøsbåser, personer, brosjyrer og maskiner. Av disse 687 bildene inneholdt 627 forskjellige dyr, men kun to av dem inneholdt gris (0,3 pst.); de resterende bildene bestod av 346 bilder som inneholdt kyr (55 pst.), 177 bilder som inneholdt sauer (28

⁵ I denne anledning vil jeg òg nevne den historiske kategorien «villagris» (Lundeby 1999). Villagris var griser som ble holdt i hus under andre verdenskrig (i Norge 1940-1945), i forbindelse med selvforsyning. En person på nært 60 år nevnte «villagris» for meg én gang, men jeg fikk ikke anledning til å følge opp vedkommende for å utforske hans kjennskap til kategorien. Den 10. april 2021 stilte jeg spørsmålet «Er det noen her som kjenner til villagris?» i et innlegg på Facebook-gruppen «Frittgående Gris & Villsvin i Norden!» (FGVIN 2021), en populær nettgruppe for griseinteressenter med over 1600 medlemmer, men jeg fikk absolutt ingen respons. Det tyder på at heller ikke «villagris», en ca. 80 år gammel kategori, er del av et bredere kulturelt folkeminne lenger.

pst.), 73 bilder som inneholdt hester (12 pst.), og 25 bilder som inneholdt geiter (4 pst.). De resterende bildene inneholdt reinsdyr, rådyr og moskus.

Søket ga et resultat som tilsier at gris vanligvis ikke har gått på beite. Jeg forsøkte derfor å søke på beitetemer innsnevret til mer presise landskap, hvor jeg brukte termene «skogsbeite og «fjellbeite» for deres fellesterm «utmarksbeite», og begrepet «kulturbeite» for de mer generelle «innmarksbeiter».

Jeg søkte på «kulturbeite» den 27. februar 2021. Det ga 823 resultater, hvorav 366 var av landskap med eller uten dyr. De resterende bildene var av personer, fjøsbåser, skadde dyr, logoer, brosjyrer, tabeller, reklame, abstrakt kunst, multebær, vin, sopp, maskiner, bål, arkeologiske funn og konsertarrangement. Av disse 366 bildene inneholdt 192 forskjellige dyr, men ingen av bildene inneholdt gris; de resterende bildene bestod av 99 bilder som inneholdt sauer (52 pst.), 65 bilder som inneholdt kyr (34 pst.), 19 bilder som inneholdt hester (10 pst.), og 4 bilder som inneholdt geiter (2 pst.). De resterende bildene inneholdt rådyr, lama, mammut og trane.

Samme dag søkte jeg på «fjellbeite». Det ga 766 resultater, hvorav 506 var av landskap med eller uten dyr. De resterende bildene var av logoer, reklame, jegere, maskiner og tabeller. Av disse 506 bildene inneholdt 409 forskjellige dyr, hvorav to bilder inneholdt gris (0,5 pst.); de øvrige bildene bestod av 216 bilder som inneholdt sauer (53 pst.), 131 bilder som inneholdt kyr (32 pst.), 49 bilder som inneholdt hester (12 pst.), og 4 bilder som inneholdt geiter (1 pst.). De resterende bildene inneholdt elg, reinsdyr, rådyr, lama og jerv.

Etterfulgt av dette, søkte jeg senere samme dag på «skogsbeite». Det ga 923 resultater, hvorav 605 var av landskap med eller uten dyr. De resterende bildene var av fjøsbåser, skadde dyr, rapporter, tabeller, logoer, reklame, maskiner, sopp og personer. Av disse 605 bildene inneholdt 420 forskjellige dyr, hvorav 20 bilder inneholdt gris (5 pst.); de øvrige bildene bestod av 171 bilder som inneholdt kyr (41 pst.), 127 bilder som inneholdt sauer (30 pst.), 73 bilder som inneholdt hester (17 pst.), og 9 bilder som inneholdt geiter (2 pst.). De resterende bildene inneholdt elg, reinsdyr, hjort, lama, ulv og gaupe.

Ifølge søkene er det noe gris som går på skogsbeite, og en liten andel på fjellbeite, mens ingen griser går på kulturbeite. Det skal bemerkes at overvekten av bildene som er tilgjengelig på Internett til dels er betinget av innføringen av World Wide Web 2.0 (Blank 2009), samt økt utbredelse av digitalkameraer. Med disse resultatene i nåtid, kan det likevel tydes at griser som går på beite ikke er en utbredt driftsform sammenlignet med for andre husdyr. Grisenes tilsynelatende marginale posisjon som beitedyr kan dermed tolkes som at dens tilstedeværelse i beitelandskapet er ganske ny.

7.6 Grisen i landskapet i dag

Hva er det så grisen gjør i og med landskapet i dag? Jeg tolker det som at bøndene er opptatt av at grisene er arbeidsdyr som pleier landskapet, og at dette fører til tilsiktede, fremvoksende landskap. Bøndene vektlegger i sine omtaler av beitegrisen at den pleier jordsmonnet. Dette vises for eksempel i ovennevnte utsagn fra bonden på Skjølbergs utsagn om at det er «fint å få vendt» på jordsmonnet, som førte til regenerering av tilvekst. Bonden Carl på Skjølberg fortalte en høstdag under feltarbeidet at de hadde planer om å i fremtiden etablere en «skogshage» på andre deler av området hvor grisene beitet, enn der hvor òg kyrne beitet, etter at grisene hadde rotet opp jordsmonnet og preparert det for planting av grønnsaker. Han fortalte videre at skogshagen hele tiden kunne "utvides", mens grisene ble flyttet "litt" lenger unna, og at etter hver innhøsting, kunne grisene slippes til blant restene, som han kalte for "en skog av mat" for grisen.

Oppfatningen av grisen som et arbeidsdyr finnes også hos bøndene på Lysklæt og Øygarden i Valdres. Under feltarbeidet fortalte bonden på Lysklæt meg at det foregående året hadde griseskjulene og kassa med fôret deres stått i andre enden av beitet, men at han flyttet på fasilitetene, og med det grisenes oppholdssted, slik at beitetrykket ble fordelt utover området og tillot mer utstrakt pleie av jordsmonnet. Etter ovennevnte sitering fra Øygardens hjemmeside, om kretsløpsjordbruket hvor husdyrene «pleier hverandres beiter», skriver bøndene videre at:

Grisen brukes til jordarbeid og gjødsling av områder til oppdyrking. På nydyrkingsfeltene sår vi gras som skal bli vinterfôr til kalvene våre. Når graset er slått kan grisen spise etterveksten. Og bakom tripper hønene.... (Stølsvidda 2021a).

Og i den ovennevnte videoen av bonden og grisene på Øygarden, på gressbeitet hvor det tidligere hadde blitt sådd korn og beitet sau, men nå beitet gris, sier bonden avslutningsvis at:

[V]i tenkte vi skulle så igjen med svedjerug her på våren igjen. Får se hvordan det går. Kan hende at det blir bra greier det òg. Om ikke annet blir det bra grisebeite. Sånn går nå dagene, med grisene, her og der og overalt (Fjellgris fra Valdres 2021a).

Bøndenes utsagn om og plassering av grisene på beiten, kan tolkes som at bøndene leser landskapet som at det er *i endring*, ved at grisen tilføres beiteområdene og som en tilsiktet konsekvens roter opp jordsmonnet. På dette viset bidrar grisene av i dag til å forme landskapet, som et avtrykk i landskapets temporalitet (Ingold 1993). Hvis beiteområdet betraktes som det *var*, røsker grisene opp vekstene der med røttene og tilnærmet ødelegger landskapet, sammenlignet med dets forhenværende tilstand. Hvis beiteområdet derimot betraktes slik det *blir*, pleies beiteområder for gjenvekst, ved grisenes fornyelse av jordsmonnet. Slik er beitet flertydig ettersom belysningen av forskjellige tider, hvor grisen på beitet ikke finnes i fortidsforestillinger, men den er der i nåtiden og bidrar til bønders landskapsforestillinger for (umiddelbar) fremtid.

Bøndenes innføring av beitegrisen på beitet i nåtiden, som et arbeidsdyr til forvandling av landskapet, er i kontrast til grisene på beitet i Extremadura (Simonsen 2019). Ifølge Simonsen foreligger det i Extremadura fremstillinger av grisen som en del av skogsbeitets økologi fra gammelt av, hvor grisen har sin naturlige tilhørighet. I dette ligger det også at grisen og skogsbeitet utgjør en slags symbiotisk relasjon hvor de eksisterer som tidløse, gitte skapninger, hvor landskapets formasjon er nærmest statisk. Riktignok har grisene i Extremadura ring i nesa, som fører til at de ikke *kan* rote opp jordsmonnet og betraktelig raskt forvandle landskapet, men det betyr òg at aktørene har til hensikt å *bevare* skogsbeitets formasjon eller eventuelt kultivere det på andre måter (Ibid.). Dette blir til forskjell fra bøndene i Trøndelag og Valdres, som har til hensikt å *forandre* landskapet og gi det nye formasjoner ved hjelp av grisen som et arbeidsdyr.

7.7 Avrundning

Som en sti leder mennesket til en vane om å følge stien, er stien et resultat av at mennesket en gang har begynt og fortsetter å følge stien. Stien er kroppsliggjort i både mennesket og landskapet, og flere generasjoners aktivitet er med det innprentet i landskapet; det er en synliggjøring av hva som har foregått og foregår i landskapet (Ingold 1993, 167). Stien kan stå som en metafor for grisenes graving; graving er grisens vane, og grisens graving kroppsliggjøres i landskapets formasjon. De eneste hintene om at grisen har vært ute i landskapet og gravd, er ferske spor fra nåtidens nylig etablerte grisehold; tilstedeværelsen av tett- og høyvokst skog og jevnvokste og frodige kveg- og sauebeiter, indikerer at grisens graving ikke ble kroppsliggjort i landskapet gjennom flere generasjoner, men først i nåtiden. Samtidig forteller ikke den digitale folkloren om landskapet som beitemark noen historie om en utbredt tradisjon for å holde

gris på beiter. Herav tolker jeg bøndernes forestillinger og landskapet som at det ikke har beitet griser rundt gårdene på minst omtrent tre generasjoners tid, før bønderne karvet ut grisebeiter og introdusert griser i landskapet utover 2000-tallet. I nåtiden har imidlertid bønderne plassert grisene i landskapet og tillagt dem misjonen å forme nye landskap. Grisen er altså et arbeidsdyr, i tillegg til å holdes for kjøttproduksjon. I neste kapittel utforskes motivasjonen bak beitegris fremvekst i lys av beitegrishold som kjøttproduksjon.

8 Beitegris: Smaken av frihet

Hva er det som har motivert bøndene ved fremveksten av beitegris utover 2000-tallet? Jeg tolker det som at beitegrisens fremvekst følger av hva en beitegris *ikke* er, innenfor en moralsk diskurs om dyrevelferd og et ønske om velsmakende grisekjøtt.

Dyrevelferdkonseptet innebærer et spørsmål om hva som er god og dårlig dyrevelferd, hvorav bøndene kontrasterer beitegrisen og industrigrisen og tilskriver dem til henholdsvis det gode og det dårlige dyrevelferdsdomenet. I dette ligger også skillet mellom god og dårlig kjøttkvalitet. Dette utforsker jeg gjennom sammenligning av bønders utsagn om, fremstillinger av, og handlinger overfor griser og grisekjøtt, på beitet, relatert til slakt, og overfor kjøtt som konsept, slik det fremkom i samtaler med meg, på hjemmesidene deres på Internett og i mine observasjoner av dagliglivet på gårdene. Jeg tolker informasjonen i lys av Connerton (1999 [1989]) og Larsen (2002) om konstitueringen av nye kategorier, her beitegris, som kontrasterer til forhenværende kategorier, her griser i industriell produksjon. Videre tolker jeg beitegrisene i lys av Leach (2000 [1964]) og Archetti (1986) om husdyrs naturlige habitat. For øvrig tolkes logikken bak at beitegris' fører til godt kjøtt, som har likheter til Simonsen (2019), samt at begreper som benyttes for å betegne kjøttet sammenlignes med begrepsbruk i Piedmont, slik det fremkommer i Weiss (2016).

Den følgende utforskningen er basert på fem gårder; tre i Trøndelag, en i Vestfold og Telemark, og en i Valdres. Informasjonen fra Trøndelag er basert på deltagende observasjon på gårdene og tekster på hjemmesidene deres, mens informasjonen om de to øvrige gårdene kun er basert på hjemmesidene.

8.1 Moralsk diskurs: Dyrevelferd

Bonden ved Lysklæt kan synes å forstå eget grisehold som å være god dyrevelferd. Jeg reiste ut til Lysklæt en dag på senhøsten 2019, i forbindelse med forundersøkelser av feltet. Da jeg kom frem, satt bonden og slappet av inntil husveggen på en gammel trestol, med albuene støttet på knærne og hodet hvilende i hendene. Jeg satte meg ned ved siden av ham, og vi pratet om løst og fast. Etter hvert ble bonden nysgjerrig på hvilke interesser jeg hadde utenom studiene, og han spurte meg om jeg var «en sånn NOAH-fyr?».⁶ Jeg hadde ingen klare tanker om hva NOAH stod for, men hadde noen vage erindringer av å ha sett forkortelsen i forbindelse med organisasjoner som jobbet med dyrevern. Jeg svarte at jeg ikke var en NOAH-fyr, og da sa bonden at det uansett ikke var så nøye, for han hadde «ikke noe å skjule». Han fulgte opp med å si at jeg kunne filme og ta bilder av griseholdet hans, hvis jeg ville det. I det øyeblikket bonden sa at jeg kunne filme og ta bilder av griseholdet, slo det ned i meg at han tenkte på en dokumentar fra Norsk rikskringkasting (NRK) kalt «Griseindustriens hemmeligheter» (NRK 2019). Dokumentaren er basert på filmklipp fra et skjult kamera båret av en journalist, som spilte en rolle som aspirerende grisebonde for å få tilgang til industrielle grisefjøs i Norge. Dokumentaren avdekket menneskelig vold overfor griser, og fikk landsdekkende oppmerksomhet gjennom nyhetsmedier, som ga uttrykk for at det var dårlig dyrevelferd innenfor Norges griseindustri. I skrivende stund er dyrevelferden i det industrielle griseholdet igjen aktuelt i nyhetsmediene og det offentlige ordskiftet, på bakgrunn av avsløringer om at dyrevelferden i det industrielle griseholdet fortsatt er dårlig ivaretatt (Moland et al. 2021). Denne gangen er det aktivister som har sneket seg inn i grisekjøtt i skjul av nattens mørke, for å dokumentere at grisenes binger er

⁶ Dyrevernsorganisasjonen «NOAH – For dyrs rettigheter».

uhygieniske og ukomfortable, og at grisenes helse ikke er forsvarlig ivaretatt. Aktivistene har bidratt med publiserte bilder og videoer som viser grisene i mørke, trange, skitne binger, hvor noen av grisene har åpne, blodige sår, bevegelsehemmende skader i lem og at grisene oppholder seg sammen med døde artsfrender (Ibid.). At bonden ved Lysklæt ikke hadde noe å skjule, og at jeg kunne dokumentere det jeg ville fra gården hans, kan imidlertid tolkes som at han mener at hans egne grisers dyrevelferd er godt ivaretatt.

Den samme dokumentaren har vært samtaleemne mellom andre beitegrisbønder og meg flere ganger i løpet av feltarbeidsperioden. En annen beitegrisbonde uttalte at dokumentaren viste «skrekkbilder» og «brutale ting», og fortalte meg videre at han ble «spyklein» da han så korte klipp av dokumentaren, før han hadde gått vekk og aldri sett mer på den. Hver og en av beitegrisbøndene har gitt uttrykk for at de synes det er bra at dårlig dyrevelferd avdekkes, samtidig som de poengterte at det kun er et fåtall bønder som forsømmer å gi dyrene god dyrevelferd, og at bønder flest ønsker å gi dyrene så gode liv som mulig innenfor et husdyrholds betingelser.

Samtidig som dokumentaren var en del av det som rørte seg i feltet, skinte det gjennom at gris på beit er det som er den virkelig gode dyrevelferden. Dette perspektivet ble blant annet uttrykt av bonden Carl ved Skjølberg. En dag jeg var på Skjølberg under feltarbeidsperioden, uttalte han at

Hvordan har dem funnet ut at det skal være forsvarlig å ha en griseproduksjon i ganske stor skala på et betonggulv? ... De skal stå på kraftfôr, de skal vokse etter [visse] vilkår, det skal gå i det tempoet som det er. Så tenker jeg litt at, ja, det kan jo være greit nok det, men den bør jo kunne spise mat den har rundt seg. Den bør kunne grave, den bør kunne spise røtter og mikroliv og bakterier og parasitter ... Det kan jo griser. Det å da gi dem et gulv der det ikke går an, og stå og pumpe inn kraftfôr, etter alt som har skjedd med det, så tror jeg det er vanskelig for mange å kjøpe julemiddagen.

Med «etter alt som har skjedd med det», refererte bonden til dokumentaren.⁷ Dette kan tolkes som at bonden uttrykker at det ikke nødvendigvis er gitt at griseindustrien er bare ulykka for grisen, men at folkeopinionen om griseindustrien er at det ikke nødvendigvis er bare lykka heller. Videre kan det tydes av bondens formening om alt hva griser «bør kunne» gjøre, at det beste griseholdet i moralsk forstand er et grisehold hvor grisene holdes ute på beiter, hvor grisen kan «grave» og «spise røtter». Det tyder på at beitegrisen er omkranset av en moralsk diskurs hvor idealet for god dyrevelferd er realisert i nettopp beitegrisen.

Et sanselig tegn på at beitegris og god dyrevelferd er komplementære konsepter ble presentert for meg ved lukt, av bonden på Lysklæt. Den første gangen jeg var på et grisebeite var på Lysklæt høsten 2019. Fra før av hadde jeg kun en erfaring med grisehold, fra barnealder. Jeg husker et glimt av et betonggrått fjøs, og en fæl lukt rundt fjøsveggene. Da dagen for min første beiteutflukt kom, merket jeg meg at det ikke luktet så fælt om jeg forventet. Jeg regnet med at det var fordi det var en skarp og frisk dag med vind på beitet. Artig nok ble jeg denne dagen spurt av bonden om jeg noensinne hadde kjent lukta av en gris som kun gikk ute. Nei, sa jeg til både ham og meg selv. Han klappet en gris på ryggen og rakte frem håndflata, og ba meg om å lukte. Jeg var skeptisk, men lot det stå til og pustet forsiktig inn. Bonden så ivrig på meg og utbrøt at «det lukter ikke noe galt av beitegrisen, den er luktfri. Det er bare stressa gris som lukter stramt.» I det at bonden demonstrerte en forståelse om beitegris som fri for stress, er det implisert at stressa gris, som lukter stramt, er den alternative industrigrisen.

⁷ For ordens skyld: bonden uttrykte ikke fordømmelse overfor grisebøndene i dokumentaren, men påpekte at dokumentaren primært har kun ett perspektiv og må ses med et kritisk blikk.

Lukt som tegn på at grisene har det godt på beitet, kan finnes igjen som forestilling hos bonden Knut ved Øygarden i Valdres. I et intervju i avisa «Valdres», publisert i desember 2013, er bonden sitert på at «Det lukta granskog i fjøset etter at grisene ble sluppet inn. Det er et godt tegn» (Avisa Valdres 2013).

Trøndelagsbøndenes forestilling om beitegrisholdet som moralsk overlegent industrigriseholdet kan sammenlignes med en tilsvarende forestilling som kan tydes hos beitegrisbøndene ved Grøstad Gård i Vestfold og Telemark, som skriver på hjemmesiden sin at:

Da Hans Runar og Gry Beate Knapstad kom til Grøstad Gård, startet de opp med tradisjonell griseproduksjon der grisene levde i binger. For 20 år siden var dette slik man produserte gris og noe annet var utenkelig for de fleste. Etter en stund med tradisjonell drift ble det helt klart for Hans Runar og Gry Beate at de ikke trivdes med dette. De ønsket å ha griser på gården, men grisene måtte ha det godt. Da åpnet de låveveggen på nordsiden, ut mot flotte beiteområder som gikk helt ned til skogen og elven, og grisene ble sluppet ut i det fri (Grøstadgris 2021).

Bøndene ved Grøstad illustrerer her eksplisitt at den industrielle grisen var gitt som produksjonstradisjon mot år 2000, men at verken bøndene selv eller grisene kunne trives med denne typen produksjonspraksis. Løsningen for bøndenes samvittighet og grisenes velferd, var å slippe grisene «ut i det fri», forstått som et habitat med skog og elv. Å slippe grisene ut på beiter kan derav tolkes som et moralsk anliggende og en rak motsetning til industrielt grisehold, hvor dyrevelferdsaspektet i dette kan tydes å ligge til grunn for bøndenes motivasjon for å begynne med hold av beitegris i løpet av de siste par tiårene.

Det kan synes som om beitegrisens fremvekst følger av hva en beitegris *ikke* er, slik Connerton (1999 [1989], 7) hevder at den konstituerende handlingen til en ny orden er å fordømme praksisene til det gamle regimet. Bøndene kontrasterer beitegrisen med industrigrisen på et moralsk, sanselig og materielt nivå, ved henvisninger til dokumentaren og industrien, som er demonstrasjoner av hva bøndene ikke vil ha, mens beitegrisholdet er den moralske kategorien i samsvar med god dyrevelferd. Det kan tolkes som at synd, i form av industrien, har ført til beitegrisens tilblivelse, slik Larsen (2002) hevder diskursive og kategoriske nyskapselser springer ut av behovet for å distansere seg fra det forhenværende. Hva som foregår på beitet og hvordan det kan forstås som god dyrevelferd må imidlertid utforske ytterligere, situert på beitenene.

8.2 Naturliggjøring av grisen

Hos bonden på Lysklæt kan det tolkes som at beitet er grisenes naturlige habitat. I en video bonden publiserte på gårdens hjemmeside i januar 2017 (Gammelgården Lysklæt 2017), hvor bonden er ute og går sammen med grisene i skogen, har han tillagt følgende tekst til videoen:

Grisene koser seg i skogen selv midtvinters ... I dag ble de med meg på tur. Grisene gikk til det stedet der de alltid bruker å snu, kall det gjerne deres mentale gjerde. De har slike punkter ved alle stier i skogen hvor de går, før de bykser rundt og løper tilbake til hyttene og grisecampen nede på jordet. De har full oversikt og kjenner skogen i 500 meters omkrets. Et fritt og deilig griseliv! (Ibid.).

En leser har i tekst kommentert videoen: «Har du ikke noe fysisk gjerde? Herlig gjeng» (Ibid.), til hva bonden svarte:

Elva fungerer som gjerde. Ikke noe gjerde mot utmarka. De går sjelden mer enn 4-500 meter fra hyttene. Har nettinggjerde og strøm mot innmarka (Ibid.).

Bonden henvisning til at grisene «alltid» snur på et visst sted i skogen, fordi det er grisenes «mentale gjerde», kan tolkes som at bonden forstår det som frivillig fra grisenes side at de ikke beveger seg lenger enn til dette punktet. I bondens referanse til grisenes skogsstier, understøttes denne tolkningen ved at det kan synes som om grisene har sine egne vaner, hvor de går de samme turene på de samme stedene, om og om igjen. Dette kan videre ses i lys av bondens omtale av grisenes «camp», hvor de har hyttene sine – som om hyttene er grisenes hjem i deres alminnelige habitat. Bondens avslutning om at det er dette som kjennetegner et «fritt og deilig griseliv», peker tilbake på tolkningen om at grisenes bevegelsesradius i skogen er deres selvbestemte radius. Kan dette tolkes som at bonden forstår grisene som å lage sitt eget territorium, hvor grisen er tilfreds fordi territoriet resulterer av grisens egen, frie oppførsel, hvor grisen streifer rundt etter behov i et landskap av muligheter istedenfor begrensninger; som om grisen gjør skogen til sitt eget naturlige habitat?

I kommentarutvekslingen mellom leseren og bonden kan det videre tolkes at beitet er grisens naturlige habitat, i det bonden ikke gjerder grisen *inne*, ved å la elva være et naturlig hinder for grisene og videre lar grisene ha frie tøyler mot utmark, men at bonden heller gjerder grisene *ute* fra områder hvor grisene, etter bondens forestillinger om hva som er beitet, *ikke* skal oppholde seg, som vil si innmarka. Handler dette om hva som *ikke* er beitegrisens habitat, forstått som der hvor grisen nærmer seg bondens – menneskets – habitat, og hva som *er* grisens korrekte habitat? Dette kan belyses bedre med en hendelse en vårdag under feltarbeidet på Lysklæt. På dette tidspunktet hadde grisene fått tilgang til noe innmark, ved at skogsbeitet var utvidet inn i en åker. Den samme habitatslogikken var likevel fortsatt gjeldende, bare ørlite forskjøvet; nå ble grisene gjerdet ute fra hagen, et habitat enda et knepp tettere assosiert med mennesket. Følgende utspilte seg for meg en dag sent på våren under feltarbeidet:

Ifølge bonden på Lysklæt, pleide grisene å rømme fra beitet sent på våren, da det ble varmere i været, frisk vegetasjon og større vannføring i elva som rant forbi beitet, grunnet smeltevann fra snøen på Vassfjellet. Bondens samboer og jeg var ute og hanket inn kyr og geiter som hadde hoppet over gjerdene på sine beiter, da vi fikk øye på grisene i hagen til naboen. Det fuktige og frodige området langs elveleiet vekket vanligvis grisenes oppmerksomhet, men de hadde brutt seg gjennom trådgjerdet langs åkerdelen av beitet, som skilte grisene fra videre deler av innmarka, og fulgt elveleiet i retning nedover til bondens nabo. De forsynte seg av gressplenen og blomsterbedene i nabosens hage, og etterlot groper og flenger i bakken. James og jeg jaget grisene ved å lage bjeffelyder, som grisene misliker, for å få dem til å vende tilbake til elveleiet. Innen det var kveld, hadde grisene tuslet opp langs elveleiet igjen og gått til hyttene sine. Noen dager senere fortalte bonden meg at naboen hadde fortalt ham at han var lei av at grisene røsket opp plen og bed i hagen, og at bonden var nødt til å ta tak i saken; han løste dette ved å sette opp et solid nettinggjerde rundt nabosens hage.

Bilde 16. Arbeidet med å sette opp hagegjerd med nedslåtte staur. Hagen er til høyre i bildet, der hvor det så vidt synes grener av et bjørketre. I bunnen av veien som ses på bildet renner elva forbi (Foto: Tommy Ruud, 8. juni 2020).

Dette kan tolkes som at kultiverte hagehabitat er en landskapskategori som tilhører mennesket, som en sosiomateriell kjerne husdyr skal stenges ute fra, mens grisens habitat er det mindre menneskeassosierte landskapet som omringer kjernen, hvor grisen kan streife relativt fritt, i et habitat nærmere hva som forestilles å være naturlig for grisen. Når grisene krysser den kategoriske habitatsgrensen gjøres det ikke tiltak som går på bekostning av grisens frihet i sitt naturlige habitat, som å ytterligere skjerpe inngjerdingen av grisen; løsningen er å beskytte hagen fra grisenes inntreden, og være konsistent ved at grisen skal ha mest mulig autonomi. Logikken kan belyses ved å drøfte kultur og natur, mennesket og dyr, det tamme og det ville, som et kontinuum med gradvise skiller. Etter Leach (2000 [1964], 329) går det an å tenke seg et spekter av samhørende kategorier mellom gårders landskap og dyr:

1. (menneske), hus og hage, innmark, utmark
2. (menneske), kjæledyr, husdyr, villdyr

Beitegrisen kan tolkes å være et husdyr som tilhører grenseområdet mellom innmark og utmark, og ikke et kjæledyr som tilhører hus og hage. Derav holdes grisen på åker/skogsbeite, og holdes unna naboens hage. Dette synes å være den emiske oppfatningen om hva som er naturlig for grisen, som det samme prinsipp, men med invertert forståelse av hva som er naturlig og kulturell, som Archetti (1986) hevder forelå blant marsvinbønder i Argentina. Marsvinenes naturlige habitat var oppfattet å være kjøkkenet, fordi det hadde blitt holdt der i svært lang tid, som et spiselig kjæledyr. Da det forsøksvis ble forflyttet ut i forsøk på å forbedre marsvinpopulasjonens helsetilstand, et forsøk igangsatt av bistandsarbeidere, var det til frustrasjon for marsvinbøndene, som da ikke lenger kunne 'røkte' sine marsvin på sitt tradisjonelle vis (Ibid.). Beitegrisebøndene holder grisene i naturlige habitat, som derimot er forstått som adskilt fra menneskene, og foretrekker dette i motsetning til «tradisjonell» produksjon på

«betonggulv» i produksjonsbygg, som bonden Carl på Skjølberg og bøndene ved Grøstad Gård er sitert på ovenfor. Til felles har kjøkkenmarsvin- og beitegrisbøndene det at de foretrekker å ha husdyrene sine i det de kategoriserer som deres naturlige habitat, hvor husdyrene kan røktes på bøndenes foretrukne vis.

At grisene plasseres adskilt fra menneskets habitat begrunnet i beitegrisens naturlighet, kan òg synes hos bøndene ved Øygarden, i deres forflytning av grisen vekk fra gårdstunet og opp på fjellbeite. I et intervju av bøndene publisert i nettavisa til NRK i september 2012, skriver journalisten at «I første omgang holdt grisene til på gårdstunet på Øygarden gård», men at grisene etter få år ble forflyttet til fjells (Sveen og Rikoll 2012). I et senere intervju i en nettutgave av avisa «Norsk Landbruk», publisert i november 2020, spør en annen journalist bonden «Hvorfor sender dere grisene til fjells om sommeren?», hvor bonden er sitert på svaret «Vi prøver å lage et liv for grisen der den kan få utløp for sin naturlige atferd ...» (Houge 2020). Dette kan tolkes som at grisen ble forflyttet til fjells fordi bøndene kategoriserer dens tilhørighet som husdyr og nærmere utmark enn tunet, som kan tolkes å være ekvivalenten til hus og hage i ovennevnte Leachs (2000 [1964]) spekter.

Videre kan det tyde på at å holde grisene på fjellbeite, handler om å gi grisen relativ autonomi. På hjemmesiden sin har bøndene skrevet om grisen på fjellbeite:

Fjellgris fra Valdres – frittgående gris 1000 meter over havet. Fjellgrisen har stor boltreplass ute i friluft og får utføre sin naturlige adferd ... På fjellbeitet springer grisene rundt og sysselsetter seg selv med å ete, leke og sove. Grisene graver også etter røtter og bader i selvgravde gjørmegroper ... Et gjerde sikrer at grisen ikke stikker av og forviller seg inn på fjellviddene (Fjellgris fra Valdres 2021b).

Dette kan tydes som at grisen er i sitt rette habitat ved forflytningen til fjellbeitet, hvor de får «utføre sin naturlige adferd» med å «sysselsette seg selv», for eksempel i «selvgravde gjørmegroper»; som om grisene er i sitt naturlige habitat, komplementært til deres instinktive adferd.

Dette kan tolkes dithen at en beitegris holdes nær slik grisene opprinnelig har levd; dette er del av bøndenes tause kunnskap (Polanyi 2000 [1966]) og trenger ikke formuleres eksplisitt. Å holde griser på streif i landskapet er nødvendigvis nært grisens opprinnelige levesett, og det er et sanselig og intuitivt anliggende heller enn dypt intellektuelt, og kan ses som underforstått i deres praktisering av å holde beitegris som instinktivt utøver det som av bøndene betegnes som «naturlig adferd». Samtidig er det tydelig at menneskets rolle er betydelig i grisens liv levd nært sitt naturlige levesett, og bøndenes tilnærming til grisen kan synes å være en 'grisifisering' av grisen, forstått som en forskjell fra 'antropomorfisering' (Ramslien 2009). I utgangspunktet kan grisen tolkes å være forskjøvet vekk fra menneskets domene ved at grisen er fjernet fra fjøset, som er den tradisjonelle grisebondens habitat, og flyttet nærmere en slags naturlighet ved å settes ut, men denne tolkningen kan spisses. Gjerdelogikken hos bonden på Lysklæt kan tolkes dithen at grisen avvises som et dyr nærmere mennesket ved å stenge den ute fra hagen, samtidig som elva som gjerde på beitet, gir beitet som innramming av grisen en ikke-menneskelig konstitusjon; og forflytningen hos bøndene på Øygarden kan tolkes dithen at grisen skal være *mer* gris lenger vekk fra gårdstunet og opp på fjellvidda, hvor grisen instinktivt kan boltre seg fritt. Dette tyder på at grisen forstås *som en gris*, på dens egne premisser, ved at grisenes iboende trang til å streife rundt og grave anerkjennes, og legges til grunn for å plassere grisen i et habitat hvor dette kan foregå uhemmet, slik at grisene får leve ut grisens instinkter. Grisifiseringen gjør grisen kontrær til mennesket, for eksempel med kategoriseringen av artsspesifikke habitat ved tun, hage og beite, hvorav det følger at grisene kommer nærmere sin opprinnelse i et habitat hvor de kan utøve naturlig atferd, som gjør beitegrisene til 'ekte griser' (Weiss 2016).

8.3 Ekte griser: «Ordentlig kjøtt»

Bøndene forbinder god dyrevelferd med god kjøttkvalitet. Bøndene holder ikke grisene kun for å demonstrere beitedrift som god dyrevelferd, men holder griser primært for kjøttproduksjon. Forestillingen om nødvendigheten av trivsel forstått som fravær av stress hos grisen, som fører til best mulig kjøttkvalitet, synes å være vesentlig hos bøndene helt fra grisene er på beitet og inn til tidspunktet for avlaving av grisen.

En sensommerdag satt bonden Carl og jeg på en benk i hagen på Skjølberg og snakket om griseholdet, da det i forbindelse med at jeg spurte om hvorfor de hadde byttet ut griserasen de holdt tidligere med en annen, fremkom at nettopp en gris som lever i tråd med instinktene sine, slik instinktene forestilles av bonden å være, er en gris som fører til godt kjøtt:

Tommy: Hvorfor byttet dere til Mangalitsa istedenfor?

Bonden: Rett og slett fordi at det er artig å prøve ut de forskjellige typene, det liker vi, for å se hvem som har instinktene ordentlig i seg for å spise det som faktisk produseres på gården, og hvem som ligger nærmest det å greie å finne mat selv og fortsatt har det instinktet ... Man får jo høre at grisen spiser alt, ikke sant, men så hadde vi noe gris en gang, og den spiste jo faen meg nesten ingenting fra gården. Den var sånn «nei!», den nekta. Uansett hvor mye blast vi la inn. Den før og grov litt, liksom, men den måtte ha kraftfôr. Det spiste den. Så vi synes det er greit å prøve de sortene der en finner igjen de instinktene, så de får gjøre nettopp det dem er ment for å gjøre, da. Da tror jeg både kjøtt og trivsel blir mye bedre på dem. Og så fikk vi høre at Mangalitsa var veldig bra på de tingene, både å grave og finne [mat] og spise rester.

I bondens svar tyder det på at en 'ekte gris' er en gris som holdes på beite hvor den lever i tråd med instinkter bonden mener den skal ha; fordi det gir bedre trivsel for grisen og derav bedre kjøtt.

Den samme logikken finnes hos bonden på Lysklæt, som skriver på hjemmesiden sin at:

På gården vår ønsker vi å gi dyrene mest mulig frihet og et godt liv før de blir slaktet. I tillegg vet vi at frisk luft, mosjon og sunn føde gir gode og smakfulle produkter (Rett fra gården 2021).

I «mest mulig frihet og et godt liv», «frisk luft, mosjon og sunn føde», menes grisenes beiteliv, slik dette er skissert tidligere. Bonden skriver deretter eksplisitt at det er dette som fører til kjøttets gode smak.

Logikken om at god dyrevelferd fører til god smak, kan ytterligere belyses ved bonden Knut på Øygarden. I en video publisert på YouTube i oktober 2015 (Stølsvidda AS – Fjellgris fra Valdres 2015), forteller bonden om grisens velferd på beitet og resulterende grisekjøtt. I videoen er det klipp av blant annet bøndene ved Øygardens familie som sitter sammen ved et kjøkkenbord, et fjellandskap med lyng, trær og snødekte fjelltopper, griser som streifer rundt på et solfylt beite og labber rundt med vann opp til knærne, samt bonden og barna hans som røkter grisene. Det er melodisk stemningsmusikk gjennom hele videoen. Bonden forteller:

Dyr er i vår varetekt og er priggitt de betingelsene vi gir dem, på alle måter, derfor er det vår plikt å være flink og gjøre [vårt] beste for å sørge for at de dyrene har det så bra som mulig så lenge de lever. Veldig mange flere folk setter pris på kjøtt med god smak, der vi har tenkt på velferd og utegang og det som mange av våre kunder setter pris på da. Vi prøver å gjøre så mye vi kan, som vi tror at grisen setter pris på, og at de har det bra.

Dette kan tolkes i relasjon til de her tidligere benevnte forestillingene om grisens naturlige atferd, hvor videoens klipp og bondens utsagn illustrerer at den naturlige atferden i beitehabitatet er det som gjør at grisen har det bra. Av dette kan det tydes at

følgen er grisekjøtt med «god smak», som er det endelige målet med griseholdet og kjøttproduksjonen. Det kan synes som om det er en vinn-vinn-situasjon fra menneskets ståsted, hvor 'ren samvittighet' i møte med den moralske diskursen om grisenes velferd, også lar seg kombinere med godt kjøtt, hvor smaken av kjøttet er best i det grisene er nærmest mulig sin naturlighet.

8.3.1 Slakt: Minst mulig stress

Prinsippet om god dyrevelferd er som tidligere vist, ved luktaspektet hos beitegris, også forstått som minst mulig stress. Dette er et viktig aspekt ved griseholdet helt inn til avlivinga av grisen. De gangene det skulle gjøres slakteforberedelser under feltarbeidsperioden, var det alltid et viktig anliggende for bøndene at grisene ikke skulle bli stresset før avlivingsøyeblikket. Da bonden ved Lysklæt skulle slakte griser, ble grisene hentet av en slakteritranportør og fraktet til et slakteri et par timers kjøretur unna. Før grisene ble hentet, drev bonden grisene ned fra beitet og inn i et fjøs kvelden før transportetappen, fordi det var enklere å sluse grisene om bord lastebilen, som rygget helt inntil fjøsdøra, fra en smal fjøsgang enn fra et vidt beite. Grunnen til at grisene konsekvent ble drevet ned kvelden i forveien istedenfor samme dag, var at grisene skulle ha tid til å ligge i fjøset og roe seg ned i andre omgivelser enn beitet, før transporten; dersom grisene skulle ha blitt drevet ned fra beitet og rett om bord i transportbilen, forestilte bonden seg at overgangen ville ha blitt for stor, som ville økt grisenes stress og forringet kjøttkvaliteten.

Lignende forsiktighet med hensyn til grisens opplevelser av stress var gjeldende for bøndene på Skjølberg. Gjennom feltarbeidsperioden vurderte de frem og tilbake hvordan slaktingen av grisene skulle organiseres. De var inne på tanken om å sette en henger med maten til grisene i på beitet en ukes tid før slakt, slik at grisene ble vant til å være inne i hengeren og kjenne lukta av den, for så å smekke igjen hengerporten med grisene inni og kjøre dem til slakteren en dag. Dette skulle ifølge bonden Carl føre til mindre stress for grisene i det de ble tatt vekk fra beitet, da hengeren ikke var ukjent for grisene, som igjen ville unngå usmak i grisekjøttet. De valgte imidlertid ikke denne løsningen, men en kanskje enda mer skånsom måte når det gjelder å minimere stress som følge av forandringer: Grisenes liv endte ved at de ble avlivet på stedet, for deretter å bli fraktet vekk for partering.

Metodene for skånsom overgang i forbindelse med slakt kan ytterligere belyses ved bonden Knut på Øygardens refleksjoner omkring de ulike måtene å minimere stresset for grisene på for å få god kjøttkvalitet. På hjemmesiden til Øygarden, i et innlegg publisert oktober 2017 relatert til å drive griser fra beitet til egnet hentested for slakteritranport, spurte en leser «hvordan er slakteprosessen deres?» (Fjellgris fra Valdres 2021c), til hva bøndene ved Øygarden svarte:

Når det gjelder transportstress har vi levert slaktegris på dyrebil og tatt imot smågris fra dyrebil i mange år nå, og opplever ikke at grisen er stresset når den først har kommet seg inn på bilen. Det er vel mer håndteringa i forbindelse med opp- og avlastning som evt. stresser dem. Smågrisene vi tar imot ligger og sover når vi åpner bilen for å slippe dem ut. Vi er jo ikke griser selv og kan ikke svare på hvordan turen har vært. Men de virker ikke videre stresset ved ankomst. Vår erfaring med «vanlige» slakteri er ellers fine forhold for oppstalling før slakting, god håndtering av dyrene før avliving, og en kjøttkvalitet som ikke tilsier «stress-kjøtt». Det [er] trolig vanskelig å annullere stress rundt selve slakteprosessen, men det er klart færre operasjoner med håndtering av grisen når den slaktes på gården. Det optimale hadde vært å slaktet grisene hjemme, det er dit vi vil, men det er svært kostbart å bygge eget slakteri. [Det] må vi i så fall gå sammen med andre produsenter i dalføret [om] (Ibid.).

Kan utsagnet tyde på at bøndene er av den oppfatning at det er relativt lavt stressnivå hos grisene som følge av transport i levende live, og at de ikke har opplevd usmak i

kjøttet som følge av stress hos grisene? Samtidig forteller bøndene at å slakte grisene på gården – som Skjølbergs avliving – er et ideal som er noe å strekke seg etter dersom de sosioøkonomiske ressursene tillater det, fordi det fører til «færre operasjoner», mindre stress og en annen garanti for kjøttkvaliteten.

Dette kan tolkes dithen at best mulig dyrevelferd i form av at grisene får leve ut sin naturlige atferd på beiter, samt i form av at grisene opplever minst mulig stress ved ulike punkter i livet, fører til at grisekjøttet får god smak. Denne logikken er lik den Simonsen (2019) hevder foreligger i Extremadura, hvor det fremkommer emiske forestillinger om at griser på skogsbeite, som spiser eikenøtter i sitt naturlige habitat og uten menneskelig inngripen, er «lykkelige» griser som fører til godt kjøtt (Ibid., 241).

8.3.2 Beitegriskjøttets autentisitet

Jeg vil bemerke med at det i kjøtt med god smak, også ligger et potensiale for kjøtt med dårlig smak. Bonden på Lysklæt skriver på hjemmesiden sin at «Mange sier det smaker «ordentlig kjøtt» av produktene våre» (Rett fra gården 2021). Alternativet med dårlig smak, kan belyses med bonden Knut ved Øygarden, som i et intervju i nettavisa til NRK, publisert i september 2012, hevder at grisekjøttet «har veldig rein smak, og får ikke «grisesmaken» på kjøttet som man kan oppleve av og til» (Sveen og Rikoll 2012). «Grisesmaken» kan tolkes å være den dårlige smaken som kjøttet har potensiale for å ha i motsetning til å ha god smak. Som en negativ smak, kan «grisesmaken» tenkes å ha en sammenheng med det bonden på Øygarden som vist til ovenfor, betegnet som «stress-kjøtt», som er det motsatte av nettopp det beitegrisebønder etterstreber. Jeg lurer på om «stress-kjøtt» er så vel utbredt og spist i alminnelighet, at dette er betegnet som «grisesmak», fordi det er dette kjøttet med sin smak folk forbinder med gris? Mens smak av beitegris er relativt nytt for mange i nåtiden, og at denne smaken derav er en *annen* smak enn «grisesmak»?

Av smaks- og begrepskontrastene kan det uansett tolkes at stress-kjøtt med «grisesmak» trolig finnes der hvor griseholdet og slakteforberedelsene er etter industrielle prinsipper, mens smaken er «rein» eller «ordentlig» på kjøtt av beitegriser. Dette kan sammenlignes med begrepet «piggy», eller «pigginess», for smaken av grisekjøtt i Piedmont, hvor en «piggy» smak er forbundet med beitegriser og god smak (Weiss 2016). Beitegriskjøttets smak av «pigginess» er ansett for å være smaken av «real pork» (Ibid., 196). I Trøndelag og Valdres kan det synes som om «grisesmak» («pigginess») er en dårlig smak, men at «rein» og «ordentlig» smak er smaken av «ekte beitegriskjøtt». Begrepsbruken blant bønder i Piedmont og i Trøndelag og Valdres er tydelig motsatt av hverandre når det gjelder «grisesmak», men videre kan det synes en likhet i Lysklætbondens «ordentlig kjøtt» og Piedmonts «real pork». Dette kan tolkes som at bøndene i Trøndelag og Piedmont er av de essensielt samme oppfatninger om beitegris og beitegriskjøtt, som anses for å være mer autentisk enn kjøtt basert på industrigriseholdet.

8.4 Avrunding

I dette kapitlet har jeg argumentert for at beitegriseholdets tilblivelse som kulturell kategori og produksjonspraksis har fulgt av bøndenes moralske diskurs om dyrevelferd, forstått som grisens frihet til å utøve sine instinkter, og i kontrast til industrigriseholdet. Samtidig er målet til bøndene kjøttproduksjon av god kjøttkvalitet. Ifølge bøndenes forestillinger kan det tydes at grisen har et godt liv, at bøndene har god samvittighet overfor grisen som husdyr og blivende mat, og at kjøttet smaker godt, alt som følge av bøndenes grisifisering av grisen. I dette ligger det også en forestilling om at grisen ikke blir stresset i produksjonsprosessen, som peker tilbake på luktaspektet ved beitegris, men som også er viktig mot avlivingstidspunktet av grisene. Motivasjonen bak

beitegrisholdet er herav naturlighet, hvori det ligger en nødvendig adskillelse av gris' og menneskenes domener hvor grisens relative autonomi er viktig. Dette er i likhet med logikken Simonsen (2019) avdekker i sin studie om grisens naturlighet stadfestet ved grisens autonome liv på skogsbeitet, samt i overensstemmelse med forestillingene om hva som er 'ekte grisekjøtt' i Piedmont (Weiss 2016). Beitegriser og «ordentlig kjøtt» synes herav å være grisekjøtt som *ikke* har avstedkommet fra industrielt grisehold, som heller tikker av på motsetningene av beitegrisholdets organisering.

At beitegrisen tydes å helst *ikke* skulle ha «grisesmak» i kjøttet, gir ekstra støtte til tesen om at beitegrisen er fremvoksende, i det at det ikke ville vært urimelig å anta at «grisesmak» og beitegriser, 'grisifiserte' griser, var to konsepter som hørte sammen. Siden logiske begreper allerede er opptatt, kan det tenkes at dette gir et hint om at det må dannes andre begreper for å betegne beitegrisrelaterte saker. Det kan bety at det er betydelig virksomhet for å karve ut beitegrisens semiotikk, i begrepsfestelse og forståelse av hva en beitegris er. Jeg utforsker dette videre blant bøndene og i forbrukeres relasjon til beitegrisene i neste kapittel.

9 Kulturell klassifisering av grisen

I dette kapittelet undersøker jeg hvordan de kulturelle oppfatningene av beitegrisholdet drives frem, gjennom konstruksjonen av beitegrisen i bønders begreper for å betegne beitegrisene, deres representasjon av beitegrisene, samt forståelsen av beitegrisen hos kunder. I mine undersøkelser tyder det på at beitegrisen er en ambivalent husdyrkategori, og at dens habitat er vanskelig å kategorisere, som fører til både ordriktighet og vaghet i beskrivelsen av grisen og habitatet. Griser som husdyr på beit synes videre ikke å umiddelbart være del av kunders forestillinger om griser. I det sosiale livet som omkranser beitegrisen virker det imidlertid som om det etableres en samerighet mellom sosiale aktører om kjøtt av beitegris som smakfull matproduksjon, både i moralsk og sensorisk forstand, i det de får kjennskap til grisen på beitet. En gjennomgående forutsetning for at oppfatningene om beitegrisholdene får sitt uttrykk, er imidlertid dets kontrast ved industrielt grisehold, som representerer den umoralske kategorien av husdyrhold. Dette bidrar til å konstituere beitegrishold som del av lokalmats kulturelle identitetspolitikk, ved at både produsenter og forbrukere komplementerer hverandre og anerkjenner hverandres forestillinger om forsvarlig dyrehold og forventninger til hverandres moral med hensyn til oppaling av husdyr for kjøttproduksjon.

Kjennskap muliggjøres av at bøndene distribuerer grisekjøttet de produserer selv, og har derfor direkte relasjoner til kundene. Dette kan synes å føre til at bøndene tar initiativ til å skape sosial tilknytning til kunder utover kun kjøtthandelen, ved at de tilrettelegger for at kunder skal få innsyn i husdyrholdet deres, gjennom publikasjoner som illustrerer husdyrholdet på hjemmesidene sine og ved å invitere kundene til gården. Bøndenes åpenhet synes å føre til at allmennhetens forståelser for beitegrisholdet etableres i møtet mellom bonde og kunde.

Jeg utforsker dette i lys av Geertz (1993 [1973]) 'modell av' og 'modell for' kulturelle skjema, hvorav førstnevnte utforskes som representasjoner av beitegriser og hvordan de forstås av kunder på et lokalmarked og på bøndenes hjemmeside, mens sistnevnte utforskes ved beitegris' vesen erfart av kunder på gårdsbesøk og på bøndenes hjemmeside. Aller først utforsker jeg imidlertid bøndenes kategorisystem for griser, belyst av sammenligninger til Cañás Bottos (2019) og Weiss (2016) om grisekategoriers natur/kulturdimensjoner, samt begrepsfestelse av beitegriskategorier i Extremadura (Simonsen 2019), Piedmont (Weiss 2016) og Trøndelag, som et fundament til den videre utforskningen av kunders forståelser.

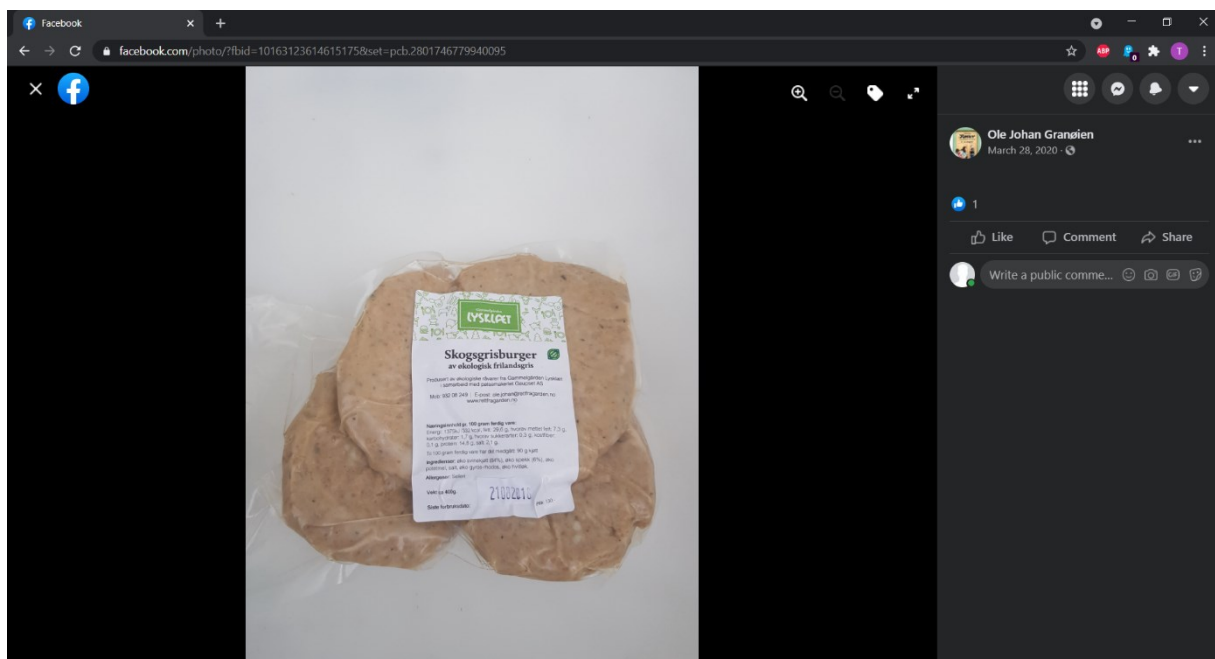
Undersøkelsen er basert på informasjon fra fem gårder; fire i Trøndelag og en i Valdres, samt en kjøtttributør for en Hedmarksbonde. Informasjonen fra gårdene i Trøndelag er innhentet gjennom observasjon og samtale med bøndene og besøkende på gårdene, samt fra hjemmesiden deres; informasjonen fra den siste Trøndelagsgården, gården i Valdres og kjøtttributøren kommer fra hjemmesider og markedssider på Internett hvor de er representert.

9.1 Bøndernes klassifikasjon av gris

Grisenes habitat kan tolkes å ligge til grunn for bøndernes klassifikasjon av griser, hvor det er en strukturell opposisjon mellom kategorier av gris basert på deres inne- og utehabitat. «Frilandsgris» kan tydes å være beitegrisens overordnede kategori, som står i kontrast til «innegris», som har «fjøs» som sitt habitat. Dette synes å ligge til grunn for å eksplisitt omdefinere grisen som husdyr, fra å være et industrielt husdyr til å være frittgående på beitemark. Samtidig er det en del forskjellige begreper som ligger til grunn for å kommunisere frilandsgriskonseptet, som kan tolkes som at den kulturelle ordningen av frilandsgrisene fortsatt er i en fase hvor fenomenet ikke er helt presist renoverert og tradert (Berkaak og Ruud 1992).

9.1.1 Skogsgris, fjellgris og frilandsgris

Bonden på Lysklæt betegner beitegrisene sine som «skogsgriser», men det kan tydes som en underkategori av «frilandsgris». Dette synes på produktemballasjen:

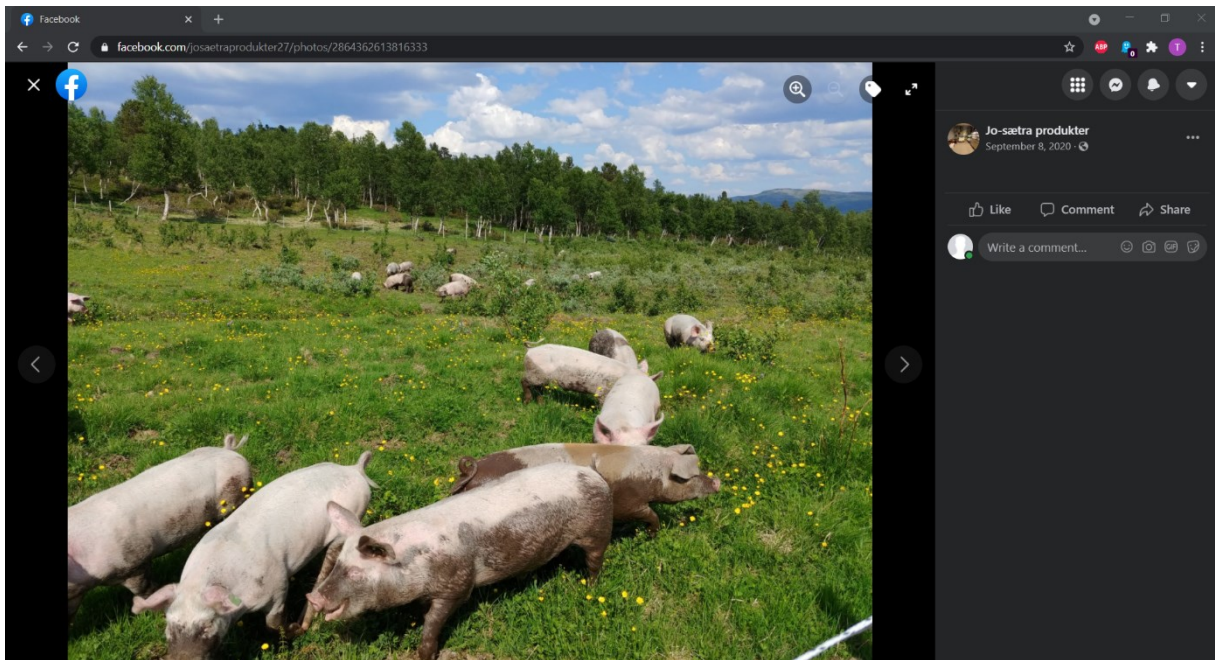
Bilde 17. Kjøtt av beitegrisene til bonden på Lysklæt. Skjermdump 22. mai 2021 (<https://www.facebook.com/photo/?fbid=10163123614615175&set=pcb.2801746779940095>).

I Bilde 17 kan det synes at det står skrevet «Skogsgrisburger: av økologisk frilandsgris» på produktetiketten. Jeg tolker dette som at skogen er en innsnevring av grisens habitatskategori, fra den mer vidtfavnende «friland»-termen, og at beitegrisens overordnede kategori derav er «friland», mens «skog» er en presisering av type frilandshabitat.

Bilde 18. Skogsgris på Lysklæt (Foto: Tommy Ruud, 8. juni 2020).

Beitegrisens over- og underordnede kategorier basert på frilandshabitat kan belyses ytterligere hos bøndene bak «Jo-sætra produkter», som er beitegrisebønder med tilhold i Oppdal. På hjemmesidene skriver de at «Vi har frittgående fjellgris ...» (Jo-sætra produkter 2021), mens de i en annen presentasjon på en samleside for nisjeprodusenter skriver at «Vi lager produkter av ... frilandsgris» (Hanen 2021). Den samme kategoriseringen kan tydes hos bøndene på Øygarden i Valdres, som på hjemmesiden sin òg betegner grisene sine som «fjellgris», men spesifiserer fjellgrisen som «frilandsgris på fjellet» (Stølsvidda 2021c). Definisjonen av «friland» kan være «dyrkningsmark under åpen himmel | til forskjell fra veksthus e.l.» (Norsk Akademis Ordbok 2021), «betegnelse på dyrkingssteder som ikke er under glass eller i plasthus» (Bratberg 2020), «dyrkningsland som ikke er glassdekket» eller «[dyrking] utanom drivhus el. drivbenk» (Språkrådet 2021). Ved overføring av dyrkningsmetaforen til gris og oppalingsen av dem, er premisset for å kvalifisere til «frilandsgris»-kategorien, at grisen trår på en frodig eller skrin jord- og vegetasjonspreget mark, lever under åpen himmel og ikke er innhyllet i et kunstig klimatisk miljø ved arkitektonisk tildekking, som et fjøs. Dette er en generell definisjon av et beiteområde, som støtter tolkningen om at «frilandsgris» er den overordnede kategorien for beitegriser i et generelt 'utehabitat', og at de mer spesifikke habitatstermene, her ved landskap som «skog» og «fjell», betegner underkategorier.

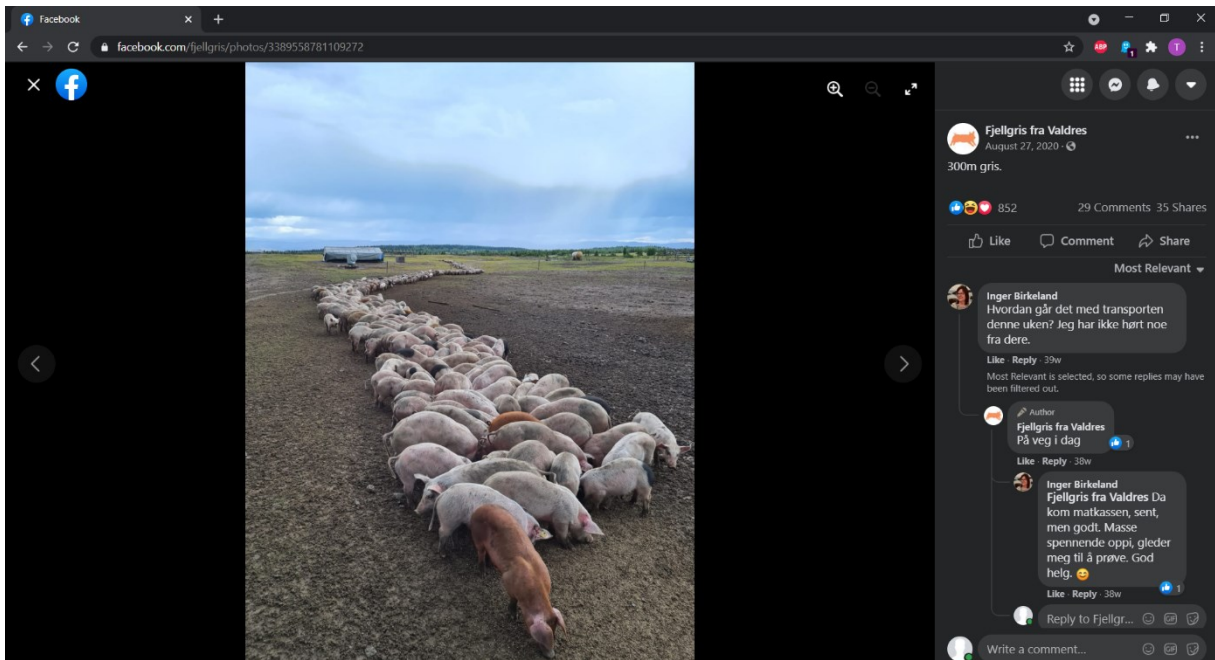

**Bilde 19. Fjellgris på Jo-sætra. Skjermdump 28. mai 2021
(<https://www.facebook.com/josaetraprodukter27/photos/2864362613816333>).**

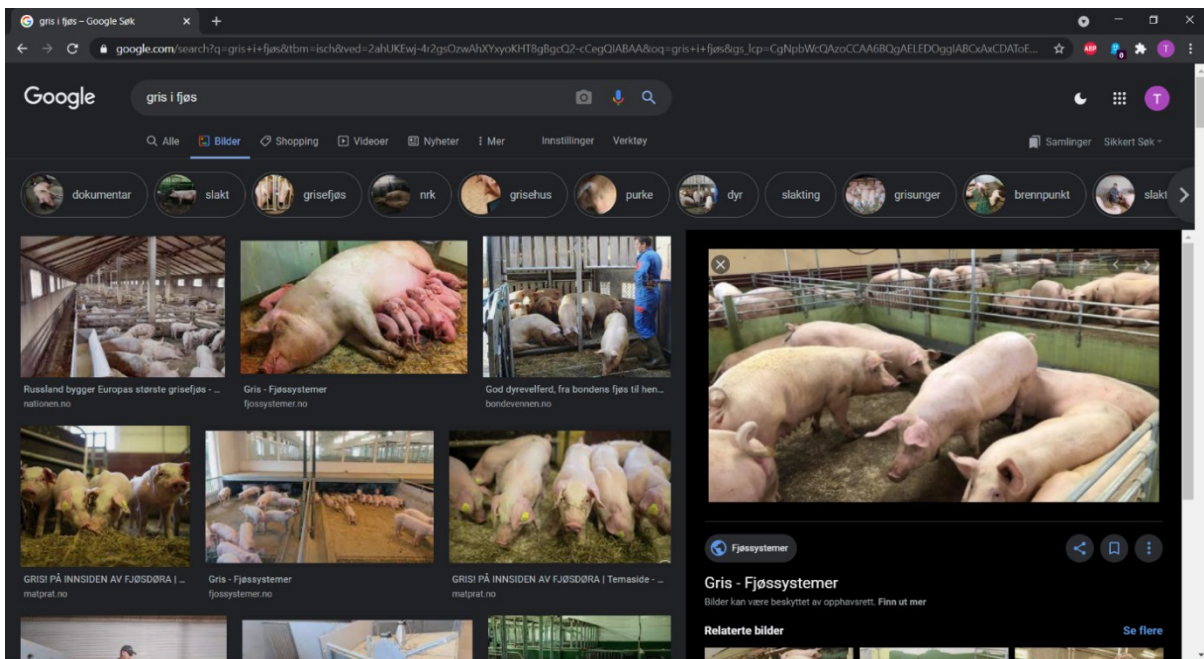
Videre kan det tolkes at «frilandsgrisens» kontrast er en gris som holdes i fjøs, som kan undersøkes ved bøndene på Øygarden i Valdres og hos en kjøtt distributor på Østlandet. På hjemmesiden til bøndene på Øygarden, har en leser i juni 2019 stilt spørsmålet «Kommer deres grisunger fra et sted der griser holdes inne hele tiden ... [?]» (Fjellgris fra Valdres 2019), til hva bøndene på Øygarden har svart at:

Grisene våre kommer fra smågrisprodusent i konvensjonelt prod. system ... Når det gjelder utfordringer med kullstørrelse så er dette forhold som vil gjelde både for utegris og *innegris*produksjon (Ibid., min uthevelse).

Dette kan tolkes som at «innegris» er kontrasten til beitegrisene, som forstås å være henvist til hvor bøndene skriver «utegris». «Innegrisens» habitat kan belyses ved Kolonihagens hjemmeside, en aktør som distribuerer beitegrisekjøtt fra en Hedmarksbonde. På hjemmesiden deres har de skrevet at «Frilandsgris betyr at grisen lever ute på et jorde i stedet for å bo *inne i et fjøs*» (Kolonihagen 2021, min uthevelse). Dette kan tolkes som at en «innegris» sitt habitat er «fjøs». Bøndenes klassifikasjonssystem for griser kan dermed synes å være at grisene kvalifiserer til sine kategorier basert på sitt habitat, hvor bygninger eller landskap er markør for type habitat.

Bilde 20. Fjellgris på Øygarden. Skjermdump 28. mai 2021
 (https://www.facebook.com/fjellgris/photos/3389558781109272).

Bilde 21. Skjermdump av «gris i fjøs» som søkeord, og forstørrelse av representativt bilde til høyre, på Google.coms bildesøkstjeneste, 28. mai 2021.

9.1.2 Ullgris: En frilandsgris

I klassifikasjonssystemet finnes også kategorien «ullgris», som synes å være en kategori som implisitt innebærer at det er en type frilandsgris ved at den forstås å være gitt som egnet til å holdes ute på beiter. «Ullgris» er noen ganger betegnet «ungarsk ullgris» eller «Mangalitsa», som henholdsvis viser til grisens antatte geografiske vugge og raseterm. Det er utenfor avhandlingens anliggende her å drøfte geografiseringen av griseraser, og når det gjelder rasetermen, er denne i det store og hele i min erfaring byttet ut med eller opptrer som en parentes til «ullgris»-betegnelsen blant bøndene i Trøndelag. Kategorien

ullgris kan imidlertid knyttes opp til frilandsgris-kategorien, som jeg drøfter i det følgende.

Bøndene på Skjølberg holder ullgris som umiddelbart blir forbundet med at grisen kan være ute om vinteren. En høstdag tok de imot besøk av en gruppe med folk som skulle lære om gårdsdriften deres. I løpet av runden vi gikk sammen på gården for å kikke på bøndenes forskjellige produksjoner, var vi innom grisebeitet, hvor den følgende kommentarutvekslingen utspilte seg mellom en av de besøkende og bonden Carl:

Besøkende: Er det ulla som gjør at grisene kan være ute om vinteren?

Bonden: Ja, og de får også mer ull av å være ute om vinteren.

Det kan av dette virke som om grisen med sin fysiologi, forstått gjennom erfaringen med å observere dens utseende, assosieres med vinterlig habitat.

Bilde 22. Ullgris på Skjølberg (Foto: Tommy Ruud, 8. juni 2020).

Denne tolkningen kom også til uttrykk i en samtale jeg hadde med en beitegrisbonde som holder ullgriser i Oppdalsområdet. En vinterdag jeg besøkte gården, fortalte bonden om grisens egnethet som beitedyr. Han bemerket at noen dager tidligere, da en stor gris hadde reist seg etter å ha ligget i snøen, hadde det «oset damp» fra liggestedet. Jeg fikk inntrykk av at bonden ønsket å fremheve dette, som et bevis på at grisen var vel skikket til å være ute året rundt.

Sammenhengen mellom ullgris, vinter og snø, vises også på produktemballasjen av kjøtt fra ullgriser fra Falstad. Bonden på Falstad har valgt å portrettere grisene i et snødekket vinterlandskap:

Bilde 23. Ullgriskjøtt fra Falstad Nedre (Foto: Tommy Ruud, 7. september 2020).

Avbildningen av ullgrisene på snødekt grunn synes oppe til høyre i Bilde 23. I tillegg til vinterlandskapet, vil jeg bemerke at ullgrisene på Falstad er avbildet som eneste art og spesielt uten mennesker; dette er til forskjell fra portretteringen av lam på tilsvarende produktemballasje for lammekjøtt fra produksjonen på Falstad, hvor lammene er i armene til mennesker:

Bilde 24. Lammekjøtt fra Falstad Nedre (Foto: Tommy Ruud, 10. august 2020).

Forskjellen i portretteringen med henholdsvis fravær og tilstedeværelse av mennesket, samt vektleggingen av ullgrisens egnethet til å gå ute under vinterens hardere klima, kan tolkes som at ullgrisene har en posisjon nært naturen (Descola og Pálsson 1996).

Ullgrisens tilsynelatende gitte kategori som frilandsgris, understøttes videre i svarene til bønder som responderte på et spørreskjema jeg sendte ut på e-post til beitegrisebønder gjennom feltarbeidsperioden. Jeg stilte spørsmålet «Hvorfor falt valget på denne rasen av slaktegriser?», hvor svarene fra ullgrisebøndene blant annet var:

De er gode til å bearbeide jord med mye røtter og stein, og er hardføre ...

De har bedre evne til å kunne holdes ute året rundt da de har nok spekk og pels til å tåle ned til -40 grader. De er derfor egnet til å kunne holdes ute frittgående til alle årstider.

[T]åler klimaet vårt godt.

Urrase, selvstendig, lever utendørs ...

Ullgrisens egnethet som frilandsgris under Trøndelags klimatiske vilkår fremheves av bøndene i svarene deres, samt at en bonde fremst i sitt svar tillegger ullgrisen å være en «urrase». Urrase-begrepet tolker jeg som at grisen oppfattes å ha sin opprinnelse i en førindustriell tid, hvor «friland» over «fjøs» kan tenkes å være en underforstått del av ullgriserasens historikk. Oppfatningene om ullgrisen blant bøndene i Trøndelag har likheter til oppfatningene om «*Ibérico*»-rasen i Extremadura (Cañas Bottos 2019) og «*Ossabaw Island*»-rasen i Piedmont (Weiss 2016), hvor disse rasene forstås som mer enn mindre førindustrielle, ubesudlede raser, som er relativt nær grisens opprinnelige naturtilstand.

Ullgrisens vinterlighet til sides, uttalte bonden på Skjølberg en dag under feltarbeidet, i forbindelse med at vi snakket om tilgjengeligheten av nisjeproduktene av beitegriser,

“Ullgris, eller, gris som har gått på friland, hvor får man tak i det ...”. Jeg ønsker å belyse at bonden omformulerte seg fra “ullgris”, som snever kategori, til den mer generelle kategorien “gris som har gått på friland”. Dette kan tolkes som at en utegående gris slik som hans “ullgris” er, òg går på “friland”, som betegnende term for beiteområdet.

Ved ullgrisens forestilte historikk som «urrase», bøndernes oppfatning av den som en velegnet beitegris, og Skjølbergs ullgriser som gående på «friland», kan ullgrisens habitat innen klassifikasjonssystemet tolkes å være gitt som «friland», og det kan derav tolkes som at bønderne synes det er tilstrekkelig å gi «ullgris» sin kategoribetegnelse ut ifra dens visuelle fremtreden som blir vektig nok til å konnotere grisen som en type frilandsgris.

Bilde 25. Ullgris på Falstad (Foto: Tommy Ruud, 26. mai 2020).

9.1.3 Beitegrisens elementære habitat

Jeg tolker beitegrisens elementære habitat til å være «friland», men i det følgende med en videre analytisk begrunnelse enn foregående viste betegnelser og utsagn. Det kan virke som om det er vanskelig for bønderne å være konsise og konsekvente ved hva grisene skal kalles, fordi det synes som om det er vanskelig for dem å vite hva de skal kalle områdene grisene holdes i. Grisenes oppholdssteder defineres både som «skog», «fjell» og «friland», eventuelt nevnes ikke oppholdsstedet eksplisitt. Sistnevnte synes ved Falstads «ullgris», men fremvises som bilde på produktpakningen, med et uteområde som har såpass vage kjennetegn i snødekket at det er vanskelig å konkretisere landskapet mer i ord (Bilde 23). Jeg tror ordriktighet eller vaghet handler om at grisens egenskaper som dyr gjør den vrien å kategorisere.

I forflytningen av grisen fra fjøset til uteområder, omklassifiseres grisen fra «bingedyr» til «frittgående» (Bilde 21), men grisen er fortsatt i stor grad et «fôrdyr» og ikke helt riktig et fullverdig «beitedyr». Grisen er altetende; den spiser både sopp, urter, røtter, jord, insekter og krypdyr. Samtidig er ikke grisen en drøvtygger, slik som andre beitedyr,

som sau og kveg. Likevel har grisen klover, som de andre beitedyrene. Samtidig må grisen få tilført fôr på beitet, da den ikke kun kan leve på det den beiter (Figur 4), samt at den er ute om vinteren og da uansett ikke kan beite (Figur 7). Grisen blir derfor «uren» (Douglas 2003 [1966]), og havner midt imellom å være et «beitedyr» (klover, men ikke drøvtygger) og et «fôrdyr» (altetende, men må få tilført fôr på beitet året rundt).

Av denne grunn er det også vanskelig å klassifisere grisens oppholdssted. Uteområdet til grisen er ambivalent som kategorier, som landskap og som estetikk: På den ene siden gjør grisen skade på vegetasjonen, og de forvandler sine økologiske omgivelser raskt og bemerkelsesverdig mye, men bøndene vektlegger at dette er en form for «pleie» av jordsmonnet. Samtidig er ikke uteområdene til grisene helt «beite», i tradisjonell forstand, slik det er knyttet til beitedyrene sau og kveg, som forsiktig beiter ned gress som vokser tilbake, i en kontinuerlig syklus. Ei heller er uteområdene helt «natur», ettersom uteområdene er mer eller mindre inngjerdede områder i «kulturlandskap» eller omgivelser som kan tolkes som «domestisert natur», som beskrevet i kapittel 6, «Idealdriften: Mangfoldig produksjon inspirert av en førindustriell bonde». Flertydigheten av grisens oppholdssteder gjør at grisens uteområde ikke er en kategori av habitat som er enkel å presisere. Som hentydet tidligere i kapittel 7, «Beitelandskapets temporalitet: Ny og gammel aktivitet», kan landskapet som grisene «skaper» og synes å hele tiden være i endring og fremvoksende.

Grisens habitatsbetegnelse må herav utvides til å være en romslig nok kategori til at det gir mening relatert til grisens ambivalente husdyrkategori og ambivalente uteområde. Samtidig må betegnelsen også understreke at grisen er frittgående, fordi den ikke er et tradisjonelt beitedyr, men et fôrdyr assosiert med å holdes i fjøset. Bøndene trenger derfor en term som betegner grisen som *ikke* et fjøsdyr, samtidig som grisen i landskapet er flertydig både som husdyrkategori og som habitatskategori. Herav benyttes termen «friland» om grisens habitat, fordi det er en vid term som kan omslutte det ambivalente ved grisens tumleplass, mens «frilandsgris» betegner typen grisehold som kontrast til industrielt grisehold. Samtidig går dette klar av å blande sammen kategoriene fôrdyr og beitedyr i grisens benevnelse, fordi «friland» kan være hva som helst slags landskap og ikke nødvendigvis et tradisjonelt beiteområde slik det er assosiert med drøvtyggere.

Dette er til forskjell fra kategoriseringen av grisen og landskapet i Extremadura (Simonsen 2019). I Extremadura er grisene, som tidligere nevnt, påført ring i nesa, slik at de ikke kan rote i jordsmonnet og forandre skogsbeitet som landskap drastisk (Ibid., 242). Skogsbeitet har derfor en tilsynelatende stabil form, som trolig gjør det enkelt å kategorisere. Dessuten spiser grisene på skogsbeitet i Extremadura primært eikenøtter, sekundært andre beiteressurser, som betyr at de den tiden de er på skogsbeitet, ikke kan sies å være fôrdyr (Ibid., 242-243). Dette gjør grisene konforme til «beitegris»-kategorien, i det landskapet fremstår som et tradisjonelt beite og grisene på skogsbeitet faktisk holdes som beitedyr. Herav kaller også Simonsen grisene for «beitegriser», som riktignok ikke er en spansk term, men gir mening fordi grisene omtales blant annet som «Den iberiske grisen, skogsbeitenes konge», oversatt fra «*El Cerdo Ibérico, rey de la dehesa*» (Ibid., 237). Dette er en pompøs formulering, men den er meningsfull fordi 'grisen på skogsbeitet' i sin enkelhet synes å være den kulturelle forestillingen og kategorien.

Det stiller seg annerledes i sammenligning med Piedmont. Piedmonts «*pasture pigs*» går i relativt skrinne innhegninger, uten ring i nesa, spiser tilført kraftfôr, samt har den tilliggende beskrivelsen at de holdes «*free range*» (Weiss 2016). Beitegrisene i Extremadura blir en annen kategori enn både Piedmont og Trøndelags griser, mens

Piedmonts 'free range pasture pigs' og Trøndelags «frilandsgris» kan tolkes å ligge relativt nært hverandre.

9.1.4 Frilandsgriser: Ferske begreper?

Selv om begrepene for grisene er del av bøndenes språk, er utbredelsen av termene ifølge digital folkløse voksende og relativt ny. Den 27. februar 2021 søkte jeg på «frilandsgris» på tekstsøkstjenesten til Google.com, og sorterte søkene etter dato. Det eldste resultatet var dansk, fra 1992 (Seges Svineproduksjon 1992). Det neste resultatet var også dansk, fra 1998 (Philipsen og Andersen 1998). Det første norske resultatet var fra 2001 (Snippen 2001), og dette resultatet befant seg sammen med 16 andre resultater fra år 1999 til 2005. Disse 16 resultatene bestod av fire norske, elleve danske og ett svensk. Etter denne tidsperioden økte resultatene relativt mye. Fra 2006 til 2010 var det 46 resultater, hvorav 13 norske og 33 danske. Fra 2011 til 2015 var det 288 resultater, hvorav 209 norske, 76 danske, ett islandsk og ett svensk. Fra 2016 til 2020 var det 300 resultater, hvorav 259 norske, 37 danske, 3 svenske og ett islandsk. Fra 1. januar 2021 til 28. februar 2021 var det 174 resultater, hvorav 106 norske, 67 danske og ett svensk. Det tilsvarte 1,8 norske resultater per dag så langt i 2021, og dersom den samme frekvensen opprettholdes på publisering av tekstmateriale som omhandler «frilandsgris» resten av dette året, resulterer det i nesten 660 forskjellige norske tekster på ett år. Undersøkelsen av «frilandsgris»-termen tyder på at denne kategorien av gris' fremvekst på Internett, hadde sitt utspring fra Danmark på 1990-tallet og fikk feste i Norge etter tusenårsskiftet. Mellom år 2000 og 2021 økte termens bruk i omfang og fenomenet grisekategorien utgjør sin oppmerksomhet i Norge betraktelig. Det er viktig å vektlegge at det økte antallet treff på relevante søkestreffer dateringer sammenfaller med innføringen av World Wide Web 2.0 (Blank 2009), men veksten i antall relevante treff gjenspeiler allikevel beitegrisenæringens vekst det siste tiåret.

Ettersom «frilandsgris» er den overordnede kategorien, kan det tenkes at «skogsgris» og «fjellgris» er etterfølgende kategorier, og at dette er termer som er kommunisert i husdyrnæringskontekst i digital folkløse først i nyere tid. Dette kan synes å stemme ifølge søkerresultater fra Google.com. Med samme søketeknikk på termene «skogsgris» og «fjellgris», utført 28. mai 2021, synes «skogsgris»-termen benevnt på Internett først i 2003 (Wangberg 2003), mens første bruk av «fjellgris»-termen kan festes til juni 2006 (Hansen 2006). Disse resultatene er norske. Når det gjelder «ullgris»-termen, ble den først benyttet i et svensk resultat fra juni 2007 (Gris-Eva 2007), mens den i januar, august og oktober 2010 dukker opp i tre norske resultater (G. K. Solheim Snikkarverkstad 2010; Ullandhaug Gård 2010; Dyrevennlig 2010). Dette indikerer at begrepsfestelsen av beitegrisenenes snevrere kategorier og har skjedd relativt nylig. Herav er det neste steget å undersøke hvordan termene når eller har nådd, og forstås av, andre sosiale aktører i bredere kulturelle kontekster enn hittil skissert. I det følgende undersøker jeg kunders møte med kulturelle skjema for «frilandsgrisene».

9.2 Beitegris' kulturelle skjema: Representert og i egen figur

Enten bonden holder griser betegnet ved sitt utseende eller frilandshabitat, er bøndene del av det samme kulturelle feltet, hvor «frilandsgriser» synes å være assosiert med natur og dyrevelferdsforestillinger, som synes å være viktig knyttet til produsentenes og forbrukernes moralske diskurser om matens identitet. I det følgende utforsker jeg det kulturelle skjema knyttet til frilandsgris i møtet mellom bøndene og forbrukerne.

9.2.1 Beitegris representert: Villsvin, natur og trivsel

Det kan synes som om 'modell av' beitegriser leder kunders tanker til natur og villsvin, som kan tolkes som at grisen som beitedyr ikke er en konvensjonalisert del av et kulturelt skjema i det bredere befolkningslag utenfor bonden selv (Berkaak og Ruud

1992). 'Modell av' betyr en abstraksjon som representerer en konkret virkelighet; for dette anliggende er 'modell av' kategoribetegnelser, som «skogsgris», og artefakter, som utskjæringer i treverk av beitegriser som støttes opp av bjørkekabber (Geertz 1993 [1973], 93-94). Dette belyses med bonden på Lysklæts opptreden på Bondens marked og hans møte med kunder.

Bilde 26. Bonden på Lysklæt ved Bondens marked i Trondheim (Foto: Tommy Ruud, 1. august 2020).

I Bilde 26 står bonden på Lysklæt i torgboden sin på Bondens marked i Trondheim en sommerdag i 2020. Legg merke til grisene utskåret i tre. Utskjæringene holdes oppe av bjørkekabber. Til sammen kan dette sies å være et symbol på grisen på skogsbeite.

I kundenes møte med bondens forestillinger av skogsgrisene, kan det tyde på at de ikke vet hva bondens «skogsgriser» er, og det kan virke som om det ikke er gjengs oppfatning blant alle og enhver at griser er beitedyr. Rett som det var da bonden og jeg stod og solgte kjøtt på Bondens marked i Trondheim under feltarbeidsperioden, ville kundene snakke mer detaljert rundt hva skogsgris er. Her er noen utdrag av samtaler med kundene:

Samtale 1.

Kunde: Skogsgris, ja. Det beste kjøttet er reinsdyr fra Finnmarksvidda, men skogsgris er bra det òg. For å toppe det må det være gravet tiur, langtidsrøkt skogsfugl eller noe.

Kunden fortalte videre at han hadde noen samiske venner i Finnmark som pleide å skyte reinsdyr, foredle kjøttet selv og servere ham kjøttet når han var på besøk. I møte med representasjonen av skogsgrisene, assosierte kunden skogsgrisen med dyrehold som lå nærmere naturen, i det han snakket om reinsdyr, og at tiur og skogsfugl kan tolkes å være forstått som ville dyr. Assosiasjonen til ville dyr var fremtredende i møte med andre kunder også:

Samtale 2.

Kunde: Er skogsgrisen villsvin?

Bonden: Den er halvveis vill. Nei, da. Det er jo tamgris, da, men den løper rundt oppe i skogen på gården.

Samtale 3.

Kunde: Er det villsvin eller tamme griser a?

Bonden: Det er tamgris, men de går fritt i skogen, opp mot Vassfjellet ...

Samtale 4.

Kunde: Er [skogsgrisen] villsvin?

Bonden: Nei.

Kunde: Er det Mangalitsa [ullgris], kanskje?

Bonden: Nei, det er Landsvin og Hampshire [rasetyper].

Samtale 5.

Kunde: Er skogsgrisen villsvin?

Bonden: Nei, det- [bonden avbrytes av kunde].

Kunde: Men hva gjør skogsgrisen da?

Kundenes tanker om skogsgrisen som villsvin – og Mangalitsa som eventualitet – tolker jeg som at skogsdelen av skogsgris-betegnelsen vekker betydelige assosiasjoner til villsvin som en naturkategori. En skogsgris kan tydes å ha skogbunn som sitt fundament og trærne som sitt kriterium, men hva er en skog? Tidligere har jeg tolket skoglandskapet ved Lysklæt med et perspektiv på skogen som plantasje. I dette lå det at skogen er en generasjonsbedrift, hvor en generasjon planter, en annen pleier, og en tredje hogger skogen, for å produsere tømmer. For hogstgenerasjonen har skogen alltid stått der, med mer eller mindre god tilvekst. For en bonde som kultiverer skogen, er det nok kjent at skogen kan være en plantasje og bonden kjenner dens syklus, med tilvekst og nedhogging. For andre folk som derimot ikke har kjennskap til ulike typer skog, kan imidlertid enhver skog fremstå som naturlig, gammel og en evig gitt del av landskapet, uavhengig av menneskelige aktiviteter (Follo 2008), og følgelig vekker skogsgris-benevnelsen assosiasjoner til natur og derav villsvin. Dette har likhetstrekk til Simonsens (2019) studie, hvor han hevder at eikeskogsbeitene forstås som «naturlige», fordi de som kultiverte landskap er plantet, pleiet og modnet over flere generasjoner, og i sin tidsutstrekning «glemmes» å være kulturelle fordi handlingene går ut av manns minne, og derav blir beitegrisen på eikeskogsbeitene naturliggjort (Ibid., 251). Videre er logikken lik Cañás Bottos (2019) tolkning om at dersom man fjerner villsvinet fra klassifikasjonssystemet for gris i Extremadura, er beitegrisen den grisen som står nærmest naturen.

Kundene forveksling av skogsgrisen som villsvin kan sammenlignes med kommentarer om «fjellgris» på hjemmesiden til bøndene på Øygarden i Valdres. I et innlegg på hjemmesiden, hvor det er et bilde av at griser slippes ut på beite i mai 2016, har en leser kommentert «Da blir det villsvin i Norge» (Fjellgris fra Valdres 2016a). Under en video av at grisene har rømt fra beitet som bøndene har lagt ut på hjemmesiden i juli 2017, har en annen leser skrevet «Villsvin kan det jaktes på. Nytt produkt!» (Fjellgris fra Valdres 2017). I innleggene fra bøndene er det imidlertid tydelig at grisene er underlagt mennesket som husdyr, og villsvin-kommentarene kan tolkes som morsomheter, men det tar ikke vekk at det er tydelige assosiasjoner til villsvinet også ved fjellgrisen.

Videre assosieres fjellgrisen som nærmere naturen i det den slippes på fjellbeite. I det samme innlegget med bilde av beiteslipp i mai 2016, har andre lesere skrevet at «Det er nesten som det er i en drøm – lysende smågriser som svermer ut i norsk natur ...», og «Så herlig å se at også griser kan få komme på beite og være ute i naturen ...» (Fjellgris fra Valdres 2016a). Som skogen, er fjellvidders tidsutstrekning lang og dens forandringer ikke del av manns minne. Bøndernes anerkjennelse av beiteområdet hvor fjellgrisen holdes som et kulturlandskap, som jeg har beskrevet i kapittel 6, «Idealdriften: Mangfoldig produksjon inspirert av en førindustriell bonde», bærer derfor ikke nødvendigvis tyngde i lesernes perspektiv på vidda, som det kan tolkes leserne forestiller seg som «natur». Samtidig kan også dette tolkes dithen at gris som beitedyr ikke er et 'gitt' kulturelt skjema, i det at beiteslippet omtales som å ha likheter til «en drøm» og at det er «herlig å se» beitegriser, som om det er oppsiktsvekkende og ikke forventet blant leserne. Denne tolkningen kan ytterligere belyses i leseres kommentar på innlegg på Øygardens hjemmeside i juli 2015 og 2016, av griser på fjellbeite:

Ser ut som de trives i vidjekrattet (Fjellgris fra Valdres 2015a).

Grisene ser ut til å stortrives (Ibid.).

Takk for at du deler med oss ... (Fjellgris fra Valdres 2016b).

Uvanlig syn, frie og glade griser i flokk ... (Ibid.).

Første gang jeg hører om griser på sommerbeite. Må da bli en fantastisk smak på kjøttet!? (Fjellgris fra Valdres 2015a).

Lesernes reaksjoner kan tyde på at beitegrisen er et ukjent og kanskje noe oppsiktsvekkende fenomen, i det noen av dem velger å fremheve at driftstypen ser ut til å være velfungerende, som om de ikke er kjent med den fra før. Tolkningen understøttes av andres vektlegging av at dette er et «uvanlig» fenomen, eller et fenomen de bevitner for «første gang». Leserene gir imidlertid òg uttrykk for at beitegrisholdet gir bud om god dyrevelferd og god mat for folk. Dette leder oss i det følgende til å videre utforske beitegrisens 'modell for' ved beitegrisholdene.

9.2.2 Beitegriser i egen figur: Formidling, forståelse og konvensjonalisering

Beitegrisen kan i sin 'modell for' synes å bli et felles moralpolitisk anliggende, hvor kunder identifiserer seg selv som tilhengere av god dyrevelferd og forbrukere av 'etisk riktig' mat. 'Modell for' betyr konkretiseringen av den abstrakte 'modell av', som den faktisk beitende grisen slik den fremstår i eget levende vesen (Geertz 1993 [1973], 93). Selv om grisens 'modell av' som et beitedyr kan synes å være et ikke fullt ut konvensjonalisert kulturelt skjema i bredere befolkningslag, kan det tydes at forbrukere tar til seg bøndernes beitegrishold som noe velkomment i det de får kjennskap til beitegrisens 'modell for', som fører med seg en konvensjonalisering av «frilandsgris» som konsept, samforstått mellom bønder og forbrukerne.

Bønderne forsøker å tilrettelegge for at forbrukere skal få direkte erfaring med beitegrisene. Vanligvis tar bønderne imot besøkende på gårdene sine, for at de skal få oppleve husdyrene. Under feltarbeidsperioden satte imidlertid viruspandemien det meste av gårdsturismen på pause. I det følgende undersøker jeg derfor bøndernes tilrettelegging for at forbrukerne skal få kjennskap til beitegrisholdet, samt forbrukernes møter med beitegrisene, til dels basert på deltagende observasjon, men mest basert på bøndernes hjemmesider, hvor det finner sted en form for 'digital turisme' hvor beitegrisholdet formidles.

En dag ute på Skjølberg, fortalte bonden Carl meg om viktigheten av å ta imot besøkende til gårds:

Og hvordan man kan engasjere ... man har kommet innom og sett grisene og man har kanskje fôra, man har tatt seg en kopp kaffe, man har prata, man har vært med litt i hagen. Plutselig så forstår man en del ... og det å få lov til å forstå. Ikke at det skal være så mye arbeid, «nå må alle hjelpe til», men det å få tilgang til det.

Jeg tolker uttalelsen til bonden slik at han ser et behov for å engasjere forbrukerne i det sosiale matfeltet, for at de skal få direkte erfaring med gårdsdriften og det mangfoldige husdyrholdet. Det samme kan ses hos bonden på Falstad, som også ønsker besøkende velkommen til gårds. På gårdens hjemmeside står det skrevet

Kom gjerne på besøk og hils på dyra. Her på gården finner du sauer, griser, ender og høns. Det vil variere med årstiden hvor på gården dyra befinner seg. På sommeren er de fleste dyra på beiter i nærheten av gården (Falstad Nedre 2021c).

I dette sitatet tolker jeg at det ligger en forventning om at besøkende ikke nødvendigvis har kjennskap til husdyrhold, i det det presiseres at det varierer med årstiden hvor husdyrene blir holdt. I forlengelsen av det kan det også tolkes at det er ønsket om å formidle forståelse for husdyrhold som er bondens intensjon med å ta imot besøkende.

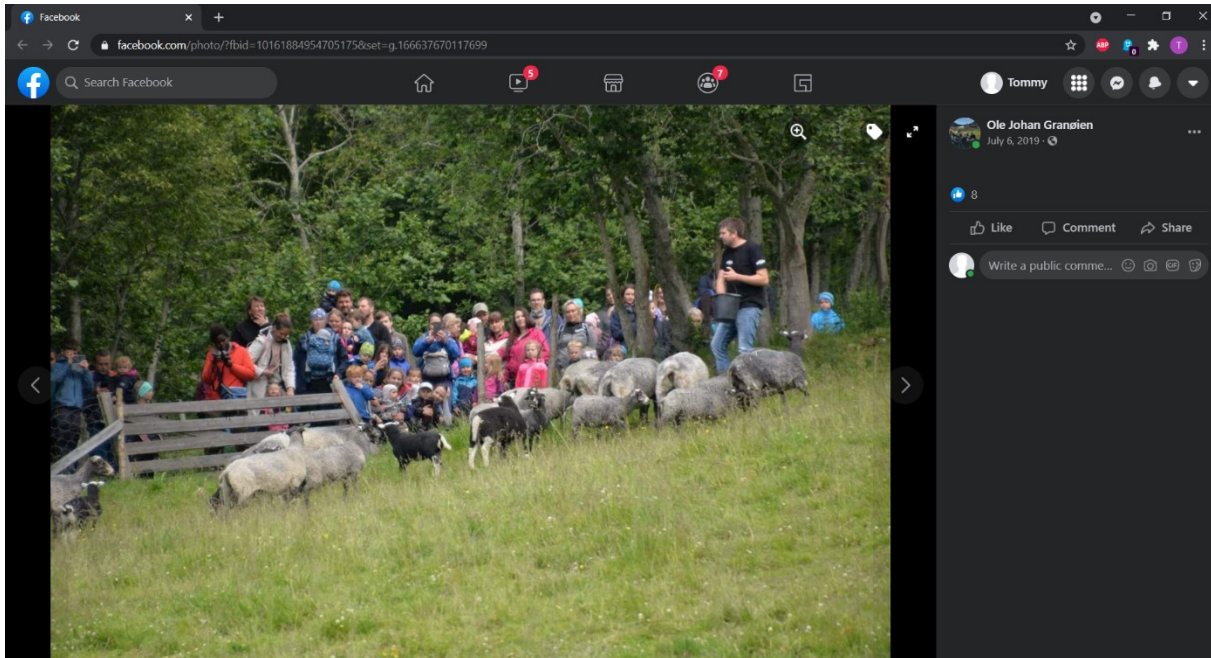
Bilde 27. Reklameskilt for Falstad ved en parkeringsplass ved et utgangspunkt for et stinettverk i skogen. Grisebeitet er rett til venstre for avbildningen (Foto: Tommy Ruud, 26. mai 2020).

Bonden på Lysklæt ba inn besøkende til «Åpen gård og familiedag», i juli 2019. I denne anledningen skrev bonden på hjemmesiden sin at:

Vi kan by på gårdssafari i beitelandskapet for å se på dyra ... Dette blir en dag hvor dere får innblikk i gårdslivet og mulighet til å se dyrene på Lysklæt og lære om økologisk landbruk og husdyrhold (Gammeligården Lysklæt 2019a).

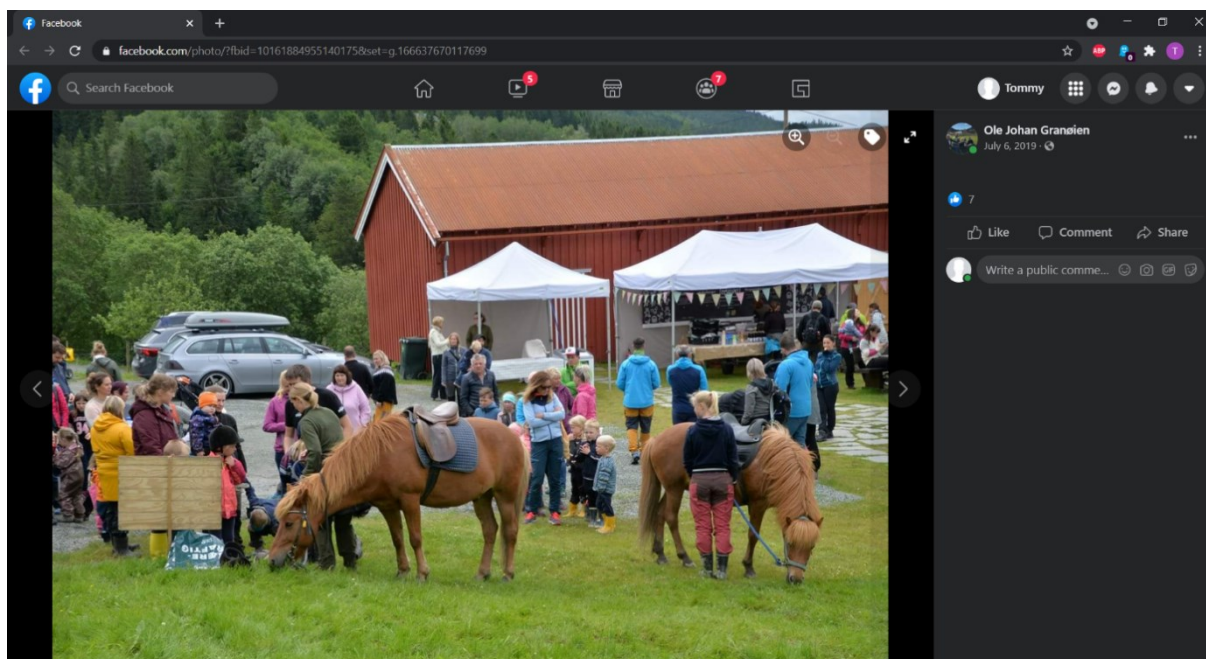
I dette sitatet ønsker jeg å bemerke «se dyrene», «lære» og «økologisk landbruk», som jeg tyder at viser spesielt til bondens ønske om å formidle husdyrholdet og dets bidrag til

økologisk regenerering. Det økologiske aspektet innebærer at bonden ikke benytter seg av blant annet kunstig gjødsel som del av jordsmonnets næring for bedret plantevekst, men at tradisjonelle metoder som beiteveksling er det som fremmer den økologiske regenereringen. Som tidligere nevnt bruker bøndene husdyrene som pleiere av landskapet, ved at de beiter og gjødsler planter og jordsmonn. Bonden har altså både et dyrevelferdsperspektiv og et økologisk perspektiv, og i dette ligger det verdier som bonden ønsker å formidle til og spre blant forbrukerne.

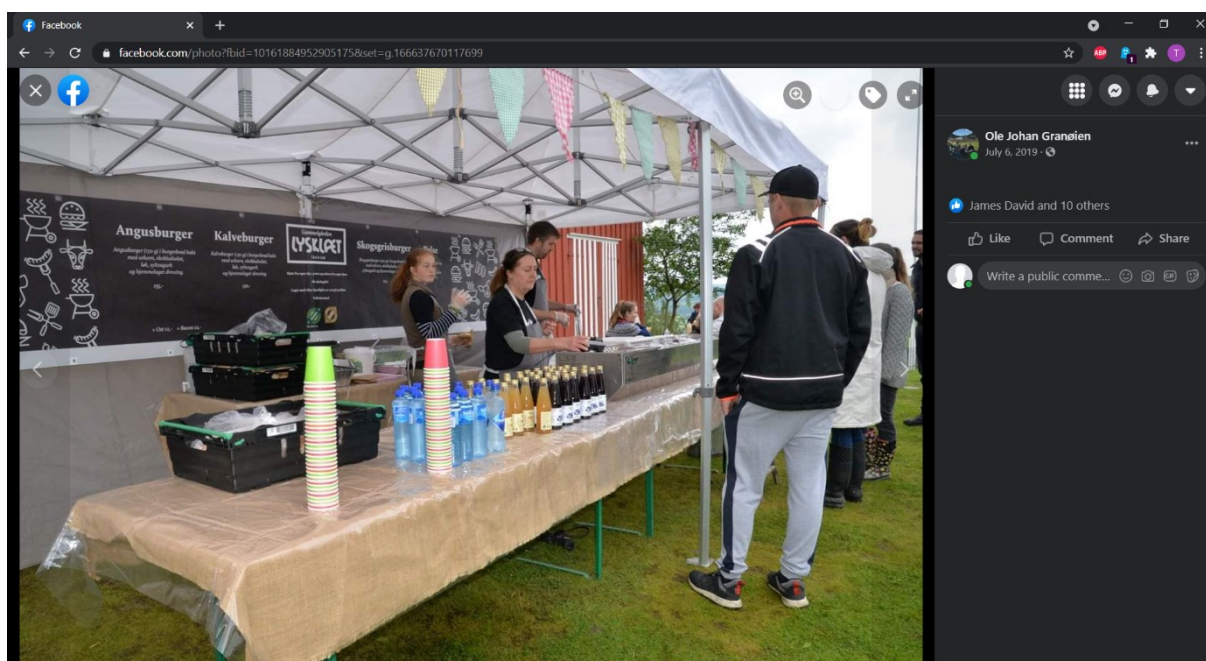

Bilde 28. «Åpen gård og familiedag» på Lysklæt i juli 2019. Bonden på Lysklæt med besøkende gårdsturister. Skjermdump 24. mai 2021 (<https://www.facebook.com/photo/?fbid=10161884954705175&set=g.166637670117699>).

Samtidig som bonden holdt gården åpen for besøkende, hadde han òg utsalg av kjøttprodukter av husdyrene som de besøkende kunne lære om i beitelandskapet (Bilde 29, 30). At bøndene inviterer forbrukere til gårds er en form for turisme, som også innebærer markedsføring av produktene deres og bidrar til bøndenes inntekter.

Bilde 29. «Åpen gård og familiedag» på Lysklæt i juli 2019. Kjøttutsalg i hvitt telt til høyre i bildet. Skjermdump 24. mai 2021 (<https://www.facebook.com/photo/?fbid=10161884955140175&set=g.166637670117699>).

Bilde 30. «Åpen gård og familiedag» på Lysklæt i juli 2019. Skjermdump 25. mai 2021 (<https://www.facebook.com/photo?fbid=10161884952905175&set=g.166637670117699>).

På veggen bak i utsalgstellet, i Bilde 30, synes tegninger av husdyr, foredlede kjøttprodukter og tilberedningsredskap, samt menyen med «Angusburger», «Kalveburger» og «Skogsgrisburger». Fremvisningen av husdyrene i beitelandskapet og termene brukt på menyen, kan tolkes som at bonden understreker at grisen er beitende i skogen, fordi den ikke fra før av er forestilt å være et frittgående husdyr, mens dette ikke trenger å uttrykkes for kveg, fordi de allerede er kulturelt kategorisert som beitedyr.

Samtidig er det en helhetlig fremvisning av husdyrene som produksjonsdyr i bondens åpne dag på gården, hvor husdyr på beitet og resulterende kjøtt får en eksplisitt

sammenheng med hverandre ved utsalgsteltet og bondens meny. Forbrukeropplevelsen av dette kan belyses med en situasjon som utspilte seg under feltarbeidet. En sommerdag var det en fisker på besøk på Lysklæt. Fiskeren kom fra Danmark og fisket laks i Gaula. Han hadde på forhånd kommet i kontakt med bonden på Internett før han reiste, og de hadde blitt enige om at fiskeren skulle komme til gården og gjøre en innsats i grønnsakåkeren i bytte mot kjøttvarer. Da fiskeren, bonden og jeg satt og spiste lunsj, blant annet skogsgriskjøtt, kikket fiskeren rundt seg og sa at han syntes det var fint å ha muligheten til å se husdyrene i de naturlige omgivelsene, samtidig som vi spiste kjøtt fra dem, istedenfor å spise mat fra supermarkeder hvor en kun ser ferdigpakket kjøtt. Kan dette tolkes som at fiskeren ved å få kjennskap til husdyrholdet, fikk en opplevelse av nærhet til kjøttet han spiste, som han tiller en moralsk dyrevelferdsdimensjon i erkjennelsen av at kjøtt produseres gjennom levende vesener? Som fisker kan det tenkes at han er vant til å ha nær kjennskap til prosessen fra levende dyr til mat på tallerkenen, og at dette er et identitetsanliggende for ham som forbruker. Denne tolkningen av forbrukersidens perspektiv på beitegrisen kan ytterligere belyses ved innlegg på gårdens hjemmeside.

Bonden på Lysklæt publiserte i forbindelse med opprettelsen av gårdens hjemmeside i februar 2012 et innlegg, hvor han skrev at «Alle som er glad i gode pølser og glade griser er velkommen i denne gruppen.» (Gammelgården Lysklæt 2012). I november 2015 skrev en leser et innlegg på hjemmesiden: «Ble skikkelig glad når jeg fant denne siden, og se hvor godt dyrene har d!» (Gammelgården Lysklæt 2015). Dette tyder på at griser på beite gir leseren en god opplevelse, som på hjemmesiden synes å være gjentagende.

På hjemmesiden har bonden lagt ut innlegg med bilder av grisene og tilhørende tekster. Et av disse innleggene, fra juni 2019, har flere bilder av griser som ligger og slapper av på frodige beiter. Til dette innlegget har tilhengere kommentert:

Kjører forbi hver dag, trivelig syn! (Gammelgården Lysklæt 2019b).

Døm kose seg! Blir så glad av sånne bilder ... (Gammelgården Lysklæt 2019c).

En lykkelig gris ... (Gammelgården Lysklæt 2019d).

Dere må og skal fram i lyset. For slik skal dyra ha det ... (Gammelgården Lysklæt 2019e).

Blir så glad når jeg ser hvor GODT dyrene har det hos deg ... Flotte bilder ... (Ibid.).

Av disse sitatene kan det tydes at det er viktig for dem at grisene har det godt, forstått som at de har det godt på beite. Dette kan tolkes som et moralpolitisk anliggende, som nok knytter seg til at grisene ender opp som kjøtt de selv kan tenke seg å spise, men som i så fall forutsetter en forutgående respekt for grisenes liv og ofringen av dem for menneskets nytelse. Dette kan belyses i forbrukeres kommentarer til et innlegg av bonden på hjemmesiden i mai 2021 (Gammelgården Lysklæt 2021), hvor det vises at bonden setter griser ut på et beite:

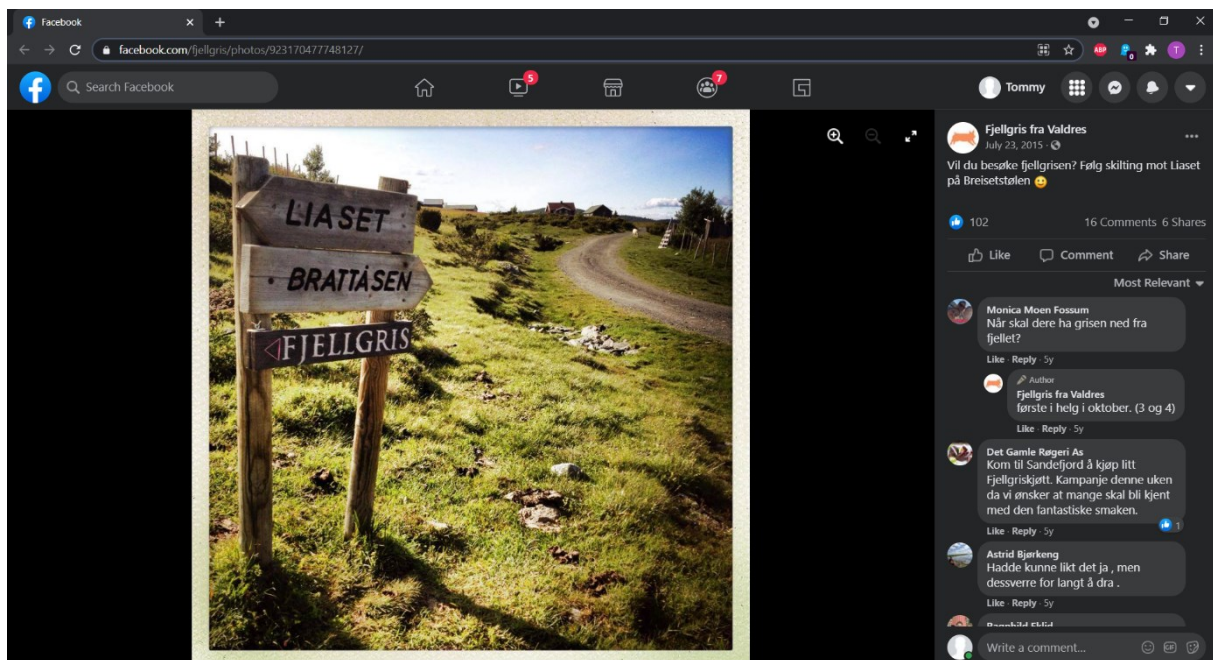
Å spise dyr som har levd et godt liv kjennes bra ... (Ibid.).

Ja, skal man først ta livet av noen for å spise dem, så er det veldig mye hyggeligere at de har hatt det så godt som dyra på Lysklæt enn at de knapt har hatt grass og jord under føttene og vind i busta. Og det er så fint at de får gå sammen. Nydelige dyr ... Og jeg fikk jo nå lyst på både ribbe og koteletter ... (Ibid.).

Forbrukernes uttalelser tyder på at det er en sammenheng mellom hvordan de selv føler seg og hvordan de forestiller seg at grisene behandles. I et innlegg bonden skrev i mars 2014, om at han skulle selge varer på Bondens marked kommende helg, skrev en kunde som tilsvar «Kommer og handler! Gleder meg til smaken av glad gris ...» (Gammelgården Lysklæt 2014). Kundens utsagn om at bondens griser er «glade», tyder på at

vedkommende kjenner godt til bondens beitegrishold og vurderer det som å være til glede for grisen, som òg gleder kunden.

Bøndene på Øygarden i Valdres oppfordrer også forbrukerne til å reise opp på fjellbeitet alene, for å se på grisene deres, i det de har satt ut veivisningsskilt oppover til beitet:

Bilde 31. Bøndene på Øygardens skilting opp til grisens fjellbeite. Skjermdump 24. mai 2021 (<https://www.facebook.com/fjellgris/photos/923170477748127/>).

På hjemmesiden til Øygarden, er det òg besøkende som spør om å få komme til valdresbøndene for å se på beitegrisene, som bøndene svarer med å gi veibeskrivelse til beitet. Den følgende samtalen utspilte seg tilknyttet innlegget på hjemmesiden som er avbildet i Bilde 31, en julidag i 2015 (Fjellgris fra Valdres 2015b):

Besøkende: Er dere der i helga? Vært interessant å besøke dere og grisen ...

Bøndene på Øygarden: Kjør fra E16 mot Gol ... Kjør helt til fjells ... Følg denne vegen til du ser skilt ... Kjør til venstre ... du finner grisen etter ca 1,5 km. Lykke til ...

Senere er samtalen deres tilføyd denne kommentarutvekslingen:

Bøndene ved Øygarden: Lurte akkurat på om du fant fram ...

Besøkende: Jada, e tilbake på Oppdal no ... imponert over kolles dæm tar fatt på eineren ...

Den besøkendes initiativ kan tolkes som at vedkommende ønsket direkte kjennskap til beitegrisholdet, og at den besøkende her lærte noe om grisen som pleier av landskapet, i det vedkommende oppdaget at grisen spiser einer.

Videre på Øygardens hjemmeside, kan det synes som om deres forbrukere har lignende reaksjoner som forbrukerne hos Lysklæt; forbrukerne på Øygarden kan tydes å vektlegge grisenes 'grisaktighet' og bondens gode dyrevelferd i sine bemerkninger om griseholdet, og at dette gjør grisene til 'etisk riktig' mat. I to av bøndenes innlegg på hjemmesiden sin i juli og august 2016, med videoer av at grisene trækker rundt på fjellbeitet og i myra på fjellet, har lesere kommentert:

Herlig at de får beite og ordne som de selv vil. Det er godt dyrehold det ... (Fjellgris fra Valdres 2016c).

For et godt griseliv – slik skal det vere ... (Fjellgris fra Valdres 2016b).

Besøkte dem også i går. De gryntet og slafset og hadde det veldig bra. Fint å kunne se hvordan de har det oppe på fjellet ... (Ibid.).

Dette varmer hjerte mitt ... Har jobbet i fjøset i mange år ... Så mye stygt ... Takk for at du viser Norge og resten av verden at dette lar seg gjøre, Dyra kan ha ett liv før slaktebilen ... (Ibid.).

Så herlig å se griser som har det godt, at de kan nyte sitt «korte» liv istedenfor og lide i store låver hvor de går oppå hverandre ... (Ibid.).

Det kan tolkes at grisenes 'grisaktighet' vektlegges av lesere i deres reaksjon på møte med grisene, enten det er på beitet eller på Internett, og at 'grisaktigheten' kvalifiserer beitegrisholdet til en moralsk verdig drift, for eksempel ved at det er «varmer hjerte[t]» å observere grisene på beite; det kan òg tydes at beitegrisholdet eksplisitt kontrasteres med griser som tilhører habitatskategorien «fjøs» («store låver»), som kan tolkes som en uverdigg drift i lesernes omtale av dette som «stygt» og at det fører til lidelse for grisene.

Vektleggingene av beitegrishold som god dyrevelferd, kan videre tydes å ha en nær forbindelse til grisene som mat. I et innlegg av bøndene som viser grisene på fjellbeite i juli 2015 (Fjellgris fra Valdres 2015a), har forbrukere skrevet kommentarer som:

Får en snart kjøpt kjøtt fra disse heldige og lykkelige grisene i Mathallen i Trondheim? blir uansett å bestille svineribbe til jul! Mat skal være fra dyr som har hatt det godt mens de levde, da kan en spise med god samvittighet ...

Det tenker jeg blir god ribbe. Bare si i fra hvis dere vil ha kjøpere. Kommer gjerne å henter ...

Har slik gris i jula, jeg. Smaker godt og ikke minst, levd et godt liv ...

Forbrukernes uttalelser kan tolkes som at deres valg om å spise beitegriser kommer fra deres kritiske, moralske vurderinger av hva som er godt dyrehold i deres mening. Det kan synes som om det er de samme moralske vurderinger og matidentitetspolitiske forhandlinger som ligger til grunn for forbrukerne av «fjellgris» sine oppfatninger om beitegris, som hos forbrukerne av bonden på Lysklæts «skogsgris». I dette ligger det at oppfatningene om beitegris som fremkommer i kommentarer og fortellinger fra forbrukere og besøkende, på hjemmesidene og ved opplevelser situert på gårdene, kan synes å omtrent kontinuerlig uttrykkes enten eksplisitt eller implisitt i kontrast til industrielt grisehold. I lys av dette kan det sies at bøndene lykkes i å formidle sine egne sentrale verdier og forestillinger knyttet til beitegrisen, i deres forestilling om gris på beite som god dyrevelferd og nyttig med hensyn til økologisk regenerering. Det er en mulighet at mange forbrukere og andre besøkende i utgangspunktet deler bøndenes verdier og perspektiver, selv om det kan tolkes at enkelte også lærer noe, som den besøkende som ble «imponert over kolles [grisene] tar fatt på eineren». I det ligger det i så fall en bekreftelse mellom bøndene og de andre sosiale aktørene i hvilke forventninger de har til hverandres praksiser, forestillinger og moralpolitiske ståsted relatert til husdyrproduksjon, som fremhever den kulturelle forestillingen om beitegris som en uovertruffen driftsform. I det beitegrisene anerkjennes som matverdige i bredere befolkningslag, blir forståelsene av dem uansett videre spredt utover produsentene og kulturelt konvensjonalisert i det det omsluttet av forbrukere (Berkaak og Ruud 1992).

9.3 Avrunding

Den direkte relasjonen mellom bøndene og kundene, leserne og tilskuerne, enten relasjonen er ved gårdsturisme, på markeder eller på Internett, bidrar både til å konstituere matsystemets produksjons- og distribusjonsnettverk og artikulere lokalmats

kulturelle identitet. Bøndenes konstruksjon av klassifikasjonssystemet for gris kan tolkes å være en pågående kategoriseringsaksjon, med friland som omsluttende begrep. Samtidig tyder det i digital folklore på at kategoriene er fra nyere tid, som òg understøttes ved at kunder som presenteres for symbolske representasjoner av beitegriser tenker på villsvin og natur, istedenfor tamgris og kultur. I det besøkende presenteres for beitegrisers vesen, henger fortsatt naturvibben igjen i deres uttrykte reaksjoner på observasjonen av beitegris. Forbi dette kan det virke som om de synes det er oppsiktsvekkende, men velkomment, med griser som er sluppet ut på friland; de kan tydes å uttrykke fornøydhets og appetitt stilt overfor beitegrisholdene. Dette understøtter at det er vanskeligheter med å kategorisere og betegne utegående gris, men at beitegrishold handler om et matideal fundert i kulturelle forestillinger og verdier om frittgående husdyr som moralsk overlegen driftstype i et dyrevelferdsperspektiv. Dette vises konkret i at grisen i frilandshabitatet forestilles å ha en naturlighet ved seg, i sin 'grisaktighet', som gir grisene et slags 'godt liv', som står i kontrast til industrielt grisehold. Industrielt grisehold er av bønder og forbrukere assosiert med beitegrisholds motsetninger, som fjøs/friland, trangt/romslig, ikke-et-liv/et-godt-liv. Denne kontrasten synes avgjørende for formen de kulturelle verdiene tar.

Jeg vil hevde at det den direkte relasjonen mellom bonden og forbrukere gjør, er at den muliggjør formidling av *forståelse* for beitegrisen i sin fremvekst som produksjonstradisjon. Selv om grisen er ambivalent både som husdyrkategori, i sitt habitat og i oppfatningene om den som formidlet i bøndenes ord, skapes det samerighet og -forståelse for beitegrisholdet som sosial praksis og kulturell verdi mellom sosiale aktører i det de møtes, observerer og kommuniserer med hverandre relatert til produksjon og forbruk av beitegriskjøtt. Det er nettopp denne sosiale samskapelsen og anerkjennelsen av beitegrisen som moralsk forsvarlig mat, knyttet til kulturelle verdier om hva som er god dyrevelferd, som muliggjør beitegris som et fremvoksende kulturelt fenomen.

10 Konklusjon

Som et fremvoksende fenomen er frilandsgrisen i emning både som griseholdspraksis, og i den kulturelle ordningen av fenomenet. Ethvert grisehold er ikke helt likt det neste, og det vises at det er en del variasjon i hvordan griseholdene organiseres og praktiseres. Beitegrisholdets norm er klart en form for beitemark, hvor grisen får tilført fôr, men når det gjelder grisetyper, sesonger og tidsbruk, er det et vidt spenn. For reproduksjon av beitegrisholdet, benytter noen av bøndene seg av den industrielle næringas smågrisproduksjon, mens andre har industriuavhengige grisehold ved egen reproduksjon av griser med egne avlsdyr. Når det gjelder den videre produksjons- og distribusjonsprosessen, ved slakt, foredling og distribusjon av gris og grisekjøtt, har beitegrisenæringa et eget nettverk av sosiale relasjoner og infrastruktur som konstituerer feltet. Tross beitegrisefeltets interne variasjoner med hensyn til grisetyper, oppalingsteknikker og distribusjonsruter, er det alternativer ved disse aspektene av prosessen som passer for enhver bonde. Det er altså ikke en utfordring å drifte disse relativt småskalerte beitegrisholdene i Trøndelag, med hensyn til de praktiske anliggender for produksjon og distribusjon. Dette muliggjør konstitusjonen av et eget matsystem for beitegris innenfor Trøndelagsregionen.

Det synes imidlertid at det er mer komplisert i den videre kulturelle ordningen av, og ved forestillingene og verdiene knyttet til, beitegrisenfenomenet. Det synes om om beitegrisholds fremvekst er motivert av hva beitegriser ikke skal være, forankret i en moralsk diskurs om dyrevelferd. Diskursen innebærer en kontrastering av beitegrishold med industrigrisehold, hvor sistnevnte kategori av husdyrhold er forbundet med et dårlig dyrevelferdsregime, mens beitegrishold er forbundet med et bra dyrevelferdsregime.

Beitegrisholdet er del av en gjenoppdaget tradisjon for gårdsdrift, med artsmangfold av husdyr og beitedrift, som er i kontrast til industridriftens ensretting og fjøsdrift. Således er det en avindustrialisering av gårdsdriften, samt av grisen, men beitegrisen kan synes å være en *'spin off'* i denne konteksten; riktignok vel egnet, som et nyttig arbeidsdyr for økologisk regenerering. Det kan videre av dette synes som om det er en forestilling om at grisen kommer nærmere et 'opprinnelig' habitat ved beitedriften, som kan synes å være et mål som følge av en kulturell verdi om at husdyrene skal ales opp på sine egne premisser hvor de kan utøve sin instinkte adferd.

For grisenes del ligger det i dette at de får streife relativt fritt rundt, som kan synes å utgjøre en kulturell forestilling om hva som er «ekte griser», i likhet med forestillingene om beitegriser i Piedmont (Weiss 2016). Denne holdspraksisen fører til at beitegriskjøttet kategoriseres som «ordentlig kjøtt». Dette kjøttet er velsmakende, fordi en gris som får utfolde seg fritt i tråd med sine instinkter, er en lykkelig gris; kjøttet får derimot usmak, «grisesmak», dersom grisen er stresset. Logikken er den samme som i Extremadura (Simonsen 2019), men vokabularet er ulikt vokabularet for å betegne kjøttets kvaliteter i Piedmont, hvor «ordentlig kjøtt» skal ha «grisesmak» (Weiss 2016). Dette tyder på at «ekte griser» og «ordentlig kjøtt» har vokst frem i en kontekst hvor industrielt grisehold og grisekjøtt allerede har dominert over såpass lang tid, at begreper som kunne tenkes å være forbundet med griser 'nær sin opprinnelse', allerede er benyttet i tilknytning til kategorisering av industrielle griser og grisekjøtt.

Dette leder til at beitegris' temporalitet gjøres relevant, som kan ses i kontekst av beitegris' fremvekst som i folkløse, landskap og kulturelle kategorier. Grisens historikk synes primært kjent gjennom dokumentasjon som er gjort i forbindelse med og etter

industrialiseringen av griseproduksjonen, som kan tydes å ha vært den rådende produksjonsmåten gjennom hele 1900-tallet og frem til en begynnende fremvekst av beitegrishold utover 2000-tallet. Det er lite dokumentasjon av førindustrielle grisehold, fra førindustriell tid. Disse aspektene ved grisens historikk kan synes å ha ført til at det ikke foreligger noen utbredte folkeminner om førindustrielt grisehold, som også vises i folkloren som er preget av moderne begrepsbruk og nåtidige perspektiver. De forsøksvise referansene til førindustriell tids grisehold er få og vage, eller ender opp med å referere til industrialiseringen av grisen som det bemerkelsesverdige. Det foreligger heller ingen forestillinger om hold av gris på beite på gårdene i fortiden; bøndernes kjennskap til beitemarkenes husdyrhistorikk omhandler drift med drøvtyggere.

Folkloren er videre preget av å omhandle nåtidens beitegrishold og nåtidige kulturelle forestillinger, som kan tydes å være kjennetegnet av fortsatt fremvekst og ambivalens. I digital folklore om beitelandskapet er grisen fraværende; dette vitner om at grisen på beite ikke er tradert i samme grad som drøvtyggerne, som dominerer forestillingene om beitet. Det henter også om at grisen på beitet ikke er en logisk kulturell kategori, men at det er vanskelig å kategorisere grisen i landskapet. Grisen forandrer landskapet, slik at det ikke helt riktig passer med noen landskapskategorier; den endevender landskapet raskt – som en slags pleie av jordsmonnet, slik bønderne ser det – slik at det havner i en tilstand av endring og faller utenfor klassifikasjonssystemet for landskap. Først i det grisen ikke lenger holdes der, kan landskapet vokse frem til en ny kategori. Dette gjør grisen som et husdyr ambivalent; den oppholder seg i et begrepsløst, fremvoksende landskap, som er i en uavsluttet forandringsprosess så lenge grisen er til stede. Som husdyr er derav ikke grisen konform til beitedyrkategoriene, fordi beitetrykket dens er uten sidestykke. Samtidig får grisen på beitet tilført fôr av bonden, som til tross for at grisen er altetende og spiser en del næringsressurser på beitet, gjør den til et fôrdyr.

Ambivalensen fører til at grisen vanskelig lar seg begrepsfeste presist. Dette fører til brede termer og ordrike beskrivelser for å kategorisere grisen og dens habitat, men kan kondenseres til «frilandsgris» som kjernekategori. Denne termen sørger for å utskille beitegrishold som en distinkt kategori husdyrhold i kontrast til industrielt grisehold, samt er dekkende for habitatets karakter, uten å forveksle grisen som fôrdyr med drøvtyggere. Dette er til forskjell fra beitegris i Extremadura. De er konforme til tradisjonelle beitekategorier fordi de er beitedyr, ikke fôrdyr, på skogsbeitet, samt at de på grunn av neseringen ikke endevender jordsmonnet og dermed beiter i et kategorisk stabilt beitelandskap (Simonsen 2019). Piedmonts «*pasture pigs*», som holdes «*free range*» i innhegninger hvor grisene, uten nesering, roter uhemmet i jorda, samt får kraftfôr (Weiss 2016), er derimot en kategori som synes å være relativt lik Trøndelags «frilandsgriser». «Beitegris»-termen synes herav upassende i møte med klassifikasjonssystemet av grisene i Trøndelag, mens «frilandsgris» er en viktig tilføyelse av grisekategorier innen etnografiske beitegrisstudier.

I kunders møte med bøndernes benyttede termer om beitegrishold, er imidlertid vokabularet, med en rekke betegnelser og kategoriseringer, tidvis av en slik flertydighet at kunder må få forklart hvorvidt grisenes benevnelser handler om villsvin eller tamgris. Assosiasjonene for beitegrisholdene går òg til villsvin i observasjon av grisene på beite; på beitet er det åpenbart at det ikke er villsvin, men ironiske kommentarer hentyder at tamgrisen på beitet er nært villsvin-kategorien. Dessuten utøver grisene sin naturlige adferd i disse økologiske miljøene, som er en sentral forestilling og verdi, men som også av alle aktørene "bekrefter" en forskyvning mot villsvin og natur. Dette får likheter til Cañás Bottos (2019) argument om at ved å fjerne villsvinet fra klassifikasjonssystemet, blir beitegrisen nærmest naturen.

Forbrukernes uttrykk taler for at fremveksten av tamgriser holdt på beitemark istedenfor i fjøsbinger, lugger litt i de kulturelle forestillingene. I det forbrukere får kjennskap til

beitegrishold, er det imidlertid klart at de deler en kulturell verdi om beitehold av husdyr som en smakfull matproduksjon, både i moralsk og sensorisk forstand. Nettopp disse verdiene er det som driver beitegrisholdet som et matfenomen. Bøndernes formidling av griseholdet på Internett og ved gårdsbesøk fører til at bøndene kan spre vokabularet og de kulturelle verdiene. Noen av forbrukerne deler nok også allerede bøndernes kulturelle forestillinger og verdier, men i disse tilfellene er bøndernes åpenhet en måte å komme disse forbrukerne i møte på, for å vise at her kan en få griser alet opp i tråd med de kulturelle verdiene som samtidig ligger til grunn for avsky overfor industrielt grisehold hvor grisene kan synes å lide, belyst i nyhetsmedier. Både å lykkes i å spre de kulturelle verdiene, og å komme forbrukerne med de samme verdiene i møte, bidrar til å muliggjøre videreførelsen og videreutviklingen av beitegrishold som en sosial praksis.

«Beitegrisene» kan med dette sies å bli spredt og konvensjonalisert i Berkaak og Ruuds (1992) forstand, men hva som blir kulturelt varig kan kun svares på i fremtiden. Kategorien «frilandsgris», med forestillingen om en gris som holdes ute på ymse mark istedenfor i en bing, men som likevel primært føres av bonden, synes imidlertid å være en sentral kategori som kan tenkes å bli varig.

10.1 To anvendelige bemerkninger

Jeg ønsker å komme med et konkret tips til de enkelte beitegrisebønder i Trøndelag, som en anvendeliggjøring av mine betraktninger av beitegrisefeltet (Willigen 2002). Så vidt jeg kan se, vil det lønne seg for beitegrisebønder i Trøndelag å gjøre seg mer synlige overfor allmennheten ved å promotere seg selv i større grad. Noen er allerede relativt synlige sammenlignet med andre, men jeg tror de fleste kan ha noe å hente på å dra sin selvpresentasjon lenger, med hensyn til omfang og blikkfang, spesielt på Internett. Et praktisk tips kan tas ved turismeaspektet ved gårdene og den digitale markedsføringen av dette. Flere av bøndene er gode på å invitere forbrukere til gårds på sine egne nettsider, men jeg har til gode å se reklame i for eksempel Facebook-strømmen min som reklamerer for *nettsidene*. Det dukker imidlertid stadig opp reklame for Fjellgris fra Valdres sin nettside. Jeg er ingen ekspert på markedsføring, men å markedsføre seg basert på geolokasjon og algoritmer, rett og slett kjøpe seg reklameplass rett i fleisen på folk lokalisert på bestemte steder, er et knep verdt å vurdere. Fjellgris fra Valdres er ellers, etter mitt skjønn, en god modell å la seg inspirere av generelt. De er svært synlige og har tilsynelatende en dominerende posisjon på Internett, som tydes å ha ført til at de har relativt stor suksess med å formidle sin beitegrisegjøft. Det er ingen grunn til at trønderne skal stå noe tilbake for valdresingene.

Jeg vil også oppfordre beitegrisebønder i sin helhet til å organisere seg. Beitegrishold er fremvoksende også som uorganisert næring, og det kan være en god idé å samle ressurser til å fremme deres egne interesser. Denne studien viser at beitegris er et relativt utbredt fenomen. Hvis en tenker antall gårder som holder beitegris i Trøndelag (minst 38, Figur 1), i forhold til antall gårder som holder gris under industrielt produksjonsregime (335, Tabell 2), utgjør beitegrisebønder minimum i overkant av 11 pst. av grisebønder i Trøndelag. Det er et utsnitt jeg skal være forsiktig med å gjøre generaliseringer ut av for resten av landet, men det indikerer at fenomenet kan være betydelig på landsbasis. Kun to fylker har flere industrielle grisegårder, henholdsvis Rogaland med 559 og Innlandet med 440; fylkene Viken og Telemark og Vestfold har henholdsvis 288 og 181 (Animalia 2021)). Hvis disse fylkene har tilsvarende mange beitegrishold som i Trøndelag, enten i forhold til industriell produksjon eller mer eller mindre like høy forekomst i antall, er det potensiale for en organisasjon med en god del medlemmer over store deler av landet. Tatt i betraktning at beitegrishold har vokst frem og bredt om seg relativt nylig, og tydelig har en viss appell, er det med ei kraftsamling

kanskje mulig å drive frem skifter i grisenæringa ved å fremme deres alternativ for grisehold.

11 Referanser

- Andersen, Håkon W., Knut Ove Eliassen, Terje Borgersen, Audun Øfsti, Ola Svein Stugu og Thomas Brandt. 2004. *Fabrikken*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Animalia. 2021. «gris-2020_53». https://www.animalia.no/globalassets/klassifisering-og-pussing---dokumenter/statistikk-gris---overordnet-og-kategori/oppsummering-ar/gris-2020_53.xlsx.
- . 2020. «gris-2019_52». https://www.animalia.no/globalassets/klassifisering-og-pussing---dokumenter/statistikk-gris---overordnet-og-kategori/oppsummering-ar/gris-2019_52.xlsx.
- . 2019. «301P Klassifisering av gris». <https://www.animalia.no/no/kjott--egg/klassifisering/klassifiseringshandboka/301p-klassifisering-av-gris-16>.
- Anneberg, Inger og Mette Vaarst. 2018. «Farm Animals in a Welfare State: Commercial Pigs in Denmark». I *Domestication Gone Wild: Politics and Practices of Multispecies Relations*, redigert av Hechter Anne Swanson, Marianne Elisabeth Lien og Gro B. Ween, 94-116. Durham og London: Duke University Press.
- Archetti, Eduardo. 1986. «Et antropologisk perspektiv på kulturell endring og utvikling». I *Internasjonal politikk* (4-5): 35-59.
- Assmann, Jan. 2010. «Communicative and Cultural Memory», i *A Companion to Cultural Memory Studies*, redigert av Astrid Erll og Ansgar Nünning, 109-125. Berlin: De Gruyter.
- Avisa Valdres. 2013. «Fjellgris til folket». <https://www.avisavaldres.no/bygdepuls/fjellgris-til-folket/s/1-4682498-7014098>.
- Barata, Data D. 2012. «Extended Case Method». I *Encyclopedia of Case Study Research*, redigert av Albert J. Mills, Gabrielle Durepos og Elden Wiebe, 374-376. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Barth, Fredrik. 1969. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Berkaak, Odd Are og Even Ruud. 1992. *Den påbegynte virkelighet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bernard, H. Russell. 2011. *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Femte utgave. Plymouth: AltaMira Press.
- Blanchette, Alex. 2020. *Porkopolis*. Durham: Duke University Press.
- Blank, Trevor J. 2009. *Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World*. Utah: Utah State University Press.
- Bondebladet. 2019. «Gründere i fjellgrisens rike». <https://www.bondebladet.no/article/grundere-i-fjellgrisens-rike/>.
- Borgedal, Paul. 1967. *Norges jordbruk i nyere tid: Husdyrholdet*. Oslo: Bøndenes Forlag.
- Bratberg, Even. 2020. «Friland». Store norske leksikon. <https://snl.no/friland>.

- Cañás Bottos, Lorenzo. 2019. «Race and Process: Certifying Iberian Pigs and Invisibilising Humans». I *Norsk antropologisk tidsskrift* 30(3-4): 258-273. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2898-2019-03-04-06>.
- Christensen, Arne Lie. 2002. *Det norske landskapet: Om landskap og landskapsforståelse i kulturhistorisk perspektiv*. Oslo: Pax Forlag.
- Connerton, Paul. 1999 [1989]. *How societies remember*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Debio. 2021. «OK-Husdyr-fylkesvis_2020». https://debio.no/content/uploads/2021/01/OK-Husdyr-fylkesvis_2020.xlsx.
- . 2017. «Hold av svin». <https://debio.no/content/uploads/2016/11/DebioInfo-Temaark16.pdf>.
- Descola, Philippe og Gísli Pálsson. 1996. *Nature and Society: Anthropological perspectives*. London: Routledge.
- Douglas, Mary. 2003 [1966]. *Purity and danger: an analysis of concepts of pollution and taboo*. London: Routledge.
- Dybesland, Svein Bertil. 2015. «Grisen og det jærsk jordbruket». Jærmuseet. https://www.jaermuseet.no/samlingar/wp-content/uploads/sites/16/2015/09/Kap_5.pdf.
- Dyrevennlig. 2010. «Dyrevennlig forbruk». <http://dyrevennlig.org/mat/hvitt-og-roedt-kjoett/>.
- Døving, Runar. 2003. «Et antropologisk studie av konsum». I *Nære steder, nye rom: Utfordringer i antropologiske studier i Norge*, redigert av Marianne Rugkåsa og Kari Trædal Thorsen, 163-187. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Ege, Svein E. og Harald Aspen. 2003. *On the brink of famine: Ch'orisa, Qualu, 2002*. Trondheim: Sosialantropologisk institutt.
- Endresen, Kristoffer Hatteland. 2020. *Litt som oss*. Oslo: Spartacus.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2010 [1993]. *Små steder – store spørsmål: Innføring i sosialantropologi*. Tredje utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- ErlI, Astrid. 2010. «Cultural Memory Studies: An Introduction», i *A Companion to Cultural Memory Studies*, redigert av Astrid ErlI og Ansgar Nünning, 1-15. Berlin: De Gruyter.
- Falstad Nedre. 2021a. «Stolt matprodusent: Falstad Nedre». <https://falstadnedre.no/>.
- . 2021b. «Om oss». <https://falstadnedre.no/om-oss/>.
- . 2021c. «Dyra på gården». <https://falstadnedre.no/aktiviteter/>.
- Fetterman, David M. *Ethnography: Step-by-step*. Tredje utgave. London: SAGE Publications.
- FGVIN. 2021. «Frittgående Gris & Villsvin i Norden!». <https://www.facebook.com/groups/236379690030799>.
- Filseth, Johan. 2011 [1907]. *Bjørnstjerne Bjørnson og Aulestad*. Kristiania: Kommanditselskabet Narvesens Kioskkompagni. <http://runeberg.org/jfaulestad/>.

- Finstad, Terje. 2013. «Rottereiret: Beretninger om utøy i Trondheim i første halvdel av 1900-tallet». I *Historisk tidsskrift* 92(1): 35-61.
<https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2944-2013-01-03>.
- Fjellgris fra Valdres. 2021a. [Ingen tittel]. Video.
<https://www.facebook.com/watch/?v=289504028542771>.
- . 2021b. «Additional information».
https://www.facebook.com/fjellgris/about/?ref=page_internal.
- . 2021c. [Ingen tittel].
<https://www.facebook.com/fjellgris/posts/1610768158988352>.
- . 2019. [Ingen tittel].
<https://www.facebook.com/fjellgris/posts/2399063783492115>.
- . 2017. [Ingen tittel]. Video.
<https://www.facebook.com/watch/?v=1525746304157205>.
- . 2016a. [Ingen tittel].
<https://www.facebook.com/fjellgris/posts/1097077070357466>.
- . 2016b. [Ingen tittel]. Video.
<https://www.facebook.com/watch/?v=1148311805233992>.
- . 2016c. [Ingen tittel]. Video.
<https://www.facebook.com/watch/?v=1155560897842416>.
- . 2015a. [Ingen tittel]. Video.
<https://www.facebook.com/watch/?v=918627041535804>.
- . 2015b. [Ingen tittel].
<https://www.facebook.com/fjellgris/photos/923170477748127/>.
- Follo, Gro. 2008. «Det norske familieskogbruket, dets kvinnelige og mannlige skogeiere, forvaltningsaktivitet – og metaforiske forbindelser». Doktorgradsavhandling. Norsk senter for bygdeforskning 6/08. Trondheim: NTNU-Trykk.
- Gallagher, Shaun. 2012. *Phenomenology*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Gallis, Arne. 2008 [1982]. *Andebu bygdebok*. Sandefjord: Lorens Berg-stiftelsen.
https://andebu.info/tema/bygdebok/husdyr_og_husdyrstell.htm.
- Gammelgården Lysklæt 2021. [Ingen tittel].
<https://www.facebook.com/groups/166637670117699/permalink/3890170017764427/>.
- . 2019a. «Åpen gård og familiedag 6. Juli 2019».
<https://www.facebook.com/events/407821166491625/?ref=newsfeed>.
- . 2019b. [Ingen tittel].
<https://www.facebook.com/photo?fbid=10161818494355175&set=pcb.2226884844092961>.
- . 2019c. [Ingen tittel].
<https://www.facebook.com/photo?fbid=10161818509115175&set=pcb.2226884844092961>.

- . 2019d. [Ingen tittel].
<https://www.facebook.com/photo?fbid=10161818508790175&set=pcb.2226884844092961>.
- . 2019e. [Ingen tittel].
<https://www.facebook.com/groups/166637670117699/permalink/2226884844092961/>.
- . 2017. [Ingen tittel].
<https://www.facebook.com/groups/166637670117699/permalink/1205526632895459>.
- . 2015. [Ingen tittel].
<https://www.facebook.com/groups/166637670117699/permalink/877388625709263/>.
- . 2014. [Ingen tittel].
<https://www.facebook.com/groups/166637670117699/permalink/559192704195525/>.
- . 2012. [Ingen tittel].
<https://www.facebook.com/groups/166637670117699/permalink/166642066783926/>.
- Geertz, Clifford. 2014 [1983]. «Fra den innfødtes synsvinkel: Om den antropologiske forståelsens egenart». I *Hermeneutisk lesebok*, redigert av Sissel Lægred og Torgeir Skorgen, 289-305. Oversatt av Tom Harris Eik. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- . 1993 [1973]. *The Interpretation of Cultures*. London: Fontana Press.
- G. K. Solheim Snikkarverkstad. 2010. «Tytingvåg gard – Husevågøy».
<https://gksolheim.no/>.
- Goffman, Erving. 1990 [1959]. *The Presentation of Self in Everyday Life*. London: Penguin Books.
- Goody, J. [1982] 2013. «Industrial Food: Towards the Development of a World Cuisine». I *Food and Culture: A Reader*, redigert av Carole Counihan og Penny Van Esterik, 72-90. Tredje utgave. New York: Routledge.
- Gris-Eva. 2007. «Magalitzza (Ullsvin)». *Alternativ*, 5. juni.
<https://www.alternativ.nu/index.php?topic=20129.0>.
- Grøstadgris. 2021. «Historien». <https://grostadgris.no/historien/>.
- Haarstad, Kjell. «Et særnorsk forskningstema: Det store hamskiftet; historiografisk belyst». Upublisert manuskript, 1983. Hefte, NTNU Universitetsbiblioteket.
- Hanen. 2021. «Jo-sætra produkter as». <https://www.hanen.no/bedrift/1029>.
- . 2019. «Stølsvidda – Finalist i Årets lokalmatgründer 2019». Video.
<https://www.youtube.com/watch?v=feWiEGGe09U>. 5. juli.
- Hansen, Sigmund. 2006. «Villsvin på Haukeli». *Haugesunds avis*, 22. juni.
<https://www.h-avis.no/nyheter/villsvin-pa-haukeli/s/2-2.921-1.1700456>.
- Harris, M. 2013 [1985]. «The Abominable Pig». I *Food and Culture: A Reader*, redigert av Carole Counihan og Penny van Esterik, 59-71. Tredje utgave. New York: Routledge.

- Hobsbawm, Eric og Terence Ranger. 1983. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holtmark, Bernt. 1908. *Husdyrlære*. Kristiania: Grøndahl & Søns Forlag.
- . 1897. *Husdyrlære*. Kristiania: Grøndahl & Søns Forlag.
- Houge, Knut. 2020. «Tøff høst for utradisjonell svineprodusent». *Norsk landbruk*, 16. november. <https://www.norsklandbruk.no/aktuelt/toff-host-for-utradisjonell-svineprodusent/>.
- Hundstad, Dag. 2020 [2015]. «Det store hamskiftet». Norgeshistorie. <https://www.norgeshistorie.no/industrialisering-og-demokrati/1522-det-store-hamskiftet.html>.
- Høie, Johs. og Hans Tilrem. 1957. *Husdyrlære: Ei bok for skole og praksis*. Trettende opplag. Oslo: Grøndahl & Søns Forlag.
- . 1951. *Husdyrlære: Ei bok for skole og praksis*. Tolvte opplag. Oslo: Grøndahl & Søns Forlag.
- . 1942. *Husdyrlære: Ei bok for skole og praksis*. Ellevte opplag. Oslo: Grøndahl & Søns Forlag.
- Ingold, Tim. 2014. «That's enough about ethnography!». *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 4(1): 383-395. <http://dx.doi.org/10.14318/hau4.1.021>.
- . 1993. «The Temporality of the Landscape». I *World Archaeology* 25(2): 152-174. <https://www.jstor.org/stable/124811>.
- Jensen, Arnulf. 1997. *Med krøll på halen: glimt fra grisens historie*. Hamar: Idé Trykk.
- Jo-sætra Produkter. 2021. «Messer og markeder». <https://www.jo-saetraprodukter.no/produkt/spekepolve/>.
- Kaland, Peter Emil. 2008. «Kulturlandskapets historie». I *Naturen* 4(132): 147-165. https://www.idunn.no/natur/2008/04/kulturlandskapets_historie.
- Kaldal, Ingar. 1997. *Veit og gate: Daglegliv i Midtbyen i Trondheim 1880-1950*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Keesing, Roger M. 1989. «Creating the Past: Custom and Identity in the Contemporary Pacific». I *The Contemporary Pacific* 1(1-2): 19-42.
- Kolonihagen. 2021. «Frilandsgrisenes livsløp». <https://www.kolonihagen.no/post/17158331/frilandsgrisenes-livsslop>.
- Krokann, Inge. 1976 [1942]. *Det store hamskiftet i bondesamfunnet*. Andre utgave. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Larsen, Tord. 2002. «Synd og tilblivelse». I *Fanden går i kloster: Elleve tekster om det andre*, redigert av Randi Gressgård og Siri Meyer, 151-179. Oslo: Spartacus.
- Leach, Edmund. 2000 [1964]. «Animal Categories and Verbal Abuse.» I *The Essential Edmund Leach Volume 1: Anthropology and Society*, redigert av Stephen Hugh-Jones og James Laidlaw, 322-343. New Haven: Yale University Press.
- Lundeby, Einar. 1999. «Villagris og krisekrem - ord vi brukte i okkupasjonstida». I *Språknytt* 1/1999. <https://www.sprakradet.no/Vi-og->

- vart/Publikasjoner/Spraaknytt/Arkivet/Spraaknytt_1999/Spraaknytt_1999_1/Villa gris_og_krisekrem/.
- Lunden, Kåre. 2002. *Norges landbrukshistorie II 1350-1814: Frå svartedauden til 17. mai*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Løvberget, Anne Ingun. 2005. «Jordbruksstatistikk 2003». SSB.
https://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/nos_d327/nos_d327.pdf.
- Malinowski, Bronislaw. 2014 [1922]. *Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea*. London og New York: Routledge.
- Mattilsynet. 2019. «Veileder til økologiforskriften».
https://www.mattilsynet.no/om_mattilsynet/gjeldende_regelverk/veiledere/veiledere_for_okologisk_landbruk.2651/binary/Veileder%20for%20%C3%B8kologisk%20landbruk.
- Mauss, Marcel. 1995 [1923]. *Gaven: Utsvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn*. Sjette utgave. Oversatt av Thomas Hylland Eriksen. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Moland, Annemarte, Ruben Solvang, Mads Nyborg Støstad, Odd Isungset, Syed Ali Shahbaz Akhtar, Andre Håker og Vidar Kvien. 2021. «Griseindustriens brutte løfter». NRK, 5. juni. <https://www.nrk.no/dokumentar/xl/griseindustriens-brutte-lofter-1.15472297>.
- Morrison, Ken. 2006 [1995]. *Marx, Durkheim, Weber: Formations of Modern Social Thought*. Andre utgave. London: SAGE Publications.
- Nerbøvik, Jostein. 1986. *Norsk historie 1870-1905: Frå jordbrukssamfunn mot organisasjonssamfunn*. Ny utgåve. Oslo: Det Norske Samlaget.
- NESH. 2016a. «Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi». Hentet 31. mai 2021.
<https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/hum-sam/forskningsetiske-retningslinjer-for-samfunnsvitenskap-humaniora-juss-og-teologi/>.
- . 2016b. «Forskningsetisk veileder for internettforskning». Hentet 31. mai 2021.
<https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/hum-sam/forskningsetisk-veileder-for-internettforskning/>.
- Norsk Akademi Ordbok. 2021. «Friland». <https://naob.no/ordbok/friland>.
- Norsvin. 2021a. «Om oss». <https://norsvin.no/om-oss/>.
- . 2021b. «Avlsprogram». <https://norsvin.no/avlsprogram/>.
- Nortura. 2020. «Slakting av Ullgris (Magaliciagris), villsvin holdt som husdyr og krysninger av disse ved Norturas anlegg». <https://medlem.nortura.no/siste-nytt/slakting-av-ullgris-magaliciagris-villsvin-holdt-som-husdyr-og-krysninger-av-disse-ved-norturas-anlegg-article42428-11792.html>.
- NRK. 2019. «Griseindustriens hemmeligheter». Video.
<https://tv.nrk.no/serie/brennpunkt/2019/MDDP11000519>.
- Orning, Hans Jacob. 2020a. «Gårdslivet i middelalderen». Norgeshistorie.
<https://www.norgeshistorie.no/hoymiddelalder/0903-gaardslivet-i-middelalderen.html>.

- . 2020b. «Endringer i jordbruket etter svartedauden». Norgeshistorie. <https://www.norgeshistorie.no/senmiddelalder/1004-Endringer-i-jordbruket-etter-svartedauden.html>.
- Pedersen, Ellen Anne og Widgren, Mats. 2011. «Agriculture in Sweden, 800 BC-AD 1000». I *The Agrarian History of Sweden: 4000 BC to AD 2000*, redigert av Janken Myrdal og Mats Morell. Lund: Nordic Academic Press.
- Pelto, Pertti J. og Gretel H. Pelto. 1978 [1970]. *Anthropological research: The structure of inquiry*. Andre utgave. Cambridge: Cambridge University Press.
- Philipsen, Kristian og Esben Sloth Andersen. 1998. «Free-range pork innovation and control of a new credence of food». <https://pure.au.dk/ws/files/32300216/wp33.pdf>.
- Ploeg, J. D. van der. 2018. *The New Peasantries: Rural Development in Times of Globalization*. Andre utgave. London og New York: Routledge.
- Polanyi, Michael. 2000 [1966]. *Den tause dimensjonen: En innføring i taus kunnskap*. Oversatt av Erlend Ra. Oslo: Spartacus Forlag.⁸
- Pryser, Tore. 1993 [1985]. *Norsk historie 1800-1870: Frå standssamfunn mot klassesamfunn*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Ramslien, Rolf David. 2009. «Forståelsen av antropomorfisme og den norske harejakta». I *Norsk antropologisk tidsskrift* 20(1): 28-43. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2898-2009-01-02-04>.
- Rappaport, R. A. 1966. «Pigs for the Ancestors: Ritual in the Ecology of a New Guinea People». Doktorgradsavhandling, Faculty of Political Science, Columbia University.
- Rett fra gården. 2021. «Om oss». <http://www.rettfragarden.no/>.
- Rugkåsa, Marianne og Kari Trædal Thorsen. 2003. «Utfordringer i antropologiske studier i Norge». I *Nære steder, nye rom: Utfordringer i antropologiske studier i Norge*, redigert av Marianne Rugkåsa og Kari Trædal Thorsen, 11-31. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Ruralis. 2020. «GoodAnimal (God dyrevelferd for bærekraftig fremtid)». <https://ruralis.no/prosjekter/goodanimal-god-dyrevelferd-for-baerekraftig-fremtid/>.
- Seges Svineproduktion. 1992. «Utendørsproduktion af slagtesvin». https://svineproduktion.dk/publikationer/kilder/lu_erfa/erfa/9202.
- Simonsen, Jan Ketil. 2019. «Skogsbeitets konge, 100% naturlig og menneskets respektfulle hånd: Om industrialiseringen av iberisk svinekjøtt og kulturelle konfigureringer av grisen og eikeskogsbeitene i sørvestlige Spania». I *Norsk Antropologisk Tidsskrift* 30(3-4): 234-257. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2898-2019-03-04-05>.
- Skjølberg Søndre. 2021. «Om Skjølberg Søndre». <https://www.skjolbergsondre.no/om-skjolberg-sondre/>.
- Snippen. 2001. «Snippen gård og fiskeoppdrett». <http://www.snippen.no/old/fakta.htm>.

⁸ Boka har flere titler ved én og samme utgave. En annen tittel er *Den tause dimensjonen: En introduksjon til taus kunnskap*.

- Språkrådet. 2021. «Friland». <https://ordbok.uib.no/friland>.
- SSB. 2021. «05984: Husdyr, etter husdyrslag, statistikkvariabel og år». <https://www.ssb.no/statbank/table/05984/tableViewLayout1/?loadedQueryId=10034119&timeType=item>.
- Stølsvidda. 2021a. «Om oss». <https://stolsvidda.com/om-oss>.
- . 2021b. «På stølen». <https://stolsvidda.com/smakene-fra-stolsvidda>.
- . 2021c. «Fjellgris». <https://stolsvidda.com/nettbutikk/fjellgris.html>.
- Stølsvidda AS – Fjellgris fra Valdres. 2015. «Stølsvidda presenterer: Fjellgris fra Valdres». 31. oktober. <https://www.youtube.com/watch?v=tCXPa1yuiuI>.
- Sveen, Eirik Hind og Monica Rikoll. 2012. «Restauranter kaster seg over fjellgrisen». *NRK*, 12. september. <https://www.nrk.no/innlandet/tar-grisehold-til-nye-hoyder-1.8319174>.
- Tufte, Per Arne. 2018. *Hvordan lese kvantitativ forskning?*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Ullandhaug Gård. 2010. «Ullandhaug økologiske gård». <http://www.ullandhaug-gard.no/>.
- Vevstad, Andreas. 1992. *Norsk skogpolitikk: Streiftog i det 20. århundre*. Oslo: Landbruksforlaget.
- Visit Norway. 2019. «Norwegian food, have you taste it?» Video. 13. november. <https://www.youtube.com/watch?v=LU9Em7oom3Q>.
- Wangberg. 2003. «Svin på skogen». *Apéritif*, 2003. Oppdatert 30. januar 2007. <https://www.aperitif.no/artikler/svin-pa-skogen,181865>.
- Weiss, Brad. 2016. *Real Pigs: Shifting Values in the Field of Local Pork*. Durham: Duke University Press.
- . 2012. «Configuring the authentic value of real food: Farm-to-fork, snout-to-tail, and local food movements». I *American Ethnologist* 39(3):614-626. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1425.2012.01384.x>.
- . 2011. «Making Pigs Local: Discerning the Sensory Character of Place». *Cultural Anthropology* 26(3): 438-461. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1360.2011.01106.x>.
- Welzer, Harald. 2010. «Communicative Memory», i *A Companion to Cultural Memory Studies*, redigert av Astrid Erll og Ansgar Nünning, 285-298. Berlin: De Gruyter.
- Willigen, John van. 2002. *Applied Anthropology: An Introduction*. Tredje utgave. Westport: Bergin & Garvey.
- Winter, Jay. 2010. «Sites of memory and the Shadow of War», i *A Companion to Cultural Memory Studies*, redigert av Astrid Erll og Ansgar Nünning, 61-74. Berlin: De Gruyter.
- Ziegler-Remme, John Henrik. 2018. «Pigs and Spirits in Ifugao: A Cosmological Decentering om Domestication». I *Domestication Gone Wild: Politics and Practices of Multispecies Relations*, redigert av Heather Anne Swanson, Marianne Elisabeth Lien og Gro B. Ween, 50-71. Durham og London: Duke University Press.

———. 2014. *Pigs and Persons in the Philippines: Human-Animal Entanglements in Ifugao Rituals*. Lanham: Lexington Books.

Vedlegg

Vedlegg 1. «Utegris – Vis – Nettskjema». Spørreskjema gitt til bønder.

Utegris

Hei,

Jeg heter Tommy Ruud og er student ved NTNU i Trondheim. Jeg har et prosjekt i forbindelse med en mastergrad i sosialantropologi, hvor jeg utforsker produksjon og distribusjon av utegris og kjøttet av disse, som lokalmat i Trøndelag.

Jeg trenger noe grunnleggende informasjon for å kunne vise omfang av og trekk ved hold av utegris i Trøndelag. Det her er en kartlegging for forsknings del, uten noen politisk eller journalistisk vri.

Du anonymiseres i oppbevaringen min av informasjon du gir, og du forblir anonym i avhandlingen jeg skal skrive.

Kan du fortelle meg gårdsnavnet ditt? Det forblir mellom deg og meg, og er kun til hjelp for meg for å ikke dobbelt-registrere grisehold.

Hvilken kommune holder du til i? Skriv inn.

Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?

- Avler selv
- Kjøper av smågrisprodusent
- Begge deler

Hvilken rase er rånen, purka og slaktegrisene? Skriv inn.

Dette elementet vises kun dersom alternativet «Kjøper av smågrisprodusent» eller «Avler selv» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Rase rånen:

Dette elementet vises kun dersom alternativet «Kjøper av smågrisprodusent» eller «Avler selv» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Rase purka:

Dette elementet vises kun dersom alternativet «Kjøper av smågrisprodusent» eller «Avler selv» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

dem av smågrisprodusent?»

Rase slaktegrisene:

Hvorfor falt valget på denne rasen av slaktegriser? Skriv inn.

Dette elementet vises kun dersom alternativet «Kjøper av smågrisprodusent» eller «Avler selv» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Hvor mange slaktegriser har du? Skriv antall.

Dette elementet vises kun dersom alternativet «Kjøper av smågrisprodusent» eller «Avler selv» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Er slaktegrisene dine Debio-godkjente?

Dette elementet vises kun dersom alternativet «Kjøper av smågrisprodusent» eller «Avler selv» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Ja

Nei

Hva slags ute- og inne-område har slaktegrisene dine? Beskriv.

Dette elementet vises kun dersom alternativet «Kjøper av smågrisprodusent» eller «Avler selv» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Hva slags fôr spiser slaktegrisene dine? Nevn alt.

Dette elementet vises kun dersom alternativet «Kjøper av smågrisprodusent» eller «Avler selv» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Hvor lenge føres slaktegrisene opp, før de slaktes? Skriv inn.

Dette elementet vises kun dersom alternativet «Kjøper av smågrisprodusent» eller «Avler selv» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Hvor slaktes slaktegrisene dine? Skriv inn.

Dette elementet vises kun dersom alternativet «Kjøper av smågrisprodusent» eller «Avler selv» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Hvor skjæres/foredles grisekjøttet ditt? Skriv inn.

Dette elementet vises kun dersom alternativet «Kjøper av smågrisprodusent» eller «Avler selv» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Hvor tar grisekjøttet ditt veien for å bli spist? Du kan velge flere.

Dette elementet vises kun dersom alternativet «Kjøper av smågrisprodusent» eller «Avler selv» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

- Eget konsum
- Gis bort til bekjente
- Selges til bekjente
- Slakteri- eller foredlingsbedrift kjøper alt av meg
- Selges på Bondens marked
- Selges på REKO-ringen
- Annet (Skriv inn i tekstboksen under).

Skriv annet her:

Dette elementet vises kun dersom alternativet «Annet (Skriv inn i tekstboksen under).» er valgt i spørsmålet «Hvor tar grisekjøttet ditt veien for å bli spist? Du kan velge flere.»

Hvilke måneder i året holder du slaktegriser?

Dette elementet vises kun dersom alternativet «Kjøper av smågrisprodusent» eller «Avler selv» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

- Året rundt
- Januar
- Februar
- Mars
- April
- Mai
- Juni
- Juli
- August
- September
- Oktober

November Desember

Gjør du endringer ved griseholdet ettersom hvilken årstid det er? Hvis ja, beskriv.

i Dette elementet vises kun dersom alternativet «Kjøper av smågrisprodusent» eller «Avler selv» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Hvilken rase er slaktegrisene du avler selv? Skriv inn.

i Dette elementet vises kun dersom alternativet «Begge deler» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Hvilken rase er slaktegrisene du kjøper? Skriv inn.

i Dette elementet vises kun dersom alternativet «Begge deler» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Hvorfor avler du den ene rasen, og hvorfor kjøper du den andre rasen? Skriv inn.

i Dette elementet vises kun dersom alternativet «Begge deler» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Hvor mange slaktegriser har du av rasen du avler selv? Skriv inn.

i Dette elementet vises kun dersom alternativet «Begge deler» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Hvor mange slaktegriser har du av rasen du kjøper? Skriv inn.

i Dette elementet vises kun dersom alternativet «Begge deler» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Er slaktegrisene dine Debio-godkjent?

i Dette elementet vises kun dersom alternativet «Begge deler» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

- Kun de jeg avler selv
- Kun de jeg kjøper
- Både de jeg avler og de jeg kjøper
- Ingen av dem

Går slaktegrisene du avler, og grisene du kjøper, sammen?

i Dette elementet vises kun dersom alternativet «Begge deler» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

- Ja
- Nei

Hva slags inne- og uteområde går slaktegrisene på? Beskriv.

i Dette elementet vises kun dersom alternativet «Ja» er valgt i spørsmålet «Går slaktegrisene du avler, og grisene du kjøper, sammen?»

Hva slags ute- og inneområde går slaktegrisene du avler på? Beskriv.

i Dette elementet vises kun dersom alternativet «Nei» er valgt i spørsmålet «Går slaktegrisene du avler, og grisene du kjøper, sammen?»

Hva slags inne- og uteområde går grisene du kjøper på? Beskriv.

 Dette elementet vises kun dersom alternativet «Nei» er valgt i spørsmålet «Går slaktegrisene du avler, og grisene du kjøper, sammen?»

Hva slags fôr får slaktegrisene dine? Nevn alt.

 Dette elementet vises kun dersom alternativet «Ja» er valgt i spørsmålet «Går slaktegrisene du avler, og grisene du kjøper, sammen?»

Hva slags fôr får slaktegrisene du avler selv? Nevn alt.

 Dette elementet vises kun dersom alternativet «Nei» er valgt i spørsmålet «Går slaktegrisene du avler, og grisene du kjøper, sammen?»

Hva slags fôr får slaktegrisene du kjøper? Nevn alt.

 Dette elementet vises kun dersom alternativet «Nei» er valgt i spørsmålet «Går slaktegrisene du avler, og grisene du kjøper, sammen?»

Hvor lenge går slaktegrisene du avler før slakt? Skriv inn.

- Dette elementet vises kun dersom alternativet «Begge deler» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Hvor lenge går slaktegrisene du kjøper før slakt? Skriv inn.

- Dette elementet vises kun dersom alternativet «Begge deler» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Slaktes både slaktegrisene du kjøper, og de du avler, samme sted?

- Dette elementet vises kun dersom alternativet «Begge deler» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Ja

Nei

Hvor slaktes slaktegrisene dine? Skriv inn.

- Dette elementet vises kun dersom alternativet «Ja» er valgt i spørsmålet «Slaktes både slaktegrisene du kjøper, og de du avler, samme sted?»

Hvor slaktes slaktegrisene du avler selv? Skriv inn.

- Dette elementet vises kun dersom alternativet «Nei» er valgt i spørsmålet «Slaktes både slaktegrisene du kjøper, og de du avler, samme sted?»

Hvor slaktes slaktegrisene du kjøper? Skriv inn.

- Dette elementet vises kun dersom alternativet «Nei» er valgt i spørsmålet «Slaktes både slaktegrisene du kjøper, og de du avler, samme sted?»

Skjæres/foredles grisekjøttet fra slaktegrisene du avler selv, og de du kjøper inn, på samme sted?

i Dette elementet vises kun dersom alternativet «Begge deler» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Ja

Nei

Hvor skjæres/foredles grisekjøttet? Skriv inn.

i Dette elementet vises kun dersom alternativet «Ja» er valgt i spørsmålet «Skjæres/foredles grisekjøttet fra slaktegrisene du avler selv, og de du kjøper inn, på samme sted?»

Hvor skjæres/foredles grisekjøttet fra slaktegrisene du avler selv? Skriv inn.

i Dette elementet vises kun dersom alternativet «Nei» er valgt i spørsmålet «Skjæres/foredles grisekjøttet fra slaktegrisene du avler selv, og de du kjøper inn, på samme sted?»

Hvor skjæres/foredles grisekjøttet fra slaktegrisene du kjøper? Skriv inn.

i Dette elementet vises kun dersom alternativet «Nei» er valgt i spørsmålet «Skjæres/foredles grisekjøttet fra slaktegrisene du avler selv, og de du kjøper inn, på samme sted?»

Hvilken vei tar grisekjøttet fra slaktegrisene du har avlet selv? Flere valg er mulig.

i Dette elementet vises kun dersom alternativet «Begge deler» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Eget konsum

Gis bort til bekjente

Selges til bekjente

Slakteri- eller foredlingsbedrift kjøper alt av meg

Selges på Bondens marked

Selges på REKO-ringen Annet (Skriv inn i tekstboks under)

Skriv annet her:

i Dette elementet vises kun dersom alternativet «Annet (Skriv inn i tekstboks under)» er valgt i spørsmålet «Hvilken vei tar grisekjøttet fra slaktegrisene du har avlet selv? Flere valg er mulig.»

Hvilken vei tar grisekjøttet fra slaktegrisene du har kjøpt? Flere valg er mulig.

i Dette elementet vises kun dersom alternativet «Begge deler» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

 Eget konsum Gis bort til bekjente Selges til bekjente Slakteri- eller foredlingsbedrift kjøper alt av meg Selges på Bondens marked Selges på REKO-ringen Annet (Skriv inn i tekstboks under)

Skriv annet her:

i Dette elementet vises kun dersom alternativet «Annet (Skriv inn i tekstboks under)» er valgt i spørsmålet «Hvilken vei tar grisekjøttet fra slaktegrisene du har kjøpt? Flere valg er mulig.»

Hvilke måneder i året holder du slaktegrisene du avler selv?

i Dette elementet vises kun dersom alternativet «Begge deler» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

Året rundt Januar Februar Mars April Mai Juni Juli August September Oktober November Desember

Hvilke årstider holdes slaktegrisene du kjøper?

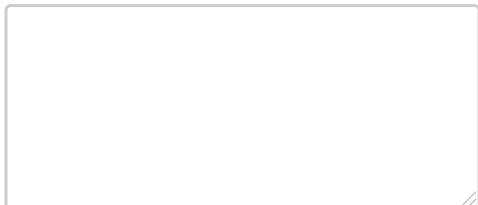
 Dette elementet vises kun dersom alternativet «Begge deler» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

 Året rundt Januar Februar Mars April Mai Juni Juli August September Oktober November Desember

Gjør du endringer ved griseholdet ettersom hvilken årstid det er? Beskriv eventuelt for både slaktegrisene du avler selv, og de du kjøper.

Dette elementet vises kun dersom alternativet «Begge deler» er valgt i spørsmålet «Avler du slaktegriser selv, eller kjøper du dem av smågrisprodusent?»

A large, empty rectangular text input field with a thin grey border and a small cursor icon in the bottom right corner.

[Se nylige endringer i Nettskjema](#)

